

“Jezelf worden en de wijk meenemen”

Tussenrapportage
over
vier SKVR kunstprojecten in Hillesluis

Sandra Trienekens, Judith Logger,
Bieke Versloot en Britt Swartjes

Sandra Trienekens, Judith Logger,
Bieke Versloot en Britt Swartjes

“Jezelf worden en de wijk meenemen”

Tussenrapportage
over
vier skvr kunstprojecten in Hillesluis

Lectoraat Dynamiek van de Stad,
Hogeschool Inholland
en Urban Paradoxes

Dr. Sandra Trienekens, Judith Logger, Bieke Versloot en Britt Swartjes
"Jezelf worden en de wijk meenemen"
Tussenrapportage over vier kunstprojecten in Hillesluis
Onderzoek Cultuurwerkplaats skvr Dichtbij
September 2016

Inclusief:
Reactie skvr en bereikcijfers 2016
Ariëtte Kasbergen, directeur skvr
maart 2017

Ontwerp omslag en binnenwerk: René de Haan, Den Haag / renedehaan.net
Illustratie figuren: Yulia Kryazheva
Omslagfoto: Dorothee Peters
Verzorging manuscript: Michelle Bax-Driehuijs

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen
mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in
een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook,
zonder de uitdrukkelijke, voorafgaande en schriftelijke toestemming
van de auteur en van de uitgever.

Inhoudsopgave

		Voorwoord
		Samenvatting tussenrapportage
12	1	Inleiding
17	2	De Cultuurwerkplaats-verandertheorie
20		Deel I
	3	Bevindingen samengevat
	3.1	Bevindingen algemeen
	3.1.1	Samengevat
	3.1.2	Voorwaarden
25	3.1.3	Bouwstenen
33	3.2	Aandachtspunten en suggesties
49		Deel II
	4	Bevindingen per project en netwerkanalyse
	4.1	Ik Droomde
	4.1.1	Projectbeschrijving
50	4.1.2	Onderzoek
	4.1.3	Bevindingen – Voorwaarden
57	4.1.4	Bevindingen – Bouwstenen
68	4.1.5	Bevindingen samengevat
69	4.1.6	Aandachtspunten Ik Droomde
71	4.2	Luister Dan!
	4.2.1	Projectbeschrijving
72	4.2.2	Onderzoek
	4.2.3	Bevindingen – Voorwaarden
83	4.2.4	Bevindingen – Bouwstenen
109	4.2.5	Aandachtspunten Luister dan!
112	4.3	Move to the Future
	4.3.1	Projectbeschrijving
113	4.3.2	Onderzoek
	4.3.3	Bevindingen – Voorwaarden
119	4.3.4	Bevindingen – Bouwstenen
134	4.3.5	Bevindingen samengevat
135	4.3.6	Aandachtspunten Move to the Future
136	4.4	Mediawerkplaats en H.O.U.S.
	4.4.1	Projectbeschrijving
138	4.4.2	Onderzoek
139	4.4.3	Aandachtspunten

pag

140	5	Netwerkanalyse
141	5.1	Typen partners
142	5.2	Rollen die de partners innemen in het Cultuurwerkplaatsproject
144	5.3	Ervaringen met samenwerking
150	5.4	Aandachtspunten uit de netwerkanalyse

Bijlagen

152	Bijlage 1 Onderzoeksinstrumenten
166	Bijlage 2 Onderzoek gerealiseerd per project
168	Bijlage 3 Beschouwing op uitvoering onderzoek
172	Bijlage 4 Netwerkpartners

Reactie SKVR:

175	Het experiment van de Cultuurwerkplaatsen van SKVR
-----	--

178	Bereikcijfers 2016
-----	--------------------

Overzicht figuren

19	Figuur 1 Cultuurwerkplaats-verandertheorie
41	Figuur 2 Reconstructie Cultuurwerkplaatsprojecten 2014 – juli 2016
143	Figuur 3 Netwerkanalyse: samenwerkingspartners naar type organisatie
146	Figuur 4 Netwerkanalyse: samenwerkingspartners naar rol die ze spelen
178	Figuur 5 Bereikcijfers 2016

Voorwoord

Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (skvr) ziet kunst en cultuur als een middel om een bijdrage te leveren aan het oplossen van grootstedelijke problemen. De maatschappelijke impact van culturele en kunstzinnige programma's wordt onderschat. Volgens skvr moet het bij dit type programma's gaan over artistieke én over sociale doelen. Kunst en cultuur als middel voor een betere leefbaarheid in de buurt en talentontwikkeling bij kinderen en jongeren. Om dit te bereiken is het belangrijk dat de programma's dicht(er) bij de wijkbewoners worden gebracht. Laagdrempelige buurtgerichte activiteiten moeten bijdragen aan het vergroten van de cultuurdeelname in de kwetsbare wijken in de stad. De verwachting is dat kinderen die zowel hun creatieve als hun sociale vaardigheden op een goede manier ontwikkelen beter toegerust zijn om te functioneren in onze samenleving. skvr krijgt bijval vanuit de wetenschap. Onderzoek laat zien dat verbeteringen in sociale vaardigheden, zoals doorzettingsvermogen en reguleringsvaardigheden als plannen, zelfreflectie en empathisch vermogen op de lange termijn effect hebben op succes in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, en een gelukkig leven in het algemeen.

Stichting De Verre Bergen ondersteunt skvr in het realiseren van deze mooie ambitie en heeft daartoe de afgelopen jaren geïnvesteerd in de Cultuurwerkplaats Hillesluis & Afrikaanderwijk. Over de wijkgerichte activiteiten van de skvr is ook de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (rrkc) positief. Wel vraagt de rrkc zich af of skvr daarmee niet concurreert met activiteiten van andere aanbieders die zich richten op jongeren in de wijken. Een terechte zorg. Maar het mag duidelijk zijn dat de skvr haar culturele wijkprogramma's wil ontwikkelen in samenwerking met wijk- en welzijnsorganisaties, scholen, maar ook sportaanbieders. Samenwerking is cruciaal om resultaten te behalen.

Het voorliggende onderzoek gaat in op de eerste resultaten van de projecten in Hillesluis.

Het onderzoek is kritisch over het bereik van de programma's onder de kinderen en jongeren in Hillesluis, de samenwerking met cultureel-ondernemers en de effecten op leefbaarheid in de wijk. Er is heel veel geleerd, maar nog onvoldoende bereikt. De directeur en het Cultuurwerkplaatsteam van de skvr heeft het onderzoek ter harte genomen en gaat aan de slag met de aanbevelingen. Het is geen gemakkelijke opgave waar skvr voor staat. Niemand twijfelt aan het maatschappelijke nut van kinderen en jongeren die leren debatteren, of de inzet van poëzie, rap of toneel om gevoelige kwesties bespreekbaar te maken. De uitdaging zit vooral in de uitvoering: hoe organiseer je dit in de meest kwetsbare wijken van de stad? Ik heb er vertrouwen in dat skvr hier, mede door het onderzoek, vooruitgang op gaat boeken.

Ik wil het lectoraat Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland bedanken voor de uitvoering van dit onderzoek, dat in samenwerking met Urban Paradoxes is gedaan. De manier waarop de onderzoekers dit hebben gedaan, vooral ook de bereidheid om mee te denken met de skvr, heb ik erg gewaardeerd. Voor het onderzoek hebben we een begeleidingscommissie ingesteld om de kwaliteit van het onderzoek te waarborgen. Wij zijn de leden van de commissie, en de voorzitter prof. dr. Joop Koppenjan (EUR) in het bijzonder, dankbaar voor hun belangeloze inzet. De commissie bestond verder uit prof. dr. Folkert Haanstra (AHK / UU), dr. Joke van der Zwaard (zelfstandig onderzoeker), Olga Smit (gemeente Rotterdam) en Sylvia Wiegers (skvr). Verder danken we alle betrokken bij de Cultuurwerkplaats in Hillesluis en Afrikaanderwijk en het projectteam van skvr.

Nanne Boonstra
Research Manager Stichting De Verre Bergen

STICHTING
**DE VERRE
BERGEN**

Samenvatting tussenrapportage

September 2016

De overkoepelende probleemstelling van het hier gerapporteerde onderzoek is:

In welke mate en onder welke voorwaarden hebben de Cultuurwerkplaats-projecten die de SKVR ontwikkelt in Hillesluis en de Afrikaanderwijk impact op ontwikkelingen op individueel en wijk-niveau en hoe kan SKVR hier binnen de Cultuurwerkplaats meer gericht op in zetten?

De deelvragen van het onderzoek zijn:

1. Op welke ontwikkelingen op individueel en wijkniveau is aan nemelijk te maken dat cultuur(educatieve) projecten invloed hebben?
2. Onder welke voorwaarden is het aannemelijk dat cultuur-(educatieve) projecten bijdragen aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?
3. In welke mate dragen de Cultuurwerkplaatsprojecten bij aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?
4. Hoe kan skvr binnen de Cultuurwerkplaats meer gericht werken aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?

De verander-theorie waarop de Cultuurwerkplaats inzet is weergegeven in figuur 1. Hierin wordt onder meer uiteengezet welke voorwaarden de skvr in de Cultuurwerkplaats hanteert, op welke bouwstenen de Cultuurwerkplaats effect wil sorteren en op welke langetermijndoelen. Het onderzoek bestaat uit twee fasen. De eerste fase is afgesloten: de uitkomsten van de literatuurverkenning van aannemelijke effecten en voorwaarden waaronder deze worden behaald (deelvragen 1 en 2) zijn gepubliceerd in *Inventarisatie voorwaarden effectieve buitenschoolse cultuureducatie*.¹⁾ In deze fase lag het accent op effecten op individueel niveau. De voorliggende rapportage gaat over de tweede fase van het onderzoek, dat hoofdzakelijk over deelvragen 3 en 4 gaat.

¹⁾ downloaden op: <https://www.inholland.nl/media/15030/inventarisatie-voorwaarden.pdf>

Deelvraag 3: Bijdrage aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau

Uit het onderzoek blijkt het meeste effect op het vlak van het vergroten van competenties (21st century skills) van individuele deelnemers. De projecten dragen daarnaast bij aan persoonlijke ontwikkeling doordat ze deelnemers ondersteunen bijvoorbeeld bij hun identiteitsvorming en het ontwikkelen van toekomstperspectief. In mindere mate is er ook effect op kunstzinnige activering onder de deelnemers – in hun omgeving is dat nog beperkt.

Op het eerste deel van de titel van deze rapportage – ‘Jezelf worden en de wijk meenemen’ – zien we dus effect. Maar deze effecten zijn pril. Zowel de looptijd van afzonderlijke projecten als de duur van deelname door individuen is nog kort.

Ook zijn de deelnemersaantallen nog te klein om te spreken van effect op de lange termijn doelen (kansrijke en actieve creatieve wijk). Het tweede deel van de titel, dat refereert aan de doelen van de Cultuurwerkplaats voor de wijk, moet nog verder uitgewerkt worden in de projecten, wil ook daar een effect ontstaan. Voor sociale activering (andere rollen in de wijk) is weliswaar veel interesse onder de deelnemers. Ook is er veel potentie waar het de bouwstenen levendigheid en binding betreft. Maar op al deze vlakken wordt doelgericht handelen gevraagd.

Deelvraag 4: Hoe kan de SKVR in de Cultuurwerkplaats gericht werken aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?

De belangrijkste aanbevelingen uit het onderzoek aan de SKVR voor de resterende looptijd:

- We constateren dat de vier voorwaarden – in het bijzonder de voorwaarden ‘contextgericht’ en ‘verbindend’ werken – nadrukkelijker en sterker in de opzet en uitvoering van de projecten ingebed moeten worden; De projecten afzonderlijk voldoen (nog) niet aan (alle) voorwaarden bij te dragen aan de individuele ontwikkeling van deelnemers en de positieve ontwikkeling van de wijk;
- Versterk de bestaande projecten; Deze projecten hebben potentie, maar om hierop te kapitaliseren, moeten ze naast voldoen aan de voorwaarden ook:

- Meer deelnemers krijgen (ontwikkelen meer en andere wervingsstrategieën);
- Een langere looptijd hebben;
- Een hogere intensiteit hebben.
- Investeer (opnieuw) in samenwerking met lokale partners (institutionele partners, culturele ondernemers, overige professionals, bewoners);
- Specificeer de doelgroep nader, leer haar (en haar behoeften) beter kennen en pas de projecten en samenwerkingspartners hierop gericht aan;
- Investeer in het bereiken, werven en vasthouden van deelnemers in projecten;
- Positioneer de Cultuurwerkplaats duidelijker t.o.v. andere SKVR-onderdelen;
- Zet de kwaliteiten van het team op een rij, coach/school het team in de ontbrekende kwaliteiten en/of trek nieuwe teamleden aan;
- Zet daadwerkelijk in op co-creatie met doelgroep en wijk (open concept projecten);
- Realiseer een plek/project waar de deelnemers uit de verschillende activiteiten die hun talent verder willen ontwikkelen en willen inzetten voor de wijk, gerichte begeleiding vinden. Zorg voor certificaten waarmee deelnemers de gecreëerde kansen (vergroting van hun skills) kunnen verzilveren;
- Benoem op basis van de verandertheorie realiseerbare, korte termijn doelen.

1 Inleiding

Voor u ligt de tussenrapportage met de bevindingen uit het onderzoek naar de vier Cultuurwerkplaatsprojecten van SKVR Dichtbij in Hillesluis. In de Cultuurwerkplaats onderzoekt de SKVR hoe stedelijk aanbod kinderen en jongeren op Zuid beter kan bereiken. Hier toe ontwikkelt de SKVR in een pilotperiode van vijf jaar (tot medio 2018) nieuwe methoden en projecten in Hillesluis. In een later stadium is de Afrikaanderwijk aan de pilot toegevoegd. Stichting De Verre Bergen (SDVB) ondersteunt de pilot. Het lectoraat Dynamiek van de Stad (Hogeschool Inholland) en Onderzoeksbureau Urban Paradoxes flankeren de pilot met onderzoek.

De voorliggende rapportage dient te worden gelezen als *tussenrapportage*. Het is een moment- en een deelopname. Ten eerste richt het zich op vier van de zeven Cultuurwerkplaatsprojecten die in de periode van oktober 2015 tot juli 2016 werden uitgevoerd. Daarmee beperkt het onderzoek zich tot Hillesluis. De Afrikaanderwijk is buiten beschouwing gelaten omdat de projecten zich daar in die periode in de opstartfase bevonden. Ten tweede heeft het veldwerk plaatsgevonden in het voorjaar van 2016. Daarmee zijn alleen de edities van de vier projecten die toen liepen in het onderzoek meegenomen. De onderzoeksresultaten betreffen dus de voorjaarsedities van de vier projecten in Hillesluis. De lessen die uit het onderzoek geleerd worden over *hoe* nieuwe methodieken en projecten ontwikkeld kunnen worden en over de voorwaarden voor het genereren van ontwikkeling op individueel en wijkniveau, zijn daarentegen breder generaliseerbaar.

Vraagstellingen onderzoek

Voor het onderzoek geldt als overkoepelende probleemstelling:
In welke mate en onder welke voorwaarden hebben de Cultuurwerkplaatsprojecten die de SKVR ontwikkelt in Hillesluis en de Afrikaanderwijk impact op ontwikkelingen op individueel en wijkniveau en hoe kan SKVR hier binnen de Cultuurwerkplaats meer gericht op in zetten?

De deelvragen:

1. Op welke ontwikkelingen op individueel en wijkniveau is aannemelijk te maken dat cultuur(educatieve) projecten invloed hebben?
2. Onder welke voorwaarden is het aannemelijk dat cultuur(educatieve) projecten bijdragen aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?
3. In welke mate dragen de Cultuurwerkplaatsprojecten bij aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?
4. Hoe kan skvr binnen de Cultuurwerkplaats meer gericht werken aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau?

Het onderzoek is opgedeeld in twee fasen. Fase 1 richtte zich op deelvragen 1 en 2 en betrof een literatuurverkenning van aannemelijke effecten en voorwaarden waaronder deze worden behaald (deelvragen 1 en 2). De resultaten zijn gepubliceerd in *Inventarisatie voorwaarden effectieve buitenschoolse cultuureducatie*.²⁾ In deze publicatie ligt het accent op effecten op individueel niveau. Fase 2 betrof het veldwerk en richtte zich op deelvragen 3 en 4. De voorliggende rapportage presenteert naast de nieuwe verandertheorie hoofdzakelijk de bevindingen met betrekking tot deelvragen 3 en 4.

Fase 1 in het onderzoek: aannemelijke ontwikkelingen en voorwaarden

In deze fase stonden deelvragen 1 en 2 centraal. De gehanteerde onderzoeksmethoden zijn literatuurverkenning van (inter)nationaal wetenschappelijk onderzoek, kenniswerkplaatsen of kennisateliers met de Cultuurwerkplaatsprojectleiders, en het op basis van beide trajecten herijken van de 'Cultuurwerkplaats-verandertheorie'.

Nadat het lectoraat Dynamiek van de Stad en Urban Paradoxes het onderzoek naar wijkontwikkelingen van CAL-XL hadden overgenomen, werden de tot dan toe afzonderlijke onderzoeken naar ontwikkelingen op individueel en wijkniveau in één onderzoeksteam gebundeld. Daarmee diende zich de kans aan de 'verandertheorie' opnieuw invulling te geven.

²⁾ downloaden op: <https://www.inholland.nl/media/15030/inventarisatie-voorwaarden.pdf>

De verandertheorie die vanaf de start van de pilot werd gehanteerd ging uit van effecten op individueel niveau, fysieke leefbaarheid, publieke beeldvorming en sociale cohesie. Inmiddels was er consensus ontstaan tussen de SKVR, SDVB, de onderzoekspartijen en de -begeleidingscommissie dat dit te ambitieus was.

De uitgebreide literatuurverkenning gaf inzicht in de aannemelijke bijdragen van cultuurdeelname op individuele ontwikkeling en de voorwaarden voor succesvolle interventies. Op basis van deze verkenning is een factsheet gemaakt, met daarin onder meer de 21st century skills. In kenniswerkplaatsen is met de Cultuurwerkplaats-projectleiders een selectie gemaakt van acht competenties waarop zij in hun projecten willen inzetten. Parallel daaraan is een beknopte literatuurverkenning gemaakt van de aannemelijke bijdragen van cultuurprojecten op wijk of maatschappelijk niveau. Ook deze bijdragen zijn samengevat in een factsheet en in kenniswerkplaatsen door de Cultuurwerkplaats-projectleiders gebruikt bij hun positiebepaling: wat willen zij met hun projecten nastreven?

Op basis van de literatuurverkenningen en kenniswerkplaatsen is met de projectleiders van de zeven Cultuurwerkplaatsprojecten de verandertheorie opnieuw geformuleerd. Deze theorie is schematisch weergegeven in figuur 1 en wordt verder toegelicht in het volgende hoofdstuk.

We hanteren in de verandertheorie bewust niet de gebruikelijke terminologie van input, output en outcome, maar we spreken van bouwstenen, invloedsferen en langetermijnvisies om recht te doen aan de complexiteit van de sociale realiteit die je via cultuurdeelname probeert te beïnvloeden. De gebruikelijke terminologie suggereert een causaliteit die in de sociale praktijk niet te bewijzen is. Bovendien veronderstelt dergelijke terminologie een kwantitatieve onderzoeksaanpak met bijvoorbeeld voor- en nametingen en statistische significanties die verandering bewijzen. Maar zoals ook voor de Cultuurwerkplaats geldt, hiervoor zijn in de uitvoeringspraktijk de deelnemersaantallen vaak te klein.

Termen als ‘outcome’ leiden tot te hooggespannen verwachtingen van de effecten van cultuurprojecten. Niet alleen is de vraag of je een impuls op inputniveau mag ‘afrekenen’ op outcome-niveau (bijvoorbeeld in verbetering in cito-scores of wijkstatistieken), maar ook op welke termijn het aannemelijk is dat een effect op outcome-niveau zichtbaar wordt. We kiezen in dit onderzoek daarentegen voor kwalitatieve onderzoeksmethoden waarmee we onderzoeken in hoeverre er een bijdrage is geleverd op de bouwstenen en de invloedsferen. Dan ontstaat ook inzicht in de mate waarin die effecten naar de toekomstvisie *tenderen*.

Fase 2 in het onderzoek: het veldwerk

In deze fase stonden deelvraag 3 en 4 centraal. De bouwstenen en invloedsferen uit de verandertheorie gaven inhoudelijk invulling aan de talrijke, gehanteerde onderzoeksinstrumenten:

- a. observaties tijdens projectbijeenkomsten;
- b. interviews met skvr-projectleiders en -docenten, met deelnemers (met nieuwe rollen) en met een aantal familieleden van de deelnemers en met stakeholders waaronder sociale professionals en mbo-mentoren;
- c. learner reports over individuele effecten;
- d. deelnemersvragenlijst over ontwikkelingen op wijkniveau;
- e. focusgroepen met deelnemers;
- f. een enquête in de openbare ruimte van Hillesluis;
- g. een publieksenquête bij projectpresentaties;
- h. netwerkanalyse;
- i. en een reconstructie van de projecten en bereikcijfers sinds 2014.

Bijlage 1 geeft een verdere toelichting op de onderzoeksinstrumenten en bijlage 2 een specificatie per onderzocht Cultuurwerkplaats-project. De onderzoeksinstrumenten zijn allen kwalitatief van aard en de uitkomsten betreffen geobserveerde en zelf-gerapporteerde effecten van cultuurdeelname. We presenteren geen tabellen in deze rapportage vanwege het kwalitatieve karakter van het onderzoek én vanwege de kleine respondentenaantallen. We verwijzen naar bijlage 3 voor een reflectie op de uitvoering van het onderzoek.

Leeswijzer

Deel I vat de algemene bevindingen op de bouwstenen en voorwaarden samen. Hierin worden ook de aandachtspunten en suggesties beschreven die op basis van het onderzoek worden gedaan. In Deel II beschrijft van de vier onderzochte Cultuurwerkplaatsprojecten – Ik Droomde, Luister dan!, Move to the Future, Mediawerkplaats / H.O.U.S. – wat het project inhoudt en welke bevindingen en aandachtspunten uit het onderzoek naar voren kwamen. Dit deel presenteert eveneens de uitkomsten van de netwerkanalyse.

2 De Cultuurwerkplaats-verandertheorie

Figuur 1 toont de Cultuurwerkplaats-verandertheorie. Deze theorie is ten eerste gebaseerd op twee literatuurverkenningen, waarin is onderzocht wat in (inter)nationaal wetenschappelijk onderzoek gezien wordt als aannemelijke bijdragen van cultuurdeelname aan ontwikkelingen op individueel en wijkniveau en welke voorwaarden voor effectieve interventies worden onderscheiden. Ten tweede zijn van beide verkenningen factsheets vervaardigd en deze zijn in kenniswerkplaatsen door de Cultuurwerkplaats-projectleiders gebruikt bij hun positiebepaling: wat willen zij met de Cultuurwerkplaats bewerkstellingen? Daarmee vertelt figuur 1 **het specifieke verhaal** van de Cultuurwerkplaats. Er zijn uiteraard ook andere verhalen mogelijk. De literatuurverkenning laat ook andere aannemelijke effecten zien.

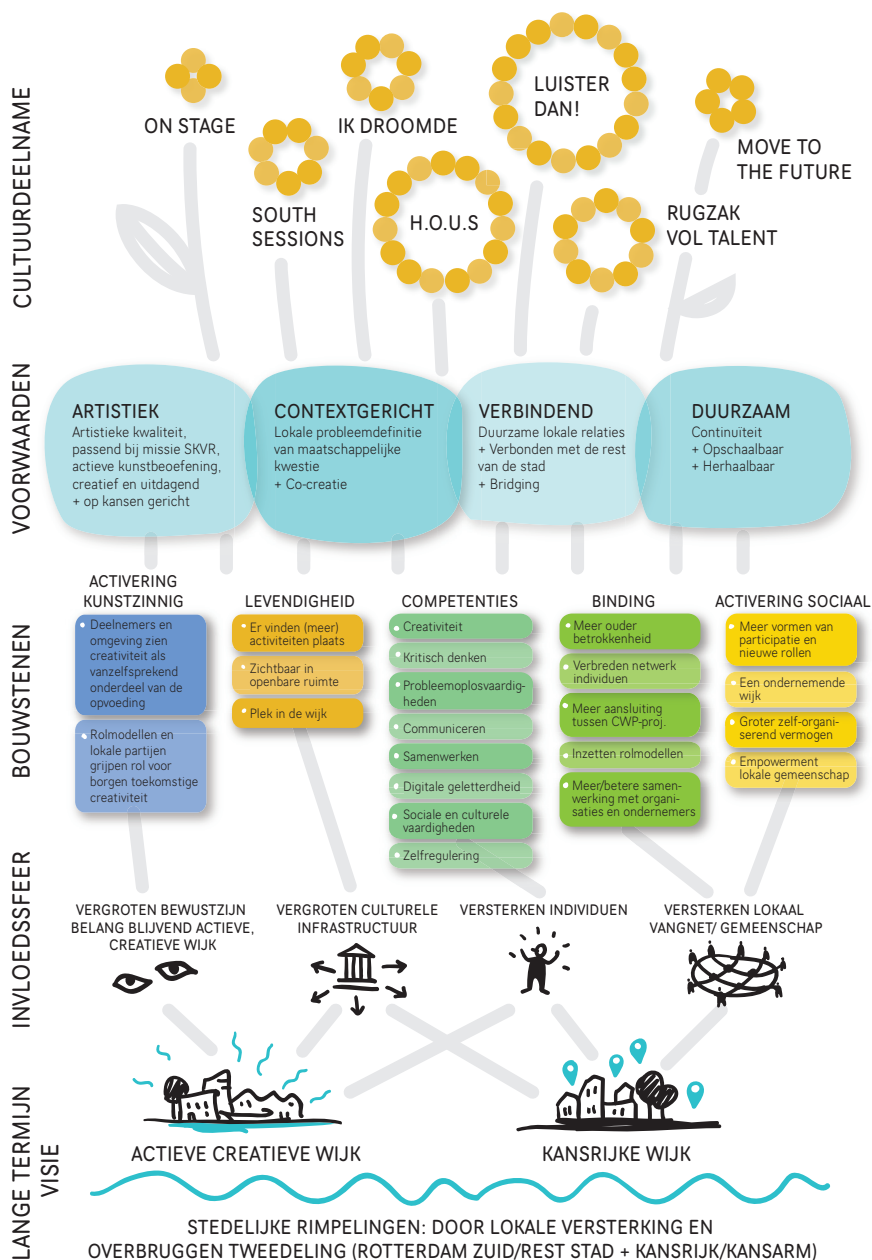
Naar actieve creatieve en kansrijke wijken – de verandertheorie uitgeschreven

Het ultieme streven van skvr Dichtbij met de Cultuurwerkplaatsen is het veroorzaken van stedelijke rimpelingen. In het bijzonder het overbruggen van de tweedeling in de stad tussen kansarme en kansrijke Rotterdammers. Om dit te bereiken is er voor de Cultuurwerkplaats een dubbele langetermijnvisie geformuleerd: het bijdragen aan een actieve creatieve wijk en een kansrijke wijk. Daarbij gaat het erom in de wijken op Zuid waar de Cultuurwerkplaats actief is, de achterstand te verkleinen en de kansen van de bewoners te vergroten.

Het middel dat de Cultuurwerkplaats inzet bij het nastreven van de langetermijnvisie is **cultuurdeelname** door jongeren uit Hillesluis en de Afrikaanderwijk. Hiertoe zijn zeven projecten ontwikkeld. In Hillesluis zijn dat Ik Droomde, Luister dan!, Move to the Future en H.O.U.S. In de Afrikaanderwijk betreft het On Stage, South Sessions en Rugzak vol Talent.

Uit de literatuurverkenningen rolden **voorwaarden** waaronder het aannemelijk is dat cultuurdeelname ontwikkeling sorteert op individueel en/of wijkniveau. Deze voorwaarden kwamen overeen met de handelingskaders van SKVR Dichtbij voor de pilotprojecten in de Cultuurwerkplaats: projecten zijn artistiek van aard, er wordt contextgericht en verbindend gewerkt en er is oog voor verduurzaming van goed werkende projecten of methoden.

Wat wil de Cultuurwerkplaats met cultuurdeelname en via deze voorwaarden dan concreet, op kortere termijn bereiken? Dat is samengevat in de **invloedsferen en bouwstenen**: hierop verwacht de Cultuurwerkplaats op kortere termijn effect te kunnen hebben om zo op langere termijn de stedelijke rimpelingen te laten ontstaan. Het gaat om het vergroten van het bewustzijn in de wijk van het belang van een blijvend actief, creatieve wijk (bouwsteen: activering kunstzinnig). Het gaat om het vergroten van de culturele infrastructuur (bouwsteen: levendigheid). Daarnaast gaat het om het versterken van individuen (bouwsteen: competenties). En om het versterken van het lokaal vangnet en de lokale gemeenschap (bouwstenen: binding en sociale activering).

Figuur 1 Cultuurwerkplaats-verandertheorie

DEEL I

3 Bevindingen samengevat

3.1 Bevindingen algemeen

3.1.1 Samengevat

De verschillende voorwaarden mogen allemaal nog sterker in de opzet en uitvoering van de projecten ingebed worden.

Het meeste effect is er op het vlak van competenties. De projecten gaan daarin nog verder en dragen bij aan persoonlijke ontwikkeling (identiteitsvorming, toekomstperspectief, etc.). In mindere mate is er ook effect op kunstzinnige activering onder de deelnemers – in hun omgeving is dat nog beperkt.

Deze effecten zijn pril. De looptijd van de afzonderlijke projecten moet langer zijn om te kunnen spreken van ‘effecten’. De deelnemersaantallen zijn ook nog te klein om te spreken van effecten op de lange termijn doelen (kansrijke en actieve creatieve wijk).

Voor sociale activering (andere rollen in de wijk) is veel interesse onder deelnemers. Ook is er veel potentie waar het de bouwstenen levendigheid en binding betreft. Maar op al deze vlakken wordt doelgericht handelen gevraagd.

Op het eerste deel van de titel van deze rapportage – “Jezelf worden en de wijk meenemen” – zien we effect. Het tweede deel moet nog verder uitgewerkt worden in de projecten, wil ook daar een effect kunnen ontstaan.

3.1.2 Voorwaarden

De verschillende voorwaarden mogen allemaal nog sterker in de opzet en uitvoering van de projecten ingebed worden. Dit geldt met name voor de voorwaarden ‘contextueel’ en ‘verbindend’.

Artistiek

Het uitgangspunt:

De Cultuurwerkplaats acht het van belang dat de projecten voldoende artistieke kwaliteit hebben, zodat skvr zich eraan kan en wil verbinden vanuit haar eigen missie, visie en mogelijkheden. Dit wil zeggen dat er binnen de projecten sprake moet zijn van:

- Actieve kunstbeoefening binnen allerlei kunstdisciplines. Dit wil echter niet zeggen dat andere activiteiten buiten de kunst, zoals voetbal, niet kunnen worden ingezet.
- Creatieve en uitdagende beoefening van kunst.
- Kunstbeoefening die op kansen is gericht. Kunst is niet enkel doel, maar wordt ook instrumenteel ingezet. Kunstbeoefening moet er aan bijdragen dat deelnemers hun kansen vergroten en daardoor een gelijkwaardige positie in de maatschappij kunnen verwerven.

De bevindingen:

- + Alle projecten zetten verschillende kunstdisciplines in meer of mindere mate in. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om theater, dans, spoken word, storytelling of beeldende kunst.
- + In deze variëteit en afwisseling van het aanbod zit de kracht van de projecten.
- + Zelfs deelnemers die voorheen weinig van kunst/cultuur moesten hebben, blijken er ontvankelijk voor.

- Is de beoefening van kunst voldoende creatief en uitdagend? Gestimuleerd wordt een creatieve houding (manier van denken), meer dan uitdagende kunstbeoefening.
- Als uiteindelijk het effect niet alleen sociale maar ook kunstzinnige activering moet zijn, moet er een visie zijn hoe de actieve kunstbeoefening op een hoger niveau kan komen.

Contextgericht

Het uitgangspunt:

Om de doelen te bereiken, moet er rekening worden gehouden met de context waarin de projecten plaatsvinden. Dit wil zeggen dat er sprake is van:

- Lokale probleemdefinitie van de maatschappelijke kwestie. Op lokaal niveau wordt geformuleerd wat problemen zijn.
- Co-creatie. Individuen en organisaties in de wijk dragen eraan bij dat de geformuleerde problemen worden opgelost. Er wordt optimaal aanspraak gemaakt op de eigen belangen en mogelijkheden van mensen en organisaties in de wijk.

De bevindingen:

- + Inhoudelijk zijn de projecten contextgericht in de zin dat het verhaal van de jongeren en hun behoeftes centraal staan. Deelnemers krijgen daarnaast de mogelijkheid zelf te bedenken wat ze tijdens een les willen doen of leren, of wat ze in de wijk willen organiseren.
- + Projecten zetten in op behoeften en vragen die er lokaal spelen (maar die worden niet geformuleerd door de deelnemers en stakeholders die zelf ook actief betrokken raken).

- In de planvorming en ontwikkeling van de projecten is co-creatie beperkt. De projecten zijn vooraf ontwikkeld, ook tijdens en na afloop van het project wordt de wijk hierin niet betrokken.
- Er wordt nog niet optimaal aanspraak gemaakt op belangen en mogelijkheden van mensen en organisaties in de wijk.
- Is er voldoende zicht op hoe het leven van de deelnemers in elkaar zit (wanneer hun ouders beschikbaar zijn, wat hun overige bezigheden en (school)verplichtingen zijn, of/wanneer ze op vakantie zijn, etc.) om hier activiteiten op aan te laten sluiten?

Verbindend

Het uitgangspunt:

Er zijn drie aspecten die de Cultuurwerkplaats aan deze voorwaarde verbindt.

- Duurzame lokale relaties: lokaal wordt er samengewerkt met verschillende samenwerkingspartners, vanuit de intentie dat er blijvende relaties ontstaan.
- Verbonden met de rest van de stad: bijvoorbeeld in het maken van de stap naar een groter 'serieus' podium en in het zich verbinden aan partners die Rotterdam of een nog groter gebied tot hun werk veld rekenen. Het is echter afhankelijk van de aard van het project of en in hoeverre dit tot uitdrukking komt. Tegelijkertijd gaat 'in verbinding met de rest van de stad' over het afstemmen van culturele en andere activiteitenagenda's en ander aanbod in de stad.
- Bridging: de projecten zijn altijd gericht op dialoog, op overwinnen van angst en wantrouwen naar elkaar en naar organisaties/instellingen.

De bevindingen:

- + Relaties met zelfstandig ondernemers in cultuur/sport ontstaan, deze ondernemers worden ook als docent in de andere CWP-projecten ingezet.
- + Bij Luister dan! is er sprake van bridging (verschillende leeftijden, etniciteiten en opleidingsniveaus) en dialoog.
- + Deelnemers komen voornamelijk uit Hillesluis en Zuid, maar anderen zijn ook welkom.

- Geen duurzame relaties met potentiële, institutionele samenwerkingspartners.
- Verbinding met de rest van de stad nog niet gezocht. Projecten zitten nog te veel in de startfase.
- Meer aansluiting mogelijk met ander aanbod.

Bijvoorbeeld: botst de Summerschool met het Huttendorp of was daar betere aansluiting mogelijk?

- Bij Ik Droomde en Move to the Future is duidelijk minder sprake van bridging, omdat er tijdens de onderzochte bijeenkomsten gewerkt werd met één klas of met een bestaande, redelijk homogene vriendengroep.

In de startfase kan je met een homogene of bestaande groep beginnen, maar de verbreding van netwerken en bridging zou het streven moeten zijn. Zonder dwarsverbanden en diverse netwerken kan er geen sprake zijn van de beoogde kansrijke wijk en overbrugging van tweedeling tussen kansrijk en kansarm.

Duurzaam

Het uitgangspunt:

- Continuïteit van het project: de projecten krijgen een structureel vervolg.
- Opschaalbaar: de projecten kunnen binnen de wijk groter worden en meer deelnemers bereiken.
- Herhaalbaar: de projecten kunnen als voorbeeld dienen voor initiatieven elders.

De bevindingen:

- + Projecten krijgen vervolg in nieuwe edities (Luister dan!, Ik Droomde).

- Opschaalbaarheid is mogelijk, maar deelnemersaantallen zijn nog klein, er wordt nergens massa gemaakt.
- Herhaalbaarheid is nog beperkt. Wel zijn er modules voor SKVR Onderwijs ontstaan uit Luister dan!

Al is het effect bij opschaalbaarheid en herhaalbaarheid van de projecten nog klein, er is consensus onder de betrokkenen bij de projecten (met name Luister dan!) dat veel kinderen en jongeren interesse in en behoefte zouden hebben aan de Cultuurwerkplaats-projecten en dat deze in aangepaste vorm op veel plekken kunnen worden aangeboden.

3.1.3 Bouwstenen

Activering kunstzinnig

Het uitgangspunt:

Om het bewustzijn van het belang van een blijvend actieve, creatieve wijk te vergroten, zetten de Cultuurwerkplaatsprojecten in op vier elementen:

- De deelnemers zijn vaak zelf niet creatief actief. Via sport en andere middelen worden ze verleid tot deelname aan de projecten en raken daar vertrouwd met verschillende creatieve uitingsvormen. De projectleiders gaan ervan uit dat in het geval van een positieve ervaring met deze kunstzinnige activiteiten bewustzijn over het belang van creativiteit wordt ontwikkelt.
- Het streven is dat ook de omgeving, zoals ouders en familie, creativiteit als een vanzelfsprekend onderdeel van de opvoeding gaan beschouwen.
- Om ook in de toekomst creativiteit in de wijk te borgen acht de Cultuurwerkplaats het van belang om "lokale docenten" te versterken en hen zodanig te activeren of begeleiden dat zij een blijvende rol spelen in de toekomstige actieve, creatieve wijk.
- Basis van die toekomstige actieve, creatieve wijk zijn daarnaast lokale (institutionele) partijen. Ook zij grijpen een rol in het toewerken naar een duurzame creatieve wijk.

De bevindingen:

- + Deelnemers worden verleid om van kunst te proeven. Deelnemers zetten eerste schreden op vlak van kunstbeoefening, of leren er een andere kant van kennen.
- + Deelnemers die al langer meedoen ervaren de meerwaarde (jongeren bij Luister dan! en Move to the Future).
- + De Luister dan! jongeren willen meer creatieve cursussen gaan volgen, en willen allemaal dat hun eventuele toekomstige kinderen actief creatief zijn.
- + Bij Ik Droomde zijn vooral ouders het belang van kunst/cultuur gaan inzien door het project.

- Deelnemers Move to the Future zoeken vooral een activiteit/plek, wat ze doen is secundair.
- Verdieping (beklijven) van kunstzinnige activering vraagt een langere looptijd van de projecten.
- Kunstzinnige activering van de omgeving is beperkt doordat maar enkele ouders meedoen, sommige projecten geen publieke presentaties kennen of er maar beperkt publiek is (ouders/familie, geen verdere omgeving).
- Er zijn nog geen duidelijke rolmodellen of lokale organisaties die een rol grijpen voor het borgen van toekomstige actieve creativiteit in de wijk: het is nog vroeg in het traject van sommige projecten, maar vraag is ook: wordt er voldoende ingezet op samenwerking, kweekvijvers of andere hierop gerichte vervolgt-trajecten?
- Er is wel veel enthousiasme onder een aantal deelnemers voor een blijvende rol, maar zij uiten behoefte aan begeleiding.
- Er is artistieke potentie onder een deel van de deelnemers, er komen artistieke ideeën op. Om met deze deelnemers iets te bereiken is een langere looptijd van de projecten nodig.

Het voornemen van de Cultuurwerkplaats (stand eind juni 2016) is een exit-strategie voor alle projecten te ontwikkelen, voor na 2018.

We stellen dat er tegelijkertijd een strategie ontwikkeld zou moeten worden om de kortlopende projecten op korte termijn om te buigen tot doorlopende trajecten zodat er verdieping kan plaatsvinden en er werkelijke effecten gesorteerd kunnen worden. Daarnaast is er overkoepelende begeleiding/trainingsactiviteit nodig. Dit faciliteert (oud)deelnemers een rol voor een toekomstige, blijvend actieve creatieve wijk te pakken. Een goed voorbeeld uit de geschiedenis van de skvr is de Kweekvijver uit 2004. Dit was een opleiding waarin deelnemers in dertig weken werden opgeleid tot ondernemer en docent in de creatieve sector. Wie de opleiding afrondde, kreeg een certificaat en kon meteen aan de slag bij de skvr.

Levendigheid

Het uitgangspunt:

Het bijdragen aan het vergroten van de lokale culturele infrastructuur vertaalt de Cultuurwerkplaats naar de bouwsteen 'vergroten levendigheid'. Hierbij wordt gedacht aan:

- Letterlijke infrastructuur: een eigen plek in de wijk voor actieve creativiteit van de Cultuurwerkplaats.
- Het organiseren van (veel) gelegenheden waarbij deelnemers actief creatief bezig kunnen zijn: er vinden creatieve projecten en andere activiteiten plaats.
- Het vergroten van de zichtbaarheid daarvan in de vorm van activiteiten of presentaties door deelnemers in de openbare ruimte.

De bevindingen:

+ Er is consensus onder alle betrokkenen bij de projecten over het belang van een plek in de wijk, een veilige plek waar jongeren gewoon kunnen zijn (i.p.v. op straat) en de vrijheid krijgen zich te ontwikkelen. Ook de enquête in de openbare ruimte wijst uit dat de ondervraagden vinden dat er onvoldoende gebouwen, organisaties, straten of pleinen zijn waar culturele activiteiten plaatsvinden.

- De zichtbaarheid in de wijk is beperkt: Ik Droomde alleen via de Droomkeet; het slotdebat van Luister dan! trok familie en wat vrienden, maar niet 'de wijk,' Da Dream Directorz is niet zichtbaar, en Move to the Future alleen tijdens de toernooien.
- De tevredenheid over de Dalweg als plek in de wijk is wisselend.
- De enquête in de openbare ruimte wijst uit dat bijna de helft van de ondervraagden de skvr kennen, maar op een persoon na niemand de Cultuurwerkplaatsprojecten kent.
- Het aantal activiteiten en de zichtbaarheid is nog beperkt, daarmee is levendigheid in de wijk niet wezenlijk vergroot.

Aangezien de levendigheid op alle aspecten beperkt is, ligt hier een grote kans voor de Cultuurwerkplaats binnen de gestelde doelen. Hier liggen ook kansen om vanuit een fysieke 'plek' in de wijk integraal aanbod voor jongeren te ontwikkelen, waarin lokale partijen hun rol kunnen grijpen.

Competenties

Het uitgangspunt:

Alle Cultuurwerkplaatsprojecten stellen als doel bij te dragen aan de persoonlijke ontwikkeling van de deelnemers. Het versterken van competenties van individuen is een gangbaar doel binnen kunsteducatie. De projectleiders zijn tot onderstaande selectie van acht competenties gekomen, waarbinnen elk van de projecten een specifieke focus kent:

- Creativiteit; kritisch denken; probleemoplossingsvaardigheden; communiceren; samenwerken; digitale geletterdheid; sociale en culturele vaardigheden; en zelfregulering.

De bevindingen:

Op deze bouwsteen is van alle bouwstenen het meeste effect zichtbaar:

- + De deelnemers groeien op het vlak van (bijna) alle competenties als het project intensief of langdurig genoeg is.
- + Naast aan het vergroten van de competenties dragen de projecten

bij aan persoonlijke ontwikkeling: zelfversterking en identiteitsvorming, horizonverbreding, kansen zien en toekomst/beroeps perspectief.

- Digitale geletterdheid komt het minst aan bod omdat de media-werkplaats (nog) niet breed wordt ingezet.
- Zelfregulering begrijpen de projectleiders liever als zelfregie; probleemoplossingsvaardigheden vinden ze een negatieve term.

In de projecten wordt met de deelnemers antwoord gezocht op vragen als: wie ben ik en wat wil ik? Daarmee raken de projecten deelnemers dieper dan alleen op competentieniveau: het gaat om identiteitsvorming, horizonverbreding (andere mogelijke reacties of activiteiten) en het zien van (alternatieve) toekomstperspectieven, kansen en (beroeps)keuzemogelijkheden. Er ontstaat een ander (alternatief) denk- en handelingskader. Daarnaast gaat het om persoonlijke zelfversterking doordat er wordt gewerkt aan het overwinnen van verlegenheid, bevorderen van onbevangenheid of spontaniteit (bij kinderen), krijgen van zelfvertrouwen, deelnemers hun talent/passie leren kennen en trots zijn op wat ze hebben bereikt.

Binding

Het uitgangspunt:

Om het lokale vangnet of de gemeenschap te versterken wordt ingespeeld op de binding in de wijk. Deze binding kan zowel ontstaan tussen individuen als tussen organisaties.

De Cultuurwerkplaats onderscheidt verschillende elementen met betrekking tot individuen:

- het genereren van ouderbetrokkenheid bij de projecten;
- het verbreden van het netwerk van individuen: ze vormen relaties met andere individuen en met andere organisaties of instanties;
- rolmodellen en deelnemers met nieuwe rollen worden betrokken om meer kinderen en jongeren te bereiken en de binding te versterken.

Met betrekking tot organisaties gaat het bij binding om:

- bouwen aan samenwerking en aansluiting tussen de Cultuur werkplaatsprojecten onderling: genereren van doorstroommogelijkheden voor de deelnemers en het scheppen van dwarsverbanden tussen deelnemersgroepen;
- bouwen aan meer en/of betere samenwerking tussen de Cultuurwerkplaatsprojecten en (lokale) organisaties en ondernemers.

De bevindingen:

- + Bij Luister dan! worden de netwerken van deelnemers verbreed.
- + Deelnemers leren projectleiders/docenten kennen die hun netwerk in (willen) zetten om deelnemers te helpen (stage, groter podium, etc.).
- + Verschillende projectleiders en docenten hebben een omvangrijk netwerk.
- + Bij Ik Droomde is ouderbetrokkenheid zichtbaar (maar nog beperkt in aantallen) tijdens het project. Bij Luister dan! alleen bij het slotdebat.
- + Rolmodellen zijn de docenten: deelnemers beschouwen hen als 'mentor' en deze zetten hun netwerk in voor de deelnemers.
- + De rolmodellen zijn cruciaal in de werving van deelnemers.
- + Samenwerking projectleiders en rolmodellen/docenten gaat goed.

- Projecten hebben langere looptijd nodig om ontstane contacten te bestendigen.
- Bij de overige drie projecten worden de netwerken van deelnemers of hun omgeving (nog) niet verbreed (alleen bij Luister dan!).
- Bij de overige drie projecten is de betrokkenheid van ouders/omgeving (nog) niet zichtbaar (alleen bij Ik Droomde).
- De samenwerking met lokale organisaties in de wijk is nog beperkt.
- Ook meer diepgaande samenwerking met traditionele welzijnsorganisaties, zoals dock of ros, komt moeizaam van de grond.

- Samenwerking tussen de zelfstandig ondernemers (projectleiders/docenten) en de skvr-organisatie is ook moeizaam.
- De rol van institutionele partners blijft grotendeels beperkt tot de werving van deelnemers.
- Inhoudelijke samenwerking tussen Cultuurwerkplaatsprojecten is beperkt. skvr Dichtbij neemt zich voor projecten met vergelijkbare opzet en te weinig massa samen te voegen.

Je kunt projecten met bestaande groepen beginnen en werken aan versterken van de groepsdynamiek, maar het uiteindelijke doel zou verbreding van netwerken en het bouwen van dwarsverbanden in de samenleving moeten zijn (de beoogde stedelijke rimpeling).

Aangezien de projectleiders vaak een grootstedelijk netwerk en geen wortels in de wijk hebben, is deze bouwsteen een uitdaging. Hier worden veel lessen geleerd. In de resterende tijd zal op netwerkverbreding, doorstroommogelijkheden en samenwerking tussen (lokale) organisaties en ondernemers stevig moeten worden ingezet om een effect te sorteren.

Activering sociaal

Het uitgangspunt:

Om de kansen van deelnemers op een gelijkwaardige positie in de samenleving te vergroten, werken de Cultuurwerkplaatsprojecten aan het versterken van de lokale gemeenschap.

Achterliggende gedachte is dat wanneer de deelnemers, overige bewoners en lokale partijen in de wijk zich bewust zijn van wat zijzelf kunnen betekenen voor elkaar en voor hun wijk, de gemeenschap op den duur voldoende empowered is om zelf kansen te creëren. De projecten zetten hier op verschillende manieren op in:

- De projecten bieden verschillende mogelijkheden om te participeren: letterlijk in de projecten door als rolmodel of 'deelnemer met nieuwe rol' (ambassadeurschap, werving, organisatie, etc.) een actieve rol op te pakken.

En indirect: door met deelnemers te onderzoeken welke positie ze in de maatschappij zouden willen innemen en te oefenen met die rollen.

- Een ondernemende wijk: een aantal projecten genereert concrete werk/stage-ervaringen voor de deelnemers. Het uitreiken van certificaten helpt de deelnemers hun ervaringen, die ze binnen de Cultuurwerkplaats hebben opgedaan, ook elders te verzilveren.
- Deelnemers en omgeving ontwikkelen een groter zelforganiserend vermogen. Ze reflecteren op wat er lokaal nodig is om de kansen voor kinderen en jongeren te vergroten. Met deelnemers en lokale partijen onderzoeken welke rol zij kunnen oppakken om de wijk te versterken. Deze rol of bijdrage hoeft niet actief creatief te zijn en de buurt of wijk is niet de grens. Hoofddoel is dat deelnemers zelf hun kansen grijpen, andere rollen oppakken en dat hun omgeving hen daarbij ondersteunt. Waar de activiteit tot uitdrukking komt en waarop deze zich richt, is van secundair belang.

De bevindingen:

+ De potentie is groot: veel deelnemers geven aan zelf dingen te willen organiseren voor jongeren, al dan niet in de wijk.

- Hoewel er al wel beginstapjes worden gemaakt, is de sociale activering van de deelnemers binnen de projecten nog klein: bij Luister dan! loopt een aantal jongeren stage of is 'deelnemer met een nieuwe rol'.
- De nieuwe rollen voor en kansen grijpen door deelnemers voor en in de wijk moet nog van de grond komen.
- Certificaten zijn er; maar stagemogelijkheden zijn niet officieel erkend.
- Door de korte looptijd wordt de wijk, de community zelf, nog nauwelijks geactiveerd.
- Om tot zelforganiserend vermogen en oefening in nieuwe rollen te komen is gerichte begeleiding nodig en een langere looptijd van de projecten wenselijk.

De potentie is groot. In verschillende projecten (Luister dan! en Move to the Future) geven jongeren aan een rol te willen grijpen voor hun wijk. Ze willen bijvoorbeeld activiteiten voor kinderen organiseren die ze vroeger zelf genoten hebben en die nu niet meer worden aangeboden. Ze geven daarbij aan dat ze begeleiding nodig hebben. De stap naar daadwerkelijk 'doen' (organiseren) is groot. Daarnaast zien docenten in een aantal jongeren potentiële rolmodellen of docenten met een artistiek talent. De docenten uiten de wens deze deelnemers over een langere periode te begeleiden. Hier biedt een overkoepelend uitstroom- of kweekvijvertraject waarin organiseren en doceren centraal staat, wellicht uitkomst. Het zou in elk geval een gemiste kans zijn als elk project afzonderlijk iets voor deze jongeren opzet of daar door de beperkingen van de afzonderlijke projecten niet aan toe komt en de jongeren moet laten schieten.

3.2 Aandachtspunten en suggesties

Uit het onderzoek tot nu toe komen aandachtspunten van velerlei aard. Deze gaan niet zozeer over welke effecten er ontstaan, maar over *hoe* je die kunt veroorzaken. Ze gaan over de grotere context – de filosofie en de lange termijn doelen van de Cultuurwerkplaats. Idealiter worden in het najaar van 2016 deze aandachtspunten besproken met de betrokkenen uit de Cultuurwerkplaats en de onderzoekers, om het Cultuurwerkplaatsprogramma voor 2017 en 2018 zo sterk mogelijk neer te zetten.

Samenwerking

Om ontwikkelingen in de wijk te genereren is samenwerking essentieel. Met rolmodellen en docenten (zelfstandig ondernemers) die kennis van en affiniteit hebben met de doelgroep. Met lokale institutionele partijen die al lang in de wijk werken met kinderen en jongeren. Met overige, niet-institutionele sleutelfiguren uit de wijk. Deze laatsten zijn nog niet in het vizier van de Cultuurwerkplaats. Met de eerste twee verloopt de samenwerking moeizaam.

In 2014, maar ook nu, zijn er zelfstandig (cultureel) ondernemers met hun concepten onder de skvr-vlag geschaard op het moment dat deze kansrijk bleken (bijvoorbeeld CineTube, Girls Problems, Paginagroots/Luister dan!, Wijkschool). De ondernemers zien daarin voordelen: zijzelf hebben het netwerk in de wijk, maar niet altijd de locaties of middelen. De skvr heeft het “andere” netwerk en de middelen en heeft hierdoor toegang tot faciliteiten in de wijk. In de loop van de samenwerking ontstaat serieuze ergernis aan de kant van de ondernemers. Het gaat om hun concept, zij werken hard (voor bescheiden uurloon), hebben de expertise die de skvr mist, zijn de essentiële schakel naar de jongeren en daarmee naar het succes van het project. Maar over het project wordt gecommuniceerd in de huisstijl van de skvr, de (financiële) afstemming verloopt bureaucratischer dan ze wensen, ze zien niet voldoende skvr-medewerkers tijdens de projecten en hebben het gevoel dat de skvr wel de eer opstrijkt van ‘hun succes’. Ze verliezen (naar hun mening) zeggenschap over vervolgotrajecten en het eventuele ‘doorverkopen’ van hun concept aan andere partijen. De ondernemers ervaren dat er spanning zit op de tijd die zij krijgen om een project op te bouwen en de wens van de organisatie om snel massa te maken.

Met de institutionele (welzijns)organisaties komt samenwerking niet goed van de grond. Om goed met de doelgroep te werken is samenwerking met deze organisaties ook essentieel: de organisaties vissen allemaal uit dezelfde vijver. De deelnemers zijn ook in het vizier van tos, dock en andere sociale en maatschappelijke organisaties en professionals. De jongeren krijgen via al deze organisaties vergelijkbare ervaringen en kansen (stage, organiseren, etc.) aangeboden of zijn al verbonden aan andere organisaties (bijvoorbeeld de jongeren uit train-de trainer aan Islemunda). Tegelijkertijd hebben al deze organisaties verschillende expertise en kunnen zij onderling van elkaar leren.

Werk in de resterende tijd aan goede samenwerking. Vind op organisatorisch niveau een wederzijds productieve inbedding van de zelfstandig ondernemers. Onderzoek de institutionele relaties op nieuw en bekijk wie deze gesprekken het beste kan voeren.

De doelgroep

We krijgen de indruk dat ergens in het traject het accent lijkt te zijn verschoven van 'kinderen en jongeren die opgroeien in een omgeving waar verhoudingsgewijs minder kansen zijn' naar een doelgroep met een zwaardere problematiek, de "pittige jongens." Dat lijkt het geval waar het jongeren betreft.

Is de doelgroep nog de doelgroep? Bespreek of deze verschuiving – als die daadwerkelijk optreedt – een gewenste ontwikkeling is. Of er nu een verschuiving plaatsvindt in de doelgroep of niet: bekijk de mogelijke doelgroepen die er binnen de wijk onderscheiden kunnen worden en beantwoord de vraag welke doelgroep past bij de Cultuurwerkplaats?

Er zijn veel indelingen van doelgroepen mogelijk, we geven er hier een zoals we die min of meer in de uitvoeringspraktijk van de Cultuurwerkplaats kunnen onderscheiden:

- De kunstzinnige en sociale "pareltjes": de kunstzinnige talenten zijn wellicht de makkelijkste groep. Zij komen af op audities en/of stromen door van het ene naar het andere project. Deze jongeren kennen ook hun problematiek, maar zijn tegelijkertijd open voor kunst en cultuur en gemotiveerd om hun talent te versterken. Deze groep is vaak etnisch-cultureel divers, zoals bleek bij Girl Problems. Omdat het hier om artistieke talenten gaat is er voor skvr Dichtbij in Hillesluis en omgeving weinig concurrentie van aanbod van andere organisaties. Daarnaast zijn er de sociale talenten (in spe). Zij zijn enthousiast over het idee om zich in te zetten voor de wijk en willen dingen organiseren, en geven aan dat ze hier begeleiding bij kunnen gebruiken. Deze jongeren kom je tegen tussen de deelnemers aan de projecten. Hier is 'concurrentie' met andere organisaties een stuk groter (bijv. voetbaltoernooien organiseren kun je ook met ros).
- De "zware groep": de "pittige" jongeren die dreigen af te glijden naar criminaliteit. Bij 'zware' groepen valt ook te denken aan bijvoorbeeld jongeren met psychiatrische aandoeningen of dak- en thuisloze jongeren.

Letterlijk is deze groep goed te bereiken op de straten en de pleinen. Voor actieve, creatieve activiteiten staan zij veel minder open. Het kost tijd om dergelijke groepen te engageren, het vraagt een andere aanpak en meer begeleiding om veranderingsprocessen teweeg te brengen. Het vraagt expertise die de Cultuurwerkplaats niet in huis heeft en dus om samenwerking.

- De grootste groep is de 'middengroep': misschien bekend met het welzijnswerk via naschoolse activiteiten, maar zij glijden niet af naar criminaliteit, veroorzaken geen overlast op straat. Ze zijn niet in beeld als creatieve talenten, al doen sommigen in hun vrije tijd wel aan een bepaalde vorm van cultuur of komen zij via school met de skvr in contact. Wat is de behoefte van deze groep voor hun vrije tijd – ook waar het kunst en cultuur betreft? Hoeveel contact hebben deze jongeren onderling? Zijn zij in hun vrije tijd nog sterk langs etnisch-culturele lijnen georganiseerd? Hoeveel aandacht krijgen zij thuis, hoeveel kansen hebben zij om zich te ontwikkelen? Hoe gaan zij om met de universele jongerenproblemen? Zijn er binnen de middengroep wellicht speciale aandachtsgroepen, bijvoorbeeld meisjes die in hun vrijetijd meer aan huis gebonden zijn of jongeren die wel op straat zijn maar hoofdzakelijk door een gebrek aan een locatie om naartoe te gaan?

Bekijk het palet aan doelgroepen dat de Cultuurwerkplaatsprojecten gezamenlijk bereikt en (her)definieer de doelgroep. Welke gevolgen heeft dat voor de werkwijze en het aanbod van de Cultuurwerkplaats? Biedt het huidige aanbod genoeg mogelijkheden voor de gewenste doelgroep? Zijn er voor beide typen pareltjes genoeg doorgroeimogelijkheden (binnen de Cultuurwerkplaats of aanbod om naartoe door te verwijzen)? Als je de "pittige types" wilt bereiken, welke samenwerking moet je daarvoor aangaan? Welke kansen laat de Cultuurwerkplaats liggen met betrekking tot de grootste groep jongeren?

De doelgroep die tot nu toe is bereikt

De deelnemers aan Move to the Future zijn niet de "pittige" jongens. Bij niet alle deelnemers aan Luister dan! gaat het om jongeren die dreigen "af te glijden".

Ze hebben allemaal wel hun verhaal, 'persoonlijkheidsissues', een burn-out, een enkeling heeft contact met de politie. Veel jongeren hebben vooral 'jongerenproblemen', puberteit gaat tenslotte om identiteitsvorming. Sommigen missen daarnaast support of een luisterend oor in hun omgeving. Verschillende jongeren hebben ook al (wat) ervaring met organiseren via andere organisaties, of waren bijvoorbeeld lid van een jongerenpanel. Het zijn jongeren die gemotiveerd genoeg zijn om twee weken lang vanuit verschillende Rotterdamse wijken naar de Dalweg te komen. Er zijn al pareltjes te onderscheiden, maar de vraag is hoe onontdekt ze zijn: de Train-de-Trainer deelnemers zijn actief als zelfstandig ondernemer/maker en een aantal van hen wordt al begeleid bij Islemunda, een van de Luister dan! deelnemers die wil organiseren zat al bij Armin in de theater les.

Wat is dan precies de toegevoegde waarde van de Cultuurwerkplaats?

In projecten met een beperkt aantal deelnemers worden deze meteen als 'organisatoren', pareltjes, bestempeld. De vraag is of al deze deelnemers dat in de praktijk ook blijken te zijn. Pareltjes wil je begeleiden tot rolmodellen en docenten. Dat gaat over kleine aantallen. Tegelijkertijd wordt er uit het onderzoek een brede behoefte duidelijk aan aandacht, echt gezien worden, vertrouwen, begeleid worden, leren organiseren. Steun bij identiteitsvorming, het maken van (autonome) (beroeps)keuzes is eveneens een breed ervaren behoefte. Hier zou je zoveel mogelijk jongeren willen bereiken. Idealiter is er dus binnen elk project voldoende massa, waaruit enkele pareltjes naar voren zullen komen.

Zijn de doelen voldoende gescheiden: (veel) jongeren bereiken en versterken en het begeleiden van de pareltjes? En: hoe zet je de doelen parallel aan elkaar goed neer, zonder in de praktijk van het project de intimiteit van het kleinschalige te verliezen?

Werving, bereik en prognoses

Uit de reconstructie van alle Cultuurwerkplaatsprojecten sinds 2014 (figuur 2) blijken verschillende dingen:

- Ten opzichte van 2014 toont 2015 een flinke stijging in het totaal aantal deelnemers en publiek. De cijfers voor 2016 gaan in deze rapportage enkel tot juli, maar de kans is klein dat deze aan het einde van het jaar het totaal aantal van 2015 benaderen.
- Het structureel bereik van een aantal projecten is heel beperkt.
- Enkele projecten met een goed bereik zijn buiten de Cultuurwerkplaats voortgezet (bijv. als het accent binnen het project binnen-schools bleef).
- Sommige projecten bereiken incidentele deelnemers: dat zijn mensen die deelnemen aan kennismakingsevents of aan tijdelijke 'mobiele' versies van projecten in de openbare ruimte (bijv. Droomkeet).

In de praktijk wordt het wervingsproces als moeizaam ervaren. Onder andere de Mediawerkplaats en On Stage zijn vanwege problemen met de werving stopgezet. Daarnaast was bij H.O.U.S. te zien dat het werven van deelnemers langer duurt dan er vooraf werd ingeschat, hierdoor is er voor de zomervakantie geen editie gestart.

Naast werving gaat het om de frequente aanwezigheid van de deelnemers. Die blijkt veranderlijk te zijn. Luister dan! startte bijvoorbeeld met 31 aanmeldingen, 26 jongeren kwamen naar de lessen, waarvan 21 actieve deelnemers overbleven en uiteindelijk zaten er 16 deelnemers op het podium in Theater Zuidplein. Ook binnen Move to the Future Soccer variëren de deelnemersaantallen sterk. Waar de eerste bijeenkomst 20 deelnemers aanwezig waren, waren dit de keer daarop 2 deelnemers. Inmiddels heeft zich binnen ditzelfde project een "harde kern" gevormd van deelnemers die altijd aanwezig zijn, maar deze groep is (nog) klein met 10 tot 12 deelnemers. En tijdens het Creative Summer event werd duidelijk dat projectleiders uit elkaars deelnemersbestand putten. Er is op die wijze doorstroom, maar wellicht onvoldoende impuls om actief te werken aan het werven van nieuwe aanwas.

Werving is een intensief en langdurig proces. Er moet tijd voor worden genomen. Maar de bevindingen doen vermoeden dat het in het geval van de Cultuurwerkplaats niet alleen een kwestie van tijd is. *De vraag komt op wat er in de aanpak veranderd moet worden om makkelijker (meer) deelnemers te betrekken.* In elk geval zullen er verschillende strategieën gevolgd moeten worden. Hieronder valt het inzetten van rolmodellen als docent. De deelnemers kunnen zelf meer actief gemobiliseerd worden voor werving. Maar er zal vooral meer sprake moeten zijn van co-creatie en contextgerichte werkwijzen. Niet iets bedenken en dan aan de man brengen, maar gezamenlijk iets bedenken en gezamenlijk opzetten. Als deelnemers ook inhoudelijk en organisatorisch betrokken zijn, zullen ze bovendien minder snel afhaken. Ook komt uit het onderzoek naar voren dat doorlopende trajecten meer gelegenheid bieden voor instroom en doorstroom. In dat geval ben je niet telkens je moeizaam geworven deelnemers weer kwijt.

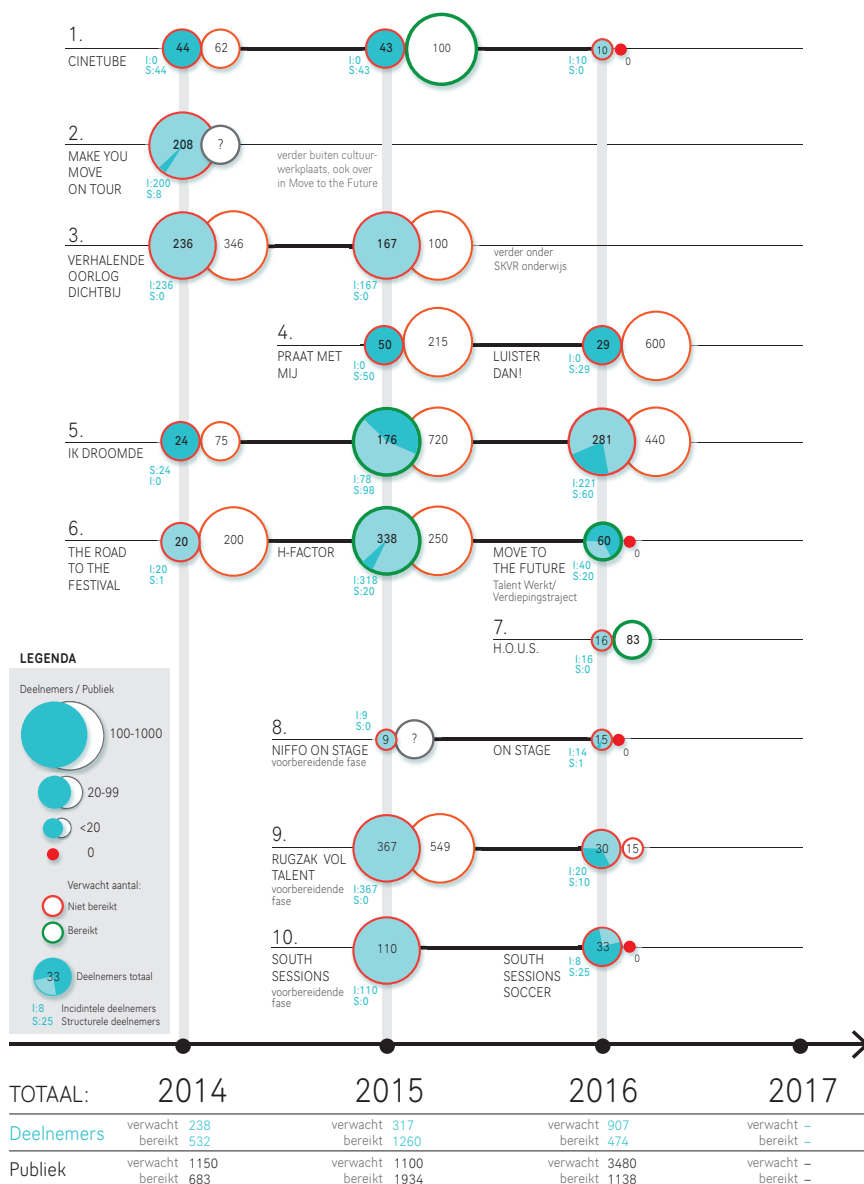
Relatie Cultuurwerkplaats – rest skvr

Projecten die met name binnenschools zijn gebleven, zijn ondergebracht bij skvr Onderwijs. Bij Ik Droomde en Luister dan! komen thema's op die universeel zijn en niet alleen van relevantie in de 'aandachtswijk.' Bijvoorbeeld de gecombineerde vraag: wie ben ik en wat wil ik? In verschillende projecten komt terug dat de keuze voor schooltype en richting weinig overwogen wordt gemaakt, waardoor kinderen van de basisschool doorstromen naar een middelbare school waar ze niet goed op hun plek zitten. Op de middelbare school kiezen ze een studierichting en vervolgopleiding, niet omdat die goed bij ze past, maar omdat daar banen in zouden zijn of hun ouders denken dat het de beste keuze is. Met alle nadelige gevolgen voor hun motivatie van dien. Ik Droomde en Luister dan! kunnen als modules voor het basis en voortgezet onderwijs worden doorontwikkeld en via skvr-Onderwijs aan alle scholen aangeboden worden.

Binnen de nieuwe skvr beleidskaders vormt de Cultuurwerkplaats een 'innovatiehub'.

Voorkom dat de Cultuurwerkplaats hoofdzakelijk gaat functioneren als toeleverancier voor de overige SKVR-afdelingen. Definieer duidelijk wanneer een project 'wijkgericht' is en deel van de Cultuurwerkplaats blijft. Behoud voldoende relatie met de geworven deelnemers om samen (in co-creatie) verder te werken aan aanbod, om zo gezamenlijk steeds dieper door te dringen in de wijk en steeds beter aan de lokale behoeften en wensen te voldoen.

TIJDLIJN PROJECTEN

Figuur 2 Reconstructie Cultuurwerkplaatsprojecten 2014 – juli 2016

Looptijd en intensiteit van de projecten

In de projecten die voldoende intensief zijn (Luister dan!) of waar jongeren gedurende een periode van een paar maanden (twee)wekelijks meedraaien (Move to the Future) zijn de effecten vooral op de persoonlijke ontwikkeling en (nog) in mindere mate op de kunstzinnige activering, veelbelovend. Er komen 'pareltjes' op, waardoor er ook potentie ontstaat om op de andere bouwstenen een effect te veroorzaken. Maar essentieel is dan het doorlopend aanbieden van de activiteiten (na twee weken Luister dan! verspreiden de deelnemers zich weer over de stad). Ook uit het voorwaardenonderzoek bleek het belang van een voldoende lange periode van deelname om van individuele effecten te kunnen spreken. Een langere looptijd (periode van deelname) vergroot de intensiteit van de ervaring en daarmee de kans op effect.

Om de effecten in de wijk te realiseren is zoals gezegd begeleiding nodig. Een project-overkoepelende 'kweekvijver,' waar deelnemers ook parallel aan deelname aan andere projecten terecht kunnen als ze willen organiseren, lijkt hier essentieel. Uit het voorwaardenonderzoek naar wijkeffecten spreekt het belang van het bewust en gericht handelen hierop. Minder dan in het geval van individuele effecten, ontstaan deze effecten 'spontaan' in processen van kunstparticipatie.

Ambitieniveau

Is de langetermijnvisie 'kansrijke wijk' dichterbij gekomen? Het accent ligt nu nog vooral bij het versterken van individuen. Onder die individuen leeft de wens om bij te dragen aan het versterken van de lokale gemeenschap en de levendigheid in de wijk. Het betreft echter een bescheiden effect: het aantal deelnemers is nog te klein om gezamenlijk tot een beweging te leiden. Deelname is ook nog kort, dat er nog geen sprake is van het beklijven van de competenties waarmee nu geoefend is. De oriëntatie in de projecten op de wijk is nog diffuus. De betrokkenheid van de omgeving van de jongeren en de rest van de wijk nog te minimaal.

Ook (het deel van) de toekomstvisie 'actieve creatieve wijk' is een vergezicht en nog niet zoveel dichterbij gekomen. Een 'kweekvijver', H.O.U.S. en/of de Dalweg kan daar op korte termijn verandering in brengen als daar actief op ingezet wordt. En als deelnemers en lokale partners begeleid worden in het grijpen van hun rol in het opzetten van (creatieve) activiteiten en de verdere (kunstzinnige) ontwikkeling van kinderen en jongeren in de wijk.

Als *theory of change* en toekomstvisie is het stroomschema heel mooi. Tegelijkertijd is het te ambitieus voor de korte termijn. Er zijn veel bouwstenen, met veel subcategorieën. Elke subcategorie vraagt de nodige investering om daaraan een echte bijdrage te kunnen leveren. Hoewel variatie tussen de projecten uiteraard wenselijk is, maakt een veelomvattende doelstelling enige vorm van synchronisatie of onderlinge afstemming op de doelstelling tussen de projecten lastig.

Bekijk opnieuw het stroomschema en benoem realistische korte termijnen doelen (t/m 2018) en ontwikkel daar de bestaande projecten op door.

Dalweg

Hoewel de Dalweg al veel wordt gebruikt voor Cultuurwerkplaats activiteiten, zou het verder tot 'bruisend centrum' kunnen worden uitgebouwd. Er ligt hier een aanknopingspunt voor een meer integrale aanpak en een kans om op de behoefte van lokale jongeren in te spelen: een plek waar ze terecht kunnen en zichzelf kunnen zijn. Een voorbeeld is het geïntegreerde jongerencentrum in het centrum voor de kunsten, de Gruitpoort in Doetinchem. Hier hebben jongeren een plek om buiten schooltijd te zijn, ze kunnen er ongedwongen 'snuffelen' aan kunstdisciplines en als ze willen zijn er mogelijkheden om creatieve activiteiten te ontwikkelen. Of de locatie de Dalweg of een ander gebouw moet zijn, laten we in het midden.

Kwaliteiten van het team

Wanneer je je als culturele organisatie op het sociale vlak begeeft, worden er andere vaardigheden van je medewerkers gevraagd dan wanneer je ze binnen meer traditionele vormen van kunsteducatie inzet. Zo geven sommige projectleiders aan het lastig te vinden om contextgericht te werken. Hun expertise ligt op het artistieke vlak en hun relaties zijn stedelijk en omvatten weinig wijkgerichte partners. De projectleiders en kunstdocenten zijn geen sociaal werkers, terwijl ze die rol soms automatisch innemen als er bepaalde issues op tafel komen: "Werken met jongeren is een vak; zorg is ook een vak!" Daarnaast is de ene skvr-medewerker meer geschikt voor het aftasten van mogelijkheden met partners in de wijk dan de andere.

Zet de kwaliteiten van het huidige team op een rij en kijk wat er ontbreekt aan benodigde expertise binnen de afzonderlijke projecten en binnen de Cultuurwerkplaats als geheel. Zet bij het vormgeven van het team mensen in op hun kwaliteiten en biedt zo nodig scholing en/of coaching aan om hun (ontbrekende maar voor de CWP benodigde) kwaliteiten verder te ontwikkelen.

Kansen vergroten, kansen verzilveren

De bevindingen geven aan dat jongeren ook interesse hebben in deelname aan de Cultuurwerkplaatsprojecten vanwege de stage-mogelijkheden die het biedt. Terwijl ze onderzoeken 'wie ben ik en wat wil ik?' kunnen deelnemers in stages ook op praktische wijze ervaren welke richting ze op willen. Ook op hun cv staat het goed, zeker als de stage officieel erkend is. En voor een eventuele kweekvijver zijn (erkende) certificaten nodig zodat de deelnemers er bij andere werk- of opdrachtgevers iets aan hebben.

Verschillende institutionele partijen geven aan dat ze de skvr-Dichtbij een "opleidende rol" toedichten, waarmee ze zich ook onderscheidt van andere organisaties in de wijk.

Zorg voor certificaten en erkende stage-trajecten (óók voor het mbo; wellicht ook vmbo?) zodat de jongeren ook elders de opgedane kennis kunnen inzetten en hun kansen kunnen verzilveren.

Doorbreken van stereotypen in het eigen denken

Gedurende het onderzoek zijn we veel aannames en uitspraken tegengekomen in de trant van:

“Kunst en creativiteit maakt geen deel uit van hun beleavingswereld, overleven komt op de eerste plaats.”

“Er moeten zomervakantieactiviteiten komen want die kinderen weten anders niet wat ze moeten doen.”

“Jongeren in dit soort buurten doen niet aan cultuur en hun ouders zijn zich niet bewust van het belang van kunst en cultuur.”

“Kinderen hebben het lastig want ze staan tussen hun ouders en de maatschappij.”

Dergelijke aannames en uitspraken blijken in de praktijk achterhaald. Dan staat kunst en cultuur toch niet zo ver van de deelnemers als verwacht, of komen er op dag 1 van de zomervakantie maar 6 kinderen naar de activiteiten: *“Ja, nee, ze zijn op vakantie.”* Dergelijke aannames en uitspraken geven aan dat of de beoogde doelgroep niet is bereikt en/of dat de werkwijze niet zodanig contextgericht is dat deze de stereotype beeldvorming doorbreekt.

De suggestie is om hier in een of meerdere werksessies met het team goed naar te kijken en conclusies voor de werkwijze uit te trekken om zo de plannen voor 2017 zo realistisch mogelijk te formuleren.

Nazorg en voortbouwen op wat je tegenkomt

De projecten rakelen heel wat op: zorgvragen (bijv. armoedevraagstukken), maar ook dromen die verder ontdekt zouden kunnen worden en behoeften aan verdere ontwikkeling van competenties (bijv. organiseren).

Hoe organiseer je “nazorg” in het geval van zorgvragen? Hoe kun je vanuit dromen komen tot nieuwe, gezamenlijk ontwikkelde vervolgactiviteiten? Hoe geef je gestructureerd vorm aan behoeften voor vervolgtrajecten en begeleiding in het algemeen?

De wijk

“It takes a village to raise a child,” “There is no self without the other,” “Zonder divers-samengestelde netwerken geen sociale mobiliteit of community empowerment,” “Zonder ontmoeting en dialoog kan polarisatie niet doorbroken worden.” Zo kunnen we nog even doorgaan met redenen om de wijk actief te betrekken – zelfs al zou alleen het versterken van de individuele jongeren het doel zijn. Maar het is lastig om de sterke focus op leeftijd en de eigen cultuur – die we in verschillende projecten vaststelden – te verbreden zonder dat er etnische en generationele dwarsverbanden worden gelegd.

Het stroomschema laat zien dat deze doelstelling uitgebreid in de visie van de Cultuurwerkplaats vertegenwoordigd is, maar in de praktijk komt deze nog minder tot uitdrukking in gericht handelen.

Hoe bereik je de wijk en werk je aan kansrijke wijken binnen de bestaande Cultuurwerkplaatsprojecten? Ontwikkel een overkoepelend (jaarlijks?) wijkproject waaraan een veelheid aan individuen, groepen en organisaties uit de wijk zich kunnen verbinden.

Suggesties voor de resterende periode

- Ontwikkel geen nieuwe “instroomprojecten”, maar bouw de bestaande projecten uit: kapitaliseer op de opgedane ervaringen en inzichten over opbouw en looptijd van projecten (doorlopende trajecten), vergroot het bereik onder deelnemers, betrek de wijk.
- Feitelijke bereikcijfers zijn in het begin van een pilot niet van doorslaggevend belang, maar geven in de afsluitende fase wel aan in hoeverre er sprake is van succes. De afsluitende fase is in zicht. Van deelnemers en docenten krijgen we terug dat ze veel potentie tot opschaling zien, dat jongeren behoefte hebben aan projecten als deze. Werk in het najaar met het hele team (projectleiders, docenten, rolmodellen en deelnemers nieuwe rol) gericht het wervingsvraagstuk uit en genereer in 2017 meer massa zonder verlies van ‘gevoel van kleinschaligheid.’

- De verschillende projecten werken nu allemaal aan hun eigen pareltjes, maar niet zo gericht als nodig is, omdat dat de opzet van de projecten nu niet is. Zet een overkoepelend “doorstroom”-project op, een kweekvijver of excellentieprogramma voor jongeren die aangeven meer te willen. De één kan er begeleid worden op kunstzinnig vlak en wellicht ook docent en cultureel ondernemer worden, de ander zal hoofdzakelijk getraind willen worden op “ondernemerschap” – wijkactiviteiten opzetten (ook hier is een samenwerking met een partnerorganisaties en andere expertises denkbaar). Samen leren de jongeren organiseren, zien ze het belang van actieve, creatieve wijken en werken ze aan het verwezenlijken daarvan.
- Zet een wijkproject op met een open concept, wat niet meer omvat dan: volgend jaar zomer vindt er een event plaats van, met, door en voor de wijk + afgestemd op het overige (zomer)aanbod in de wijk (welzijn, Huttendorp, etc.) + ontwikkeld samen met de cultuurscout, actieve sleutelfiguren uit de wijk, lokale organisaties. Jongeren uit de ‘kweekvijver’ nemen het voortouw, de Cultuurwerkplaats faciliteert alleen. Doel is vergroten zichtbaarheid Cultuurwerkplaats in de wijk + de wijk actief betrekken (omgeving deelnemers, ambachtslieden, ondernemers, etc.) + oefening voor SKVR Dichtbij in werkelijke co-creatie met en in de wijk. Het event in 2017 kan klein zijn, maar het doel is een jaarlijks terugkerend event met groeipotentieel.
- Werk de ideeën rondom Dalweg/H.O.U.S. uit: “jongerencentrum in kunstencentrum” – dan werk je aanvullend op en in wisselwerking met welzijnswerk (daar geldt voor alles wederkerigheid: voor wat, hoort wat) – en parallel daaraan is het “brain centre”: de kweekvijver en de thuisbasis van de lokale trekkers van het (eventuele) wijkevent.
- Werk in het najaar aan het samenwerkingsvraagstuk – in elk geval waar het de zelfstandig (cultureel) ondernemers betreft. Het idee van een wijkproject kan aangegrepen worden om lokale, institutionele relaties opnieuw vorm te geven.

Let op!

Deze suggesties zijn gebaseerd op de bevindingen uit het onderzoek en geven in die zin de behoefte van de deelnemers weer.

Ook deze suggesties zijn dus niet in co-creatie tot stand gekomen! Ga met de ideeën als open vragen naar de jongeren die je tot nu toe bereikt hebt toe en bekijk wat zij willen en wat zij zelf willen oppakken. Neem dit mee in de nieuwe plannen voor 2017.

DEEL II

4 Bevindingen per project en netwerkanalyse

4.1 Ik Droomde

4.1.1 Projectbeschrijving

Ik Droomde is een verhalenproject in Hillesluis dat generaties migranten verbindt door middel van het uitwisselen van verhalen, via de dromen van de kinderen. Het verhaal van het kind staat dus centraal. De doelgroep bestaat uit migrantenkinderen van de 1e, 2e en 3e generatie uit Hillesluis en omgeving en hun ouders. Tijdens de bijeenkomsten worden verschillende kunstdisciplines, zoals theater, beeldende kunst en schrijven, ingezet om de verhalen te beschrijven. Daarnaast worden filosofische gesprekken gevoerd om de deelnemers te laten nadenken en praten over hun dromen. Het project wil een bijdrage leveren aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen en jongeren en ze leren bewustere keuzes te maken. Ook poogt het bewustwording bij ouder en kind teweeg te brengen met behulp van dialoog.

Typering project	
Projectleider	Liesbeth Eshuis
Oriëntatie	Zelfreflectie, ouderbetrokkenheid, persoonlijke ontwikkeling
Thema	Droom van kind/jongere
Doelgroep	Migrantenkinderen van 1e, 2e en 3e generatie in Hillesluis/omgeving en hun ouders; bereikt via scholen of partners in de wijk
Disciplines	Theater, beeldende kunst, schrijven, filosofische gesprekken
Locaties	Basis- en middelbare scholen, wijkcentra
Samenwerkingspartners	Onder andere OBS De Akkers, Bij Corrie, OBS De Zonnehoek, RVC de HEF, OLBS De Piramide, Essalam Moskee

4.1.2 Onderzoek

Het onderzoek naar Ik Droomde is in het voorjaar van 2016 ver-
richt op obs De Akkers. Tussen 9 mei en 4 juli hebben acht lessen
van anderhalf uur plaatsgevonden met twaalf kinderen uit groep 4.
De ouders van deze kinderen konden aan twee van deze bijeenkom-
sten deelnemen, echter heeft niet van ieder kind een ouder dit ook
daadwerkelijk gedaan. Het eerste deel van elke bijeenkomst werd
er gewerkt met beeldende kunst en het tweede deel met theater.
Twee kunstvakdocenten namen elk een deel voor hun rekening. Er
is in tegenstelling tot in eerdere projecten niet toegewerkt naar een
eindvoorstelling. Op de afsluitende bijeenkomst kregen de kinderen
een foto mee, van hun droom voor hun ouder en die van de ouder
voor het kind, die tijdens de voorlaatste bijeenkomst is gemaakt. We
verwijzen naar figuur 2 voor inzicht in het algemene bereik van Ik
Droomde.

4.1.3 Bevindingen – Voorwaarden

Artistiek

- + Het doel is artistiek.
- + Er wordt gewerkt met beeldende kunst (tekenen, kleien) en theater.
- + Het vormt een aanvulling op het basisschool curriculum.

- In de relatief korte trajecten is het lastig om artistieke en filosofische diepgang te bereiken met jonge kinderen.

De projectleider zegt over deze voorwaarde: *"Ik werk met profes-
sionele kunstenaars om te zorgen dat het artistieke niveau hoog is.
Ik werk met dramadocenten, een beeldend kunstenaar, ik ga mis-
schien ook iets met fotografie doen of media. Ik wil kijken hoe ik
de andere kunstdisciplines kan inzetten. Misschien uiteindelijk ook
nog wel met dans en muziek. Het is de bedoeling dat de deelnemers
iets leren van het ambacht zelf, dus van de kunst."*

Tijdens de observaties bij obs De Akkers wordt duidelijk dat beeldende kunst, zoals kleien of tekenen, en theater worden ingezet. Bij het vertellen over de kleiwerkjes komen nog niet echt doordachte of 'diepere' betekenissen naar voren. *"Ik heb een olifant gekleid omdat op het kaartje een olifant staat"* of *"ik heb regenboog gemaakt omdat de kleuren van de regenboog op mijn kaartje staan"*, zijn uitspraken die de kinderen doen als hen gevraagd wordt iets te vertellen over hun kleiwerkje. Een jongen kleit samen met zijn moeder zichzelf en zijn moeder. *"Ik heb mezelf gekleid en mijn moeder en we geven elkaar bloemen want we zijn heel lief voor elkaar."* Meer diepgang en reflectie bereiken met kinderen uit groep 4, op een basisschool waar bovendien veel kinderen een rugzakje hebben, vraagt aandacht en tijd. Ook verdieping in de uitwisseling tussen kinderen en hun ouders vraagt aandacht en tijd.

Vanuit meerdere hoeken komt naar voren dat het artistieke of creatieve iets nieuws is voor de kinderen, iets wat ze op andere plekken niet aangeboden krijgen of doen. De ouderconsulent van obs De Akkers zegt over het inzetten van beeldende kunst en theater: *"Op school hebben we dit allemaal niet en doen we er niets mee. Alleen bij de kleuters. Kinderen kunnen als extra wel leren schaken, maar verder is er niets. Zeker niet in de bovenbouw. En thuis doen kinderen dat volgens mij ook niet. Ik denk dat het heel goed is om de kinderen iets extra's te geven, dat ze ook eens iets anders kunnen doen. Zeker als een klas bijvoorbeeld heel druk is."*

De ouderconsulent van OLBS De Piramide, de school die in november 2015 mee deed met 'Ik Droomde', geeft aan: *"De focus op de scholen hier in de wijk ligt op cognitieve vaardigheden. Dus de creatieve vakken hangen er toch een beetje bij. Natuurlijk wordt er wel getekend en geplakt, maar het is niet dat je echt kunstzinnige vorming gaat bijbrengen. Het is wel heel anders als je ineens echt een creatieve juf hebt."* Ook de deelnemende kinderen geven aan dat wat ze bij Ik Droomde doen anders is dan wat ze normaal gesproken op school doen. Een deelnemster zegt: *"Ik vind het superleuk om mee te doen. Omdat je dan even niet hoeft te werken in de klas. Hier speel je en hier teken je. En je speelt ook toneel. Dat vind ik leuk."*

De leerkracht van de deelnemende kinderen van OBS De Akkers bevestigt dat ze er tijdens de reguliere lessen weinig aan toekomt om te kleien en te knutselen. Ook zij ziet de bijeenkomsten van Ik Droomde mede om deze reden zeker als een zinvolle aanvulling op het reguliere onderwijsprogramma en geeft aan dat de kinderen elke maandag vol enthousiasme naar Ik Droomde gaan en ook vol enthousiasme weer terugkeren.

Dat enthousiasme merken ook de ouders, die net als de ouderconsulenten en de kinderen het artistieke karakter van het project een meerwaarde vinden. Een moeder verwoordt dit als volgt: *“Op een gegeven moment wordt het eentonig voor de kinderen. Rekenen, schrijven, rekenen, schrijven. En dan komt Ik Droomde op de maandag en dan is het van ‘hey ja!’. Maandag is over het algemeen al lastig, na het weekend weer beginnen (...) Maar sinds ze zijn begonnen met Ik Droomde, heb ik haar op maandag nog nooit zo snel uit bed zien komen.”*

Contextgericht

+ Het project vertrekt vanuit de dromen en verhalen van de kinderen.

- Ook al zijn er varianten voor onder-, midden- en bovenbouw, scholen kiezen er vaak voor het project alleen beperkt aan te bieden.
- De vraag ‘wie ben ik en wat wil ik worden’ lijkt actueel op de betrokken scholen (en ook in andere Cultuurwerkplaatsprojecten), maar past beter in de bovenbouw.
- De dromen worden niet opgepakt of verder verkend.
- Er is geen co-creatie in vervolgetrajecten.

De projectleider zegt hierover: *“Ik vertrek vanuit dromen van kinderen en ouders. Dit hoeven niet per se dromen te zijn, maar ook bijvoorbeeld herinneringen. Deelnemers werken vanuit de eigen ervaring en eigen context. De creatie van het project stem ik wel af met samenwerkingspartners, met de vraag waarop zij de nadruk willen leggen, bijvoorbeeld op beroep of sociale vaardigheden.”*

Het doel van Ik Droomde in 2014/2015 was de verbinding vergroten met de Nederlandse samenleving, via de dromen van kinderen van de 2^e generatie. Door de dubbele last van deze kinderen zouden hun dromen in de verdrukking komen. Toen in de praktijk bleek dat de dubbele last wel meevalt, is het doel geherformuleerd tot het leren maken van bewuste keuzen. Ouderbetrokkenheid is een vraag die op vrijwel alle scholen speelt. Het maken van bewuste keuzen en de ondersteuning van ouders (en bewustzijn van ouders) is een belangrijke reden voor obs De Akkers om deel te nemen aan het project. De ouderconsulent zegt daarover: *"Het kan kinderen erg ondersteunen in het maken van hun keuzes voor de middelbare school. En ouders zijn zich vaak niet bewust van wat hun kinderen willen of dat hun kinderen ook een eigen keuze hebben. Dan maken ze de keuze voor het kind."*

Contextgericht werken betekent ook afstemmen met de scholen over in welke groep(en) Ik Droomde wordt uitgevoerd. Er zijn varianten van Ik Droomde voor onder-, midden- en bovenbouw. Scholen kiezen (soms noodgedwongen) voor een beperkte inzet van het project. Gedurende het onderzoek vond het bijvoorbeeld alleen plaats in groep 4.

Binnen het project wordt er contextgericht gewerkt, maar er is geen sprake van contextgericht (of zelfs in co-creatie) werken aan vervolgttrajecten. Er komen wel duidelijke behoeften uit de projecten naar voren. Beroepskeuze (wie ben ik en wat wil ik worden?) is één vraag die speelt. Een andere vraag ligt op het vlak van mode: oud-deelneemster van Ik Droomde, die in 2015 bij Bij Corrie deelnam, wil modeontwerpster worden. Recentelijk kwam de wens voor naaicursussen naar voren uit de inventarisatie, door middel van de inzet van de Droomkeet, van de wensen van wijkbewoners voor de toekomstige bestemming van het DES-pand.

Ook binnen de wijkprojecten kan er meer contextgericht gewerkt worden. Zo somt een oud-deelneemster de sterke en zwakke kanten van Ik Droomde bij Bij Corrie op: *"Het was heel leuk voor kinderen. Ik ben wel positief over de activiteiten."*

Samen eten voor het begin van de bijeenkomsten, daarna dansles voor kinderen, collages maken, theaterspelen. Ook de eindpresentatie was mooi, ieder in zijn eigen kracht: een vrouw die kookte, kinderen die voetbalden, dames en kinderen die naaiden. De ouders vonden het ook leuk, maar liepen tegen praktische dingen aan. Bijvoorbeeld tegen de vraag waar ze heen moesten met hun jongere kinderen, die niet de juiste leeftijd voor het project hadden. Voor deze kinderen was niets georganiseerd. Ook de tijd was onhandig. Liever dan op woensdagmiddag waren ze op zaterdag gekomen, maar dat ging niet met het project. De dromen over de mogelijke beroepen zijn niet opgepakt. De deelnemers zijn ook allemaal afgehaakt bij de werving voor de nieuwe editie."

Verbindend

+ Er worden relaties gelegd in de wijk, met name met scholen, in mindere mate met wijkcentra en andere organisaties.

- De samenwerking is om meerdere redenen van korte duur.
- Project start niet vanwege te weinig deelnemers.
- School heeft geen middelen voor vervolg.
- Project voldeed niet geheel aan de verwachtingen (OLBS De Piramide).

De verbinding binnen het project ligt vooral in de samenwerking met scholen. Ook heeft het projectpartners in de wijk, zoals Stichting Bij Corrie, Essalam Moskee en Indigo. Daarnaast is de projectleider continu op zoek naar andere en nieuwe manieren om verbindingen te leggen, bijvoorbeeld met Belvédère (verhalenhuis) en een organisatie die met vluchtelingen werkt (wordt een traject waaraan ook theaterdocent Armin meewerkt).

Verbinding met de wijk – buiten de kinderen en hun ouders om – is er door het inzetten van de Droomkeet (niet meegenomen in het onderzoek). Ouderbetrokkenheid is een van de doelen van Ik Droomde.

Een vorm van verbinding die mogelijk kan ontstaan door het project is een vorm van bridging en dialoog tussen de ouders die bij het project worden betrokken. Dit werd niet direct zichtbaar tijdens de observaties van bijeenkomsten waar ouders bij waren, maar kwam ter sprake tijdens het groepsgesprek dat met ouders is gevoerd. Daar ontstond een discussie tussen de ouders over de vraag waarom de ene ouder meer betrokken is dan de ander en waarom de ouderbetrokkenheid bij de school over het algemeen zo laag is. De ouders opperden diverse ideeën en redenen met betrekking tot het gebrek aan ouderbetrokkenheid, variërend van cultuurverschil, tot het bestaan van taalbarrières, tot een 'algemene cultuur op school van afwezigheid'. Een aantal mogelijke vooroordelen werd besproken en sommigen werden weerlegd. In potentie kan het project Ik Droomde dan ook een mogelijkheid zijn ouders te verbinden en met elkaar de dialoog aan te laten gaan. Echter moeten de ouders dan intensiever bij het project betrokken worden dan de twee keer meedoen met een bijeenkomst die nu ingepland waren en waarbij lang niet elke ouder ook daadwerkelijk aanwezig was.

Duurzaamheid

+ Er bestaat consensus dat langere trajecten positieve effecten kunnen hebben voor de kinderen en de ouderbetrokkenheid.

- Maar in de praktijk:
- Vinden de projecten telkens op andere scholen plaats;
- Zijn het kortlopende projecten;
- Komt er meestal geen vervolgtraject op dezelfde scholen;
- Er is (nog) geen sprake van duurzaamheid.

Er liggen kansen op het vlak van duurzaamheid. De projectleider geeft aan graag langere trajecten aan te gaan met de groepen kinderen, zodat ze zich verder kunnen ontwikkelen. Op obs De Akkers geven de ouderconsulent en de leerkracht van de klas aan Ik Droomde voor alle klassen (specifiek ook voor de bovenbouw) te willen inzetten.

Zij zien dus graag een groei in de kwantiteit van het aantal trajecten dat loopt. oLBS De Piramide zag af van een vervolgtraject maar geeft wel het belang van duurzaamheid van het project aan, omdat het volgens de ouderconsulent op de langere termijn meer effect heeft en ook gunstig is voor de ouderbetrokkenheid: *“We willen graag ouders vaardigheden aanleren om samen met hun kinderen iets te doen. Je merkt wel dat je op de lange termijn resultaat ziet. Als je maar veel aanbiedt, dan gaan op een gegeven moment ouders elkaar overhalen.”*

Inhoudelijk gezien is Ik Droomde een project wat relatief eenvoudig aangepast kan worden aan de context van verschillende scholenniveaus en leeftijdsgroepen. De dubbele doelstelling van kinderen versterken en het bevorderen van ouderbetrokkenheid spreekt ook veel scholen aan. Tegelijkertijd blijkt het in de praktijk lastig het project op scholen te realiseren.

De projectleider steekt veel tijd in de voortrajecten: in contact leggen met scholen en organisaties om nieuwe edities van Ik Droomde van de grond te krijgen. Dit is een tijdsintensieve bezigheid en de uitkomst laat zich moeilijk voorspellen. Zo komt het project op de Hef niet van de grond in het voorjaar van 2016, maar ontwikkelen zich nadien mogelijkheden voor in de winter 2016-2017. Van structureel vervolg op basisscholen waar het project al eens plaatsvond is vooralsnog geen sprake, al lopen de gesprekken met obs de Akkers hierover nog. Ook blijft de opschaalbaarheid (project wordt groter binnen de wijk) beperkt. Er is eerder sprake van herhaalbaarheid (aanbieden van het project op andere plaatsen): er worden telkens weer andere scholen en locaties benaderd, maar gedurende de onderzoeksperiode neemt het aantal trajecten of de deelnemersaantallen niet toe.

In het kader van opschaling en herhaalbaarheid wordt er een trainings- en meeloopproject voor docenten ontwikkeld, evenals een methodiekhandboek, zodat er in de toekomst docenten kunnen worden geschoold op basis van een eenduidige methode.

Ook komen er ideeën en mogelijkheden voort uit het zoeken naar samenwerkingspartners en mogelijke locaties om Ik Droomde neer te zetten. Zo wordt er momenteel voorbereid voor een project met vluchtelingen, een theatervoorstelling over dromen van moeders en dochters (start in september 2016).

Het geheel overziend ontstaat het beeld van een projectencarrousel. Verduurzaming lijkt nog ver weg. Ook het maken van een methodiekhandboek lijkt voorbarig, de opzet en de inhoud van de lessen kunnen worden gedeeld. De vraag hoe je dit project in de wijk neerzet, lijkt nog niet afdoende beantwoord om in een handboek te kunnen beschrijven. Wanneer er daadwerkelijk behoefte aan is in de wijk, zijn de ideeën voor een project met vluchtelingen of een theatervoorstelling met moeders en dochters een kans deze in co-creatie verder te ontwikkelen.

4.1.4 Bevindingen – Bouwstenen

De droom van de projectleider voor Hillesluis als wijk: *“Mijn toekomstvisie op de wijk: dat bewoners met elkaar in dialoog gaan en dat ze ontdekt hebben dat als ze iets willen ze het ook uit moeten spreken omdat het anders gewoon niet gebeurt. En dat je dat eigenlijk vooral ook samen moet doen. En dat je daarbij kunst kan inzetten als middel. Ik wil dat er een soort verbondenheid komt. Dat het niet uitmaakt wie je bent maar dat je verbondenheid voelt omdat je samen iets doet. Dat het niet uitmaakt uit welke cultuur je komt maar dat je juist probeert dingen van elkaar te leren. Niet denken in wat er verschillend is, maar wat hebben we gemeenschappelijk. Dat kun je denk ik bereiken door samen iets te gaan doen met kunst. Omdat het natuurlijk zo is dat veel mensen in deze wijk eigenlijk gewoon aan het overleven zijn. Dit is dan natuurlijk op een ander niveau dan wanneer je denkt: goh wat zal ik eens in mijn vrije tijd gaan doen? Juist daarom denk ik dat het belangrijk is dat ze dat wel meekrijgen. Daarnaast vind ik het ook belangrijk dat er inzicht komt in wat ouders en kinderen willen en de dialoog tussen hen stimuleren. Vaak zeggen ouders dat ze het belangrijk vinden dat kinderen hun droom verwezenlijken. Kinderen denken dan: mijn droom is eigenlijk wat jij wilt dat ik doe.”*

Hieronder ontleden we de droom van de projectleider aan de hand van de bouwstenen uit het stroomschema.

Activering kunstzinnig

+ De aanwezige ouders zien wat dit met hun kinderen doet en ervaren zelf wat het is met beeldende kunst of theater bezig te zijn.

- De ouders die aanwezig waren en hebben deelgenomen, zijn over het algemeen de al meer actieve ouders.

De projectleider zegt hierover: *"Het doel van Ik Droomde is dat kinderen en jongeren zien wat je met kunst kunt doen en dat je kunst kunt inzetten voor de verbeelding. Kinderen en jongeren verbeelden binnen dit project hun gedachten en dromen, door middel van beeldende kunst of theater, zodat ze ervaren dat je er daarna op een andere manier naar kijkt. Het gaat erom ze te laten ervaren dat de gemeenschappelijkheden en de herkenning die uit het creatieve maakproces naar voren komen, verbindend werken. Je kijkt naar, reflecteert op jezelf, de ander en de omgeving. Daarnaast is een doel partners te laten ervaren dat je kunst kunt inzetten bij maatschappelijke vraagstukken."* De betrokken scholen deelden die overtuiging al, er zijn geen overige partners betrokken geraakt. De lokale partijen grijpen daarmee geen rol voor 'een duurzame en creatieve wijk', zoals met deze bouwsteen wordt beoogd. Ook wordt binnen Ik Droomde niet gewerkt met rolmodellen die de toekomstige creativiteit kunnen helpen borgen.

Daarnaast is een beoogd resultaat dat de omgeving van deelnemers creativiteit gaat zien als vanzelfsprekend deel van de opvoeding. Wat vooral zichtbaar is in het nu onderzochte traject van Ik Droomde is het laten zien aan ouders dat creativiteit van meerwaarde kan zijn. Het algemeen heersende beeld dat ouders en kinderen thuis weinig aan creativiteit doen, vraagt nader onderzoek. Het ene kind zegt *"Ik knutsel nooit thuis want ik heb geen knutselspulletjes"*, terwijl het andere kind zegt: *"Ik knutsel heel veel thuis. Ik heb diamanten en glitterlijm en heel goed knutselpapier."*

Wat gebeurt er thuis werkelijk aan handvaardigheid, maar ook aan muziek, zang en dans?

Ook het beeld hoe bewust ouders zijn van het belang van creativiteit is verdeeld. Volgens de ouderconsulent van OLBS De Piramide: *"Er zijn ouders die elke dag wat doen en die gaan ook overal heen. Er zijn ook ouders die zijn de hele dag hun huis aan het poetsen en die kinderen die vermaken zichzelf wel. De verschillen zijn echt enorm. Als we bijvoorbeeld spelletjes gaan doen, dan zijn er ouders die kennen alle spelletjes, die spelen dat ook meteen met alle kinderen om hun heen. En er zijn ook ouders die kijken naar Memory en die denken, wat is dit? En dat is op creatief gebied net zo."*

De ouders die op de OBS De Akkers geïnterviewd zijn geven allen aan thuis al bezig te zijn met het stimuleren van creativiteit van hun kinderen. Maar, zoals duidelijk werd bij de competenties, ervaren de ouders nu veel directer wat cultuurparticipatie voor hun kind kan betekenen. Ook de leerkracht is van mening dat Ik Droomde verder kan bijdragen aan het bewustzijn van de ouders ten aanzien van creativiteit: *"Vooral onder de ouders die er zijn geweest. Die hebben ook ervaren wat het betekent als je bezig bent met van alles en nog wat. Daarom is het zo jammer dat niet alle ouders er zijn."* De ouders geven zelf ook aan dat ze het leuk vinden mee te doen, sommigen van hen hebben daarbij zichzelf moeten overwinnen. *"Leuk, erg leuk. Ik had de vorige keer ook meegedaan. Eerst denk je 'oh jee, andere ouders erbij en dan moet ik gek doen', maar op een gegeven moment, iedereen doet gek, dus dat valt niet op"*, aldus één van de moeders.

Levendigheid

+ Niet geconstateerd.

- Er is (nog) weinig resultaat op dit gebied te noemen
- De zichtbaarheid in de wijk is beperkt tot het inzetten van de Droomkeet (niet in het onderzoek meegenomen).
- De Droomkeet heeft vooral potentie bij structurele, doelgerichte inzet.

Zichtbaarheid in de openbare ruimte is wat de projectleider aan-geeft als beoogd resultaat op het gebied van levendigheid. Bij Ik Droomde vinden er activiteiten plaats op (basis)scholen, dit is niet zichtbaar in de wijk of in de openbare ruimte en ook niet algemeen toegankelijk voor de wijk. Ook de ouderconsulenten van oLB De Akkers en oLBS De Piramide geven aan dat het project niet zichtbaar was naar buiten toe. De ouderconsulent van oLBS De Piramide gaf wel aan dat de kunstwerkjes van de kinderen vaak bleven staan zodat ouders deze in de klas nog konden bekijken. De Droomkeet is wanneer deze wordt ingezet al dan niet tijdelijk zichtbaar in de openbare ruimte.

Competenties

- + Ondanks de korte looptijd van het project ontstaat er aardig wat effect op het competentie vlak.
- + Er worden ook elementen van persoonlijke ontwikkeling gestimuleerd die niet in de acht competenties zijn opgenomen (onbedoelde effecten).

- Gezien de korte looptijd van het project is het de vraag of deze effecten van blijvende waarde zijn voor de kinderen en bijgevolg voor de groep.

De projectleider geeft aan in te willen zetten op alle competenties, behalve op digitale geletterdheid en zelfregulering. De competentie kritisch denken komt uit het onderzoek niet duidelijk naar voren. De leerkracht van de klas geeft aan dat dit van kinderen in deze leeftijd niet echt te verwachten is. Op de overige beoogde competenties worden wel effecten vast gesteld:

Creativiteit

Aan creativiteit wordt tijdens het project duidelijk gewerkt. Bij Ik Droomde tekenen en kleien de kinderen en spelen ze toneel. Zoals eerder genoemd geven sommige kinderen aan dat zij thuis niet of weinig bezig zijn met creativiteit.

Ook de leerkracht en ouderconsulenten geven aan dat dit voor sommige kinderen inderdaad het geval is. Vooral theater is nieuw voor de meeste kinderen. Een aantal kinderen geeft aan iets geleerd te hebben wat ze nog niet konden of nog nooit hadden gedaan. Ze leren technieken: *"Ik heb geleerd hoe je een gezicht moet maken met klei. Met een vork kan je dingen doen in de klei zodat het leuker wordt."* Zowel de ouderconsulent, de leerkracht en de ouders geven aan dat het project een meerwaarde vormt op het cognitief georiënteerde basisschoolcurriculum.

Probleemoplossingsvaardigheden

Aan de probleemoplossingsvaardigheden wordt gewerkt door de kinderen bijvoorbeeld bij het kleien te stimuleren na te denken over hoe ze het anders zouden kunnen aanpakken wanneer iets niet lukt. Ook de ouderconsulent van OLBS De Piramide herkent dit. Zij geeft aan dat je op een creatieve manier eigenlijk aan alle vaardigheden kan werken, ook aan het probleemoplossend vermogen maar dat het kleine stappen zijn die de kinderen maken.

Communiceren

Werken aan communicatieve vaardigheden komt vooral tijdens theater expliciet aan bod. Tijdens dit onderdeel worden de kinderen gestimuleerd om te zeggen wat ze denken, zonder daar verder over na te denken of over te twijfelen. Regelmatig zijn er oefeningen waarbij de kinderen het eerste wat in hun hoofd op komt, moeten benoemen. Sommige kinderen vinden dit duidelijk lastig en twijfelen lang over wat ze moeten zeggen. De moeders zien het als een belangrijk aspect van het project dat de kinderen leren dat je kan zeggen wat je denkt en dat niets gek is. Eén van de moeders vertelt over de eerste bijeenkomst met ouders erbij: *"Ze denken na over wat wil ik worden. Je hebt ook een jongen die wou held worden. Dus niets is raar."* Ook de leerkracht van de kinderen geeft aan dat de leerlingen leren hun mening te verwoorden en er voor uit te komen: *"Durven dromen, durven voor je mening uit te komen. Maar dit is jouw mening en dat is mijn mening. Dat leren ze hier ook een beetje. Dat zijn hele belangrijke dingen."*

Samenwerken

De leerkracht, ouders en ouderconsulenten noemen (beter) samenwerken niet als expliciet resultaat van dit project. Tijdens het project werken de kinderen wel degelijk vaak samen. Dit doen ze meestal in tweetallen en als de ouders erbij zijn, bestaat het tweetal uit een ouder en een kind. Het samenwerken houdt in samen een klei opdracht doen, waarbij gezamenlijk keuzes gemaakt moeten worden over wat er gekleid wordt, welke kleuren worden gebruikt, et cetera. Bij theater zetten de deelnemers elkaar als standbeeld neer, speelt een groepje een klein toneelstukje, of maken ze elkaars scènes af.

Sociale vaardigheden

Met name aan sociale vaardigheden wordt tijdens het project stevig gewerkt, blijkt uit de observaties. Tijdens het theatergedeelte komt regelmatig aan bod dat je binnen een opdracht goed kan samenwerken zonder elkaar bijvoorbeeld voortdurend aan te raken (op elkaar te springen), dat je voorzichtig met elkaar om gaat, je beurt netjes afwacht, luistert naar elkaar en elkaar laat uitpraten. Ook wordt het besproken wanneer kinderen lachen om wat andere kinderen zeggen en worden kinderen voortdurend aangesproken op ongewenst gedrag. Verder geeft de leerkracht aan dat ze het ook van belang vindt dat de leerlingen leren luisteren naar andere mensen binnen de schoolcontext dan alleen naar haar als leerkracht.

Overige competenties en effecten

Tijdens het onderzoek kwamen er ook andere elementen van persoonlijke ontwikkeling naar voren die bijdragen aan sterke individuen: je culturele talent ontdekken, jezelf leren kennen, zelfvertrouwen, gedragsverandering en toekomstperspectief.

Je culturele talenten ontdekken

Een aantal kinderen maakt verrassend mooie dingen tijdens het beeldende kunst gedeelte en ook tijdens theater valt op dat sommige kinderen over talent, bijvoorbeeld voor breakdance, beschikken. Ook in het gesprek met de kinderen geeft een aantal van hen aan dat ze een talent van zichzelf hebben ontdekt, zoals toneelspelen, goed kleien, lang op hun hoofd staan (bij toneel) en stunts.

Jezelf leren kennen en zelfvertrouwen

Hoewel niet genoemd in de acht competenties, komt tijdens de bijeenkomsten steeds duidelijk naar voren dat de docenten gericht zijn op positief stimuleren en complimenteren van de kinderen. De kinderen hebben zichtbaar en hoorbaar veel plezier in het kleien en krijgen veel complimenten over het werk dat ze maken. Sommige kinderen vinden een kleiopdracht in eerste instantie lastig en zijn dan extra trots als het later toch blijkt te lukken. Eén meisje lukt het niet goed om te kleien, daarom zet de docent een andere vorm in, namelijk tekenen, om te kijken of het meisje dan wel iets op papier krijgt zodat ook zij wordt versterkt in het idee dat ze het wel degelijk kan. De ouders van de deelnemende kinderen geven aan het belangrijk te vinden dat de kinderen op deze manier zichzelf leren kennen en zien dit ook gebeuren tijdens het project. Een van hen zegt: *“Voor mij is dat een hele grote meerwaarde. Want ze leert zichzelf kennen, ze ontdekt wat ze wel kan en wat ze niet kan. En ja, ze ontdekt ook hoe ze zichzelf moet uiten, zonder dat ze een schaamtegevoel krijgt.”* De ouders hebben het idee dat de kinderen hiermee ook aan hun zelfvertrouwen werken. Een moeder geeft aan: *“D. zegt heel snel ik kan het niet. Maar die hond die hij gekleed had, daar was hij echt trots op! Dan gaat dat zelfbeeld ook omhoog.”* Een andere moeder zegt: *“I. is heel onzeker. Hij zegt heel snel ik kan het niet, ik kan niet tekenen. En dan zie ik hem hier gewoon lekker kleien. En dan denk ik goed zo! Gewoon doen.”* De leerkracht van deze kinderen bevestigt dat ze voornamelijk effecten ziet bij de wat rustigere of verlegen kinderen, die durven nu meer en komen beter voor zichzelf op als andere kinderen dingen doen die ze niet leuk vinden.

Gedragsverandering

De ouders van de kinderen zien soms gedragsverandering bij hun kinderen als gevolg van deelname aan Ik Droomde. Volgens twee moeders helpt het de kinderen om zich te kunnen focussen. Eén van hen vertelt: *“K. is een uitbundig kind, die alles tegelijkertijd wil doen. Maar het lijkt wel alsof ze nu wat meer gefocust is. Gewoon van ‘nu ben ik hier mee bezig, dat ga ik afmaken en dan pas ga ik door naar het volgende’.”* De andere moeder geeft aan: *“K. heeft zoveel energie dat ze af en toe niet weet waar ze het moet laten.”*

Nu met dat theater, doet ze even brrrr, even gek. Eerst zei ik tegen haar 'waar ben je mee bezig?' Dan zegt ze 'even mijn energie kwijt en dan kan ik weer'."

Toekomstperspectief

Tijdens het project komen regelmatig de dromen van de kinderen aan bod, ook dromen die ze hebben ten aanzien van de toekomst. Zo beelden ze hun droomberoep uit: juffrouw, voetballer, superheld, rechter, soldaat, politieagent. Ook de ouders doen mee. Daarbij wordt soms bespreekbaar gemaakt dat ouders ook dromen hebben en hadden. Een moeder geeft aan: *"Ik had vroeger wel een droom maar ik leef hem niet na. Ik heb altijd dokter willen worden."*

De ouders geven aan het belangrijk te vinden dat hun kinderen nadenken over wat ze in de toekomst zouden willen doen en dat ze soms ook merken dat hun kinderen door het project daar echt over hebben nagedacht. Een moeder vertelt dat haar dochter haar zei dat ze archeoloog wil worden: *"Ik zeg 'ok, hoe kom je daarbij?' Zij zegt 'bij Ik Droomde heb je een doel en ik ga archeoloog worden'. Ik had zoiets van ok, eerst wou ze bouwvakker worden, dus dat is vooruitgang."* Een andere moeder vertelt dat ze het belangrijk vindt dat de kinderen nadenken over hun dromen, omdat het ook verband heeft met hun doelen in het leven. Ze verwoordt het als volgt: *"Dat ze leren dat het ok is om te dromen. Laten we toch eerlijk zijn: als je geen dromen hebt, dan heb je geen doel."*

Binding

+ Versterking relatie kind-ouder.

- De impuls aan de relatie kind-ouders wordt echter beperkt door weinig frequente en wisselende actieve betrokkenheid van de ouders tijdens het project.
- Op de overige punten onder 'binding' zijn geen effecten waargenomen.

De projectleider geeft voor de bouwsteen 'binding' aan in te zetten op samenwerking met organisaties en ondernemers en op het vergroten van ouderbetrokkenheid. Het gaat haar over (h)erkenning van en dialoog met de ander: *"Het blijkt dat deelnemers ontdekken dat ze best veel met elkaar gemeen hebben. Ze kennen bijvoorbeeld allemaal wel een bepaalde vorm van verdriet en dit is een soort herkenning. Dit zijn natuurlijk universele gevoelens. Maar het gaat erover dat je met elkaar communiceert. Het gaat eerst over de vraag 'wie ben ik', dan 'wat is mijn verhouding tot de ander', 'wat zou ik willen met de ander' en dan 'wat wil ik verder met mijn omgeving'?"*

Onder het kopje 'voorwaarden - verbindend' is reeds opgemerkt dat de actieve samenwerking voor de huidige trajecten van Ik Droomde voornamelijk vorm krijgt met scholen. De netwerken van de leerlingen worden niet verbreedt. Een aantal ouders leert elkaar iets meer kennen, maar wellicht nog meer tijdens het gesprek naar aanleiding van het onderzoek dan in de twee bijeenkomsten waarbij de ouders op obs De Akkers aanwezig waren. De ouderconsulent van obs De Akkers geeft aan dat de ouderbetrokkenheid heel wisselend is. Tijdens het traject op obs De Akkers was – bij beide bijeenkomsten met ouders – van vier van de twaalf kinderen één ouder aanwezig. Dit waren bij de tweede bijeenkomst deels weer andere ouders dan bij de eerste bijeenkomst, maar uiteindelijk is van een groot deel van de kinderen de vader of moeder niet bij het project aanwezig geweest. Soms komen er ouders bij Ik Droomde die normaliter nooit de school binnenkomen. Deze ouders zijn over Ik Droomde wel enthousiast. Andere deelnemende ouders waren al wel betrokken.

Ouderbetrokkenheid blijkt niet eenvoudig te realiseren. Hier ligt een vraag van de projectleider, maar ook de ouderconsulenten van obs De Akkers en olbs De Piramide worstelen met deze vraag. De ouderconsulent van olbs De Piramide zegt: *"De vraag speelt hier op alle scholen: hoe betrekken we ouders meer? Dingen als Ik Droomde kunnen hieraan bijdragen, maar dan moet het wel echt heel goed gebeuren."* Ideeën over hoe je de ouders beter kunt betrekken variëren van een *"breed aanbod bieden zodat meedoen voor ouders telkens nieuw is"*, *"elke keer weer aantrekkelijk"* tot een persoonlijk benadering van de ouders.

Maar waar de ouderconsulent denkt dat het vooral effectief is als dit via de leerkracht van de klas gebeurt, is de leerkracht van mening dat het beter is als de ouderconsulent de ouders opbelt om hen uit te nodigen voor de bijeenkomsten. De ouders zijn van mening dat de kinderen de ouders moeten motiveren om te komen. Tijdens het gesprek met de ouders geven twee moeders aan dat hun kinderen eigenlijk van tevoren al de verwachting hebben dat hun vader of moeder 'toch wel niet zal kunnen'. De reden dat ze nu wel aanwezig zijn, is het enthousiasme van hun kinderen: *"D. kwam vorige week binnen en die was helemaal enthousiast. Die zei mama wil je er alsjeblieft bij zijn? (...) Vanochtend zag ik de glinstering in zijn ogen en hij kon niet wachten tot ik er was. Maar ik zeg eerlijk ik ben ook gemakzuchtig, mij hadden ze schijnbaar ook niet hier verwacht."* De andere moeder voegt toe: *"K. zei vorige week al tegen haar vader, 'pap, de ouders mogen mee komen naar Ik Droomde.' Ze was helemaal happy. Maar hij zei 'sorry, ik kan niet mee'. 'Oh', en je zag alsof er een lichtje uit ging. Omdat ik negen van de tien keer geen tijd heb heeft ze het mij niet gevraagd. Maar ik zei 'hallo?' Zij zei: 'Mama ga jij alsjeblieft mee?'."*

De grootste bijdrage is zichtbaar in de ouder-kindrelatie. Tijdens de bijeenkomsten met ouders, voeren de kinderen met hun ouder in tweetallen de opdrachten uit. Bijvoorbeeld samen iets kleien of samen je droomberoep uitbeelden, samen een standbeeld maken. In de tweede bijeenkomst waar ouders bij aanwezig zijn, bespreken ouders en kinderen samen hun dromen. De kinderen ervaren het meedoen van de ouders als bijzonder positief. De deelnemers geven aan dat dit het leukste was van het project. Dat papa of mama mee was, vonden ze: *"Beter dan alles eigenlijk wel."*

Verschillende oud- en huidige deelnemers geven aan dat zij anders niet zo veel met hun ouders doen: *"Ik vond het heel, heel erg leuk. Want ik heb niet echt eens een keer met mijn moeder kunnen spelen zo."* Voor andere kinderen is dit minder een thema, maar ook voor hen is het belangrijk dat papa of mama komt. Hoe belangrijk hun aanwezigheid is, is verschillende ouders wel duidelijk. Hun kinderen vinden het leuk om hun ouders te laten zien wat ze bij Ik Droomde doen.

Eén ouder vult aan: *"Het is meer stimulans voor je kind. Wanneer ouders mogen komen en jouw papa of mama is erbij dan heeft het kind het ook meer naar de zin, dan kunnen ze zich belangrijk voelen."* De kinderen wiens ouder aanwezig is, ogen trots dat ze dit samen met hun ouders doen. De leerkracht van de deelnemende kinderen bevestigt dat kinderen duidelijk trots zijn als hun vader of moeder mee komt.

Soms leren kinderen iets over hun ouders dat ze nog niet wisten: *"Mijn vader heeft me geholpen met die super mooie boompjes. Ik wist niet dat hij dat zo mooi kon. En hij is ook grappig."* In de één na laatste bijeenkomst mogen de kinderen samen met de ouders op de foto, waarbij ze hun dromen voor elkaar opschrijven. Dat leert de ouder soms iets over de dromen of gedachten van hun kind. Zo zegt een moeder na afloop: *"Hij schreef op dat zijn droom voor mij was dat hij altijd naar mij zou luisteren. Dat zegt toch ook wel iets over hoe hij blijkbaar naar mij kijkt."*

Activering sociaal

+ Is binnen deze opzet geen doel.

- Is binnen deze opzet geen doel.

Wat deze bouwsteen betreft geeft de projectleider aan in te willen zetten op meer vormen van participatie en empowerment van de lokale gemeenschap: *"Deelnemers en hun omgeving laten ervaren dat ze hun dromen moeten uitspreken, anders gebeuren ze niet. En dat je het vooral samen moet doen en dat ze zich bewust zijn dat kunst daarbij een middel kan zijn. Bewoners met elkaar de dialoog laten aangaan."*

Tijdens het onderzochte traject van Ik Droomde op obs De Akkers wordt deze bouwsteen niet zichtbaar. Het project leidt niet (direct) tot meer vormen van participatie. Niet voor de leerlingen en niet voor de omgeving.

Met de doelgroep basisschoolkinderen is het wellicht niet realistisch de verwachting te hebben dat het project bij zal dragen aan een sociale activering op wijkniveau. Met middelbare scholieren is er misschien meer mogelijkheid hen aan te zetten tot sociale activering. Deze doelgroep is niet meegenomen in het onderzoek, maar van eerdere trajecten op de Hef hebben we niet vernomen dat daar andere rollen ontstonden voor de jongeren naast de rol van 'deelnemer'. Een van de deelnemers aan Ik Droomde bij Bij Corrie, heeft zich ingezet voor de werving van deelnemers binnen het centrum. De ouderconsulenten van OLBS De Akkers en oLB De Piramide geven aan dat er bijvoorbeeld geen vrijwilligers vanuit de wijk betrokken zijn bij het project. Het aantal ouders dat actief meedoet is ook beperkt in aantal.

Gezien het aantal edities van Ik Droomde, de omvang en de invulling daarvan is er van gemeenschapsvorming of empowerment van de lokale gemeenschap geen sprake. In de editie Bij Corrie werd er bijvoorbeeld wel samen voorafgaand aan de bijeenkomsten gegeten, wat kan bijdragen aan gemeenschapsvorming op het moment dat de deelnemers elkaar onderling nog niet kennen. Het aantal deelnemers was echter klein en het traject kort, ook hebben de deelnemers zich niet vanuit het project gezamenlijk voor de wijk ingezet. De Droomkeet om wensen uit de wijk op te halen, wordt vooralsnog incidenteel gebruikt en het is niet duidelijk op welke manier de wensen die daaruit komen samen met mensen uit de wijk worden opgepakt.

4.1.5 Bevindingen samengevat

In hoeverre neemt Ik Droomde de voorwaarden die de kans op effecten vergroten, mee in de opzet van het project?

Inhoudelijk is het project artistiek en contextgericht. De productie van Ik Droomde is daarentegen niet contextgericht en het project beklijft vooralsnog moeizaam bij de partners. Het is aannemelijk dat als er meer contextgericht gewerkt zou worden – bijvoorbeeld vragen die bij de partners spelen in het project oppakken en voortbouwen op de dromen die opkomen, er meer mogelijkheid voor vervolgtrajecten ontstaat.

In hoeverre draagt Ik Droomde bij aan een actieve creatieve wijk en aan een kansrijke wijk?

Het zijn de kwaliteiten van artistieke processen die ervoor zorgen dat er beweging ontstaat in de sociale vaardigheden van de deelnemers. Als deze de tijd krijgen te beklijven dan heeft dat ook gevolg voor het niveau van de groep. Behalve aan effect op het vlak van sociale vaardigheden werkt het project aan kunstzinnige activering, jezelf en je talenten leren kennen en zelfvertrouwen. Maar zoals een van de ouderconsulenten het al verwoordde: je kunt geen grote stappen verwachten. Daarvoor is het traject te kort. De tijd is te beperkt voor het project om transformatieve kracht te vergaren.

Op het vlak van levendigheid in de wijk en sociale activering is er geen effect en de binding tussen ouder en kind wordt met twee bijeenkomsten nog niet wezenlijk veranderd. Naast enkele ouders worden er geen persoonlijke, wijk of organisatorische netwerken gemobiliseerd.

De invloedsferen die Ik Droomde aanstipt zijn daarmee hoofdzakelijk 'versterken van individuen' en in mindere mate 'kunstzinnige activering en bewustzijn'. Het langere termijn doel wat hier het dichtste bij ligt is 'actieve creatieve wijk', maar dat ligt tegelijkertijd nog ver in het verschiet.

4.1.6 Aandachtspunten Ik Droomde

- De ervaring (consensus onder alle respondenten) is dat er langere trajecten nodig zijn om de artistieke en filosofische diepgang met kinderen te bereiken die het nodig heeft om een verandering te bewerkstelligen en meer ouderbetrokkenheid te genereren. *Een traject ontwikkelen met een looptijd van een schooljaar waarin elke week of twee weken een bijeenkomst plaatsvindt en er een eindvoorstelling is?*
- Om problemen met onvoldoende deelnemersaantallen te voorkomen zou de ideale doelgroep voor het project heroverwogen kunnen worden. *Is Ik Droomde vooral geschikt voor de basisschool waar het klassikaal kan worden aangeboden?*

- De scholen zetten het project beperkt in. Tegelijkertijd uiten ze behoefte aan projecten rondom ouderbetrokkenheid en beroeps/ schoolkeuze van kinderen en de dialoog hierover met hun ouders. *Hoe kan Ik Droomde de bestaande varianten voor onder-, midden- en bovenbouw op meer scholen inzetten en binnen scholen op meer niveaus?*
- Ouders blijven in dit traject aan de zijlijn staan doordat ze maar twee keer voor een bijeenkomst werden uitgenodigd. *Zoek in samenspraak met ouders en de school, naar geschikte momenten en manieren om ouderbetrokkenheid te vergroten.*
- Ouderbetrokkenheid blijft een groot vraagstuk en is een belangrijk onderdeel in het verbeteren van leerprestaties van kinderen. Als je ouderbetrokkenheid kunt verbeteren verleen je scholen een dienst en zal het project meer aftrek en vervolg kennen. *Met Ik Droomde nog veel nadrukkelijker werken aan ouderbetrokkenheid?*
- Het project zoals het nu vorm krijgt heeft geen invloed op het lange termijn doel 'kansrijke wijk'. Het heeft weinig zichtbaarheid, betreft de wijk nauwelijks. De Droomkeet staat los van de activiteiten in het onderwijs. *Hoe kan Ik Droomde nadrukkelijker een wijkgericht Cultuurwerkplaatsproject worden?*
- Tijdens de bijeenkomsten komen er allerlei dingen op waaraan ter plekke geen aandacht gegeven kan worden. Veel ruimte om dingen na te bespreken is er vaak ook niet. Maar er komt informatie over de gezinnen aan het licht die vraagt om opgepakt te worden. Tijdens de tweede bijeenkomst waarbij de ouders aanwezig waren, schrijft bijvoorbeeld een jongetje als droom voor zijn ouders: *"Ik droom voor mijn moeder dat zij 80 euro heeft zodat ze een nieuwe koelvrieskast kan kopen."* Een meisje schrijft op: *"Ik droom voor mijn vader dat hij minder vaak ziek zou zijn."* Ook valt een aantal kinderen op die het duidelijk moeilijk vindt zich te uiten tijdens de theatergedeeltes of die het niet lukt iets te kleien. Ze lijken, zoals de projectleider dit noemt, op de één of andere manier 'geblokkeerd'. Er is geen zicht op wat de leerkracht met de korte terugkoppeling per leerling van de Ik Droomde-docenten doet, er is geen intern begeleider aanwezig tijdens de bijeenkomsten, ook zijn er geen andere zorg- of welzijnspartners betrokken. *Hoe ga je om met allerlei opvoedkundige, zorg of andersoortige vragen die zichtbaar worden en om doorverwijzing vragen?*

4.2 Luister dan!

4.2.1 Projectbeschrijving

Luister dan! is een project waar Rotterdamse jongeren tussen de 16 en 23 jaar aan deelnemen. Zij volgen twee weken lang een intensief programma, waarbij wordt gewerkt aan debattechnieken, spoken word, storytelling, het schrijven van een betoog of speech en stand-up comedy. Jongeren leren nadenken over meningen, argumenteren en reflecteren en geven vervolgens constructief vorm aan hun eigen mening. Kort na de workshops presenteren de deelnemende jongeren zich tijdens een slotdebat voor publiek. In juni 2016 stonden de volgende stellingen centraal:

1. Anders dan we vaak beweren is in Nederland geen ruimte voor je eigen identiteit.
2. Gelijke behandeling is in Nederland niet vanzelfsprekend.
3. Rotterdamse jongeren moeten niet zo zeuren, ze hebben de achterstanden aan zichzelf te danken. Onze jongeren pakken hun kansen gewoon niet.

Na afloop van het project weten de jongeren hoe zij hun mening constructief vorm kunnen geven en uiten, en hoe zij zich kunnen verplaatsen in 'de ander' én ruimte kunnen geven aan de mening van 'de ander'.

Typering project	
Oriëntatie	Zelfreflectie; faciliteren en verbeteren van dialoog/ communicatie tussen bewoners van de wijk; identiteitsontwikkeling; bevorderen betrokkenheid
Thema	Het verdedigen van je eigen mening en verplaatsen in de mening van 'de ander'
Doelgroep	Jongeren tussen 16 en 23 jaar uit Hillesluis en Afrikaanderwijk (maar ook uit andere wijken); jongeren die een grote kans hebben af te glijden; werving o.a. via scholen, maar ook mond-tot-mond, Essalam Moskee

Disciplines	Debattechnieken, argumenteren, spoken word, schrijven van betoog/speech, stand-upcomedy; theater maken; filmpjes maken
Docenten	Veel docenten van buiten de SKVR betrokken
Locatie	SKVR Locatie Dalweg, Theater Zuidplein
Samenwerkingspartners	Avicenna College, Albeda College, Albeda werkt in de wijk, Rotterdam Festivals, Stichting LOKAAL, Theater Zuidplein, Essalam Moskee

4.2.2 Onderzoek

Het onderzoek naar Luister dan! vond plaats in het voorjaar van 2016. Tussen 16 mei en 1 juni is Luister dan! door 21 deelnemers gevolgd. De dagelijkse bijeenkomsten vonden plaats in de middag en duurden vier uur. Schoolgaande jongeren werden door hun scholen vrij geroosterd om deel te kunnen nemen. In twee workshopweken werd vanuit verschillende disciplines en onder leiding van diverse vakdocenten toegewerkt naar een try-out en publieke presentatie op resp. 31 mei en 1 juni in Theater Zuidplein. We verwijzen naar figuur 2 voor inzicht in het algemene bereik van Luister dan!

4.2.3 Bevindingen – Voorwaarden

Artistiek

- + Veel disciplines waaruit deelnemers kunnen kiezen.
- + Disciplines sluiten goed aan bij deelnemers.

- Niet geconstateerd.

In de eerste workshopweek kunnen deelnemende jongeren proeven van verschillende kunstdisciplines, variërend van spoken word, storytelling, stand-upcomedy en debat.

De jongeren ondervinden onder leiding van jonge vakdocenten op een laagdrempelige en interactieve manier wat de verschillende disciplines inhouden en welke vorm ze het beste past. Aan het einde van de eerste week maken de jongeren een keuze voor een specifieke discipline waarin zij in aanloop naar de publieke presentatie verdiepende workshops wensen te volgen.

In de tweede workshopweek wordt toegewerkt naar het afsluitende publieke debat. Samen met de docenten bedenken de deelnemende jongeren drie stellingen om tijdens het openbare debat over te debatteren. Alle jongeren volgen debattraining en in samenwerking met de workshopdocenten bereiden groepjes jongeren 'theatrale inleidingen' op de stellingen voor. De inleidingen bieden vanuit spoken word, storytelling en stand-upcomedy reflectie op de verschillende stellingen en laten zowel de leefwereld als de creatieve potentie van de jongeren zien.

Sommige deelnemers hebben, zoals een van hen zegt: *"Eigenlijk altijd al veel liefde voor kunst en cultuur gehad."* De projectleider zegt hierover: *"De jongeren zijn niet geheel onbekend met theater en taal, maar hebben een andere opvoeding genoten, ander kapitaal en een andere opvatting van theater dan de gemiddelde theaterliefhebber."*

De artistieke en inhoudelijke opzet van het project blijkt goed te werken. De verschillende docenten brengen elk hun eigen kunstvorm, ervaring, stijl en inspiratie mee en vullen elkaar tijdens het workshoptraject duidelijk aan. De variëteit in het aanbod en docenten spreekt tot de groep jongeren, die al even gevarieerd is van samenstelling. Een van de jongeren geeft aan dat hij gemotiveerd wordt, doordat de docenten zelf zo gemotiveerd waren.

Luister dan! beschouwt artistieke kwaliteit als een belangrijke voorwaarde van het gehele traject, maar benadert kunst vooral als een middel. Spoken word en storytelling blijken heel natuurlijke middelen te zijn om jongeren over zichzelf te laten vertellen, op zichzelf te laten reflecteren en zichzelf artistiek te uiten.

Docent spoken word vertelt dat hij woordkunst inzet als middel: *“Via metaforen kunnen jongeren heel diepe dingen over zichzelf vertellen omdat het niet heel duidelijk over hen gaat.”* Tegelijkertijd is de kwaliteit van de bijdragen van de deelnemers verrassend hoog, waardoor kunst (onbedoeld) ook doel is.

Bovendien werkt het goed dat jongeren de verschillende disciplines en bijbehorende docenten kunnen leren kennen, kiezen en zich vervolgens kunnen verdiepen in wat bij hen past. De projectleider: *“De Islamitische jongens voelen zich bijvoorbeeld heel erg thuis bij de comedytrainingen. Van huis uit zijn deze jongens vertrouwd met grappen maken en zelfspot. Het is niet gewoon om tegen autoriteiten in te gaan, maar als nar op het podium is die ruimte er wel.”* Docent spoken word: *“Dat is heel fijn dit keer, dat ze echt konden kiezen die jongens.”* Sommige jongeren zijn zo enthousiast dat ze ervoor kiezen aan meerdere workshops en disciplines deel te nemen.

Ook de volgorde van de workshops had positieve gevolgen voor het proces. Het bepaalt mede de inzet van de jongeren en de inhoudelijke en artistieke kwaliteit van hun bijdragen. Een van de workshopdocenten zegt: *“In de workshop ‘What’s your story?’ komt er heel veel emotie los. Zeg maar, opener dan dat kun je haast niet worden. Daar opent de week mee. Dus die moeten ze eerst. Daarna heb je eigenlijk gelijk genoeg materiaal om mooie stukken mee te maken en daar komen wij [de andere docenten en disciplines] dan weer om de hoek kijken.”*

Contextgericht

- + De aanleiding voor het project is contextgericht.
- + De praktijk van het project is contextgericht.

- Er is geen sprake van co-creatie.

De aanleiding voor het project is contextgericht. Luister dan! wil een constructief antwoord bieden op polarisatie en gebrek aan communicatie en dialoog in Rotterdamse achterstandswijken zoals Hillesluis. Uit verschillende gesprekken met wijkbewoners, politici, jongerenwerkers, imams en jongeren blijkt volgens de projectleider dat er behoefte is aan gesprek over thema's die aan de basis staan van polarisatie en het onbegrip jegens de 'ander', namelijk: Wie ben ik? Wie ben jij? En hoe verhouden wij ons tot elkaar? (uit projectplan *Luister dan! Cultuurwerkplaats 2016*, pp. 2-3). Het programma richt zich bewust op jongens en meisjes die zich in een achterstandspositie bevinden, hun identiteit nog aan het vormen zijn en niet of weinig gehoord worden.

Er is geen sprake van co-creatie in dit project. Op een paar stagiaires na geven de deelnemers of de omgeving geen vorm aan het project. Dit gebeurt door de projectleider in samenspraak met de docenten.

De praktijk van het project is vervolgens wel weer contextgericht. Daarin staan de deelnemers en hun ervaringen centraal: wie ben je als mens, wat is jouw verhaal? In de observaties van de workshops zien we hoe de jongeren persoonlijk en op een creatieve manier worden uitgedaagd en betrokken. Verschillende talenten worden door de docenten actief opgespoord en aangemoedigd. De creatieve aanpak van Luister dan! is op kansen en mogelijkheden gericht, maar de docenten gaan de realiteit en problemen van de deelnemende jongeren daarbij niet uit de weg. De levens en ervaringen van de jongeren vormen de bron van waaruit artistiek gewerkt wordt. Aan het einde van de eerste workshopweek worden de jongeren geraadpleegd over de stellingen voor het publieke slotdebat. Deze geven ze vanuit hun eigen leefwereld en belangen vorm.

Ondanks de intensieve workshops en commitment die twee weken lang elke middag van de jongeren wordt gevraagd, ervaren jongeren het project als toegankelijk en laagdrempelig. Dit ligt zonder twijfel aan de motivatie en persoonlijke betrokkenheid van projectleider en docenten. Uit de observaties blijkt steeds weer dat de docenten veel individuele en positieve aandacht besteden aan de verschillende deelnemers.

Ze heten de jongeren persoonlijk welkom, signaleren of er vragen zijn en wanneer er individuele hulp bij de opdrachten nodig is. Hierdoor komen ook problemen die spelen onder de deelnemers naar voren. Terloops komen zaken zoals discriminatie, een slechte thuissituatie, geweld, doelloosheid, verslaving, studie- en stage-stress voorbij. Soms wordt een deelnemer letterlijk even apart genomen, aangemoedigd of getroost. Daarnaast gaan de docenten uit zichzelf ook klassikaal dieper in op problemen en behoeften van jongeren die tijdens en na de workshops boven komen drijven. Ze weten deze inhoud aan de workshop te verbinden en zijn bereid vergelijkbare ervaringen uit hun persoonlijke levens in te zetten, waardoor er veel ruimte ontstaat voor de obstakels waar de jongeren zelf tegenaan lopen.

We kunnen concluderen dat de jongeren behoefte hebben aan serieuze aandacht en volwassen rolmodellen die ze in vertrouwen kunnen nemen. Uit observaties en interviews blijkt dat de deelnemers zich door de workshopdocenten veilig, echt gehoord en echt gezien voelen. Doordat er goed naar de deelnemers wordt gekeken en geluisterd, hebben ze het gevoel dat ze bij Luister dan! zichzelf kunnen zijn en zelf kunnen kiezen hoe ze zich willen uiten. In de woorden van een oud-deelnemer en stagiair: *“Je moet wel ooit een keertje iets kwijt kunnen bij de juiste persoon. En dat kon ik omdat ik hun genoeg vertrouw. Derek is sowieso een rolmodel voor mij, Ludette ook. Echt aardige personen die het beste voor hebben met jongeren die hun leven op een rijtje willen krijgen. Docenten op school zeggen hoe het moet en hebben verder gewoon schijt aan jou. Maar bij Luister dan!, ook al wil je het niet, ze helpen je gewoon, ze zoeken een manier die goed is om je te helpen. [...] Ze dwingen je niet om het op een bepaalde manier te doen, het aan de klas voor te dragen ofzo. Je doet gewoon rustig aan tot jij er klaar voor bent.”*

Verbindend

- + Veel zelfstandig ondernemers uit de cultuursector betrokken.
- + Bridging binnen de deelnemersgroep.

- Institutionele samenwerking vooral voor werving.
- Naast bridging ook polarisatie.

Hoewel er vanuit Luister dan! wordt ingezet op intensieve samenwerking met lokale institutionele partners, zoals scholen en moskeeën, gaat de samenwerking volgens de projectleider vooralsnog niet verder dan de wervingsfase. De mentoren en docenten nemen een rol in de jongeren roostervrij maken. Tegelijkertijd bouwt Luister dan! juist aan lokale relaties door de grote hoeveelheid zelfstandig ondernemers die als docent betrokken raken.

Verbinding met de stad is er indirect. Het slotdebat is tot twee keer toe gehouden in Theater Zuidplein. In de zaal zitten enkele personen die geen directe relatie tot de jongeren of de organisatie hebben, maar het publiek bestaat overwegend uit ouders, andere familieleden, enkele vrienden, enkele docenten, en medewerkers van de SKVR en Theater Zuidplein. De workshopdocenten nemen allemaal een groot eigen netwerk mee en zijn bereid dit actief in te zetten om deelnemers ook te verbinden aan andere projecten, podia of stageplaatsen in de stad.

Bridging is een ander element van de voorwaarde verbindend werken. Dialoog is uiteraard de essentie van Luister dan! Daarnaast worden op verschillende manieren dwarsverbanden tussen de jongeren gelegd. Aan de eerste editie deden vooral Islamitische jongens en meisjes mee. De groep deelnemers aan de laatste editie van Luister dan! is opvallend divers qua leeftijd, opleidingsniveaus, etnisch-culturele achtergronden, subcultuur en interesses: van scholier tot student, 'goth' tot kraker, moslim tot atheïst, verlegen en rustig tot hyperactief. De jongste deelnemer is 14 jaar, de oudste deelnemer 24 jaar. Ze komen uit allerlei wijken in Rotterdam.

De onderlinge verschillen en overeenkomsten, positieve sfeer en unieke dynamiek, worden zowel door de deelnemers zelf opgemerkt en benoemd als door de inhoud van het programma uitgedaagd. Er is nieuwsgierigheid naar elkaar, maar bijvoorbeeld ook ruimte om grapjes te maken over de verschillen, elkaars subcultuur, met respect voor de identiteit van de ander. En wanneer een van de jongeren door onwetendheid een discriminerende grap maakt, wordt hij teruggefloten door de groep: *‘Daar moet je een beetje mee oppassen. Wij hebben er geen last van, maar als iemand op straat dat hoort, kan je wel een ram voor je kop verwachten...’*

Uit interviews met (oud-)deelnemers en docenten blijkt hoe nieuw deze manier van uitwisselen voor de jongeren is en hoe ze zich door Luister dan! meer open, positief en constructief naar elkaar opstellen. Een deelnemer zegt tijdens de focusgroep: *“Je zit met zo’n groot leeftijdsverschil, maar toch ben je samen met hetzelfde bezig. We kunnen nog steeds van elkaar leren en dat is iets wat ik nog nooit ben tegengekomen, dus ik denk dat het een uniek project is.”* Een deelneemster voeg eraan toe: *“Mensen die ik bij Luister dan! heb leren kennen, ik zou ze nooit aanspreken op school, echt letterlijk nooit van m’n leven. Nu als we elkaar zien is het gewoon heel erg speels, we praten met elkaar. Niet de hele tijd, maar je weet gewoon van hé, bij die mensen kan ik toch wel terecht.”* Een docent zegt: *“Wij als makers hebben meer de bevestiging gekregen dat het op alle of op meer soorten jongeren werkt dan we dachten. Het waren echt hele verschillende werelden die samenkwamen. Maar de energie was hetzelfde en dat vond ik ook wel heel belangrijk. Dat gewoon, ja, mekaar supporten en steunen.”* En onder de relatief jonge docenten is ook sprake van bridging tussen ervaringen en aannames. In het werken met de jongeren ervaren zij nog geregeld een *“eyeopener”* zoals een van hen het noemt.

Er is echter niet enkel sprake van bridging. De debatvorm en de stellingen tijdens het slotdebat polariseren eveneens. Gedurende het slotdebat ontstaat er tijdens de discussie met publiek polarisatie tussen generaties. In meerdere onderdelen van het project is er polarisering tussen etniciteiten. Niet iedere deelnemer heeft daar behoefte aan.

Een meisje verzucht tijdens een workshop: *"Oh nee, alsjeblieft, niet weer die zwarte pieten discussie."* Daarnaast ontwikkelde de stelling 'Anders dan we vaak beweren is in Nederland geen ruimte voor je eigen identiteit', die aan het einde van de eerste week werd geoperd, zich tijdens de try-out tot 'In Nederland is geen ruimte voor je eigen identiteit als die teveel afwijkt van de 'standaard' blanke identiteit'. De eerste variant biedt mogelijkheid te onderzoeken wat het is om goth te zijn, of kind met een rugzakje. Een blanke deelnemer geeft na het debat aan moeite te hebben met de etnische insteek van de stellingen: *"Toen de stellingen gekozen werden, besefte ik nog niet dat het debat zo sterk over huidskleur en afkomst zou gaan. Door de boosheid van sommige deelnemers raak ik gedemotiveerd om mee te doen en ook iets te zeggen. Ik begrijp het wel, maar voor mij is het gewoon niet zo. Ik ben de enige Hollandse jongen in mijn vriendengroep. We hebben een Aziaat, een Surinamer en een Arabier in ons groepje."* De vrienden van deze deelnemer sluiten zich bij dit gesprek aan en bevestigen zijn gevoel over het debat.

De stelling 'In Nederland is er te veel aandacht voor de etnische identiteit en te weinig voor een nieuwe Nederlandse identiteit', had wellicht een interessantere discussie opgeleverd. Je kunt discussiëren over het probleem, maar ook over de oplossing, zoals een collega van de SKVR tijdens het debat oppert. Je kunt discussiëren over dat jongeren weinig kansen hebben en moeilijk aan werk komen, maar ook over wat er specifiek is aan de huidige situatie. Want zoals de moeder van een van de deelnemers tijdens het debat zei: *"Ik heb het tijdens de crisis in de jaren 80 ook moeilijk gehad om aan een baan te komen."* Een mentor van het Albeda zegt: *"De laatste keer bij het debat [de eerste editie van Luister dan!], toen waren net die aanslagen in Parijs geweest, de dag ervoor was het gebeurd. En ja, toen kwamen heel veel verschillen naar voren, op een gegeven moment ook een beetje als grapje geboren, was er een 'jongens versus meisjes' stelling. [...] dat werd best wel storend. [...] Je moet zien te voorkomen, dat je de verschillen benadrukt. Je moet juist kijken: Wat bindt ons."* Als de individuele ervaring en het universele nadrukkelijker in het project naast elkaar gezet worden, zullen jongeren nog verder versterkt worden en kunnen zij hun mening echt bijstellen (daar was het project nu te kort voor).

Duurzaam

- + Continuïteit in intensieve trajecten.
- + Er wordt potentie gezien voor opschaling.
- + Herhaalbaarheid in onderwijsmodule voor het mbo.

- Geen doorlopend traject, terwijl daar veel behoefte aan is.
- Is opschaling en herhaling haalbaar als het niet dezelfde kleinschaligheid heeft en zonder docenten die dicht bij deelnemers staan?

Er is continuïteit in het project. Inmiddels heeft er in het najaar van 2015 en het voorjaar van 2016 een editie plaatsgevonden. Voor het najaar van 2016 staan opnieuw twee intensieve tweewekelijkse edities van Luister dan! gepland.

Hoewel Luister dan! telkens opnieuw wordt aangeboden, is er geen sprake van het structureel aanbieden van Luister dan! als een continu, doorlopend project. Juist deze wens uiten de projectleider, docenten en deelnemers unaniem. Want de deelnemers leren hun mening formuleren, argumenten aandragen, er komen allerlei processen op gang. Na twee weken is het slotdebat en nemen ze een certificaat in ontvangst. Daarna komt het project abrupt ten einde, gaat het momentum verloren, maar begint het voor de jongeren pas echt. Veel van de jongeren hebben zich voor het eerst gewaagd aan een publiek debat en enkelen ook voor het eerst gepresenteerd op het podium. Sommigen hebben ontdekt dat ze schrijven leuk vinden, weer anderen zijn enthousiast over comedy.

De projectleider ambieert met Luister dan! niet alleen een intensief, maar ook een duurzaam traject voor jongeren te ontwikkelen. Ze denkt bij een vervolgetraject in termen van een kweekvijver met een fysieke plek waar de jongeren naar toe kunnen komen. Ook de docenten die tijdens de workshopweken beginnen te fungeren als rolmodel betreuren het dat ze de jongeren na afloop van de presentaties (gedeeltelijk) uit het oog verliezen.

Het ontbreekt hen in de huidige vorm aan tijd en ruimte om de rol van mentor of rolmodel echt op zich te nemen. Een docente zegt: *“Ik had nog wel een extra week met ze willen werken. Ideeën zijn er genoeg bij deze jongeren en de potentie is er ook, maar er is meer tijd nodig om de potentie er helemaal uit te halen.”*

Ook de deelnemers zijn stellig dat ze een continu traject wensen, bijvoorbeeld met wekelijkse bijeenkomsten. Want zoals ze aangeven: sommige oud-deelnemers stromen wel door naar andere projecten, houden sporadisch contact met elkaar en de docenten of nemen opnieuw deel aan een volgende editie, maar het aanbod kent nu geen structureel vervolg. Het kortdurende en intensieve aanbod (4 uur per dag gedurende 2 weken) is bovendien niet voor alle jongeren haalbaar vanwege andere verplichtingen zoals bijbanen en stages. De deelnemers zien veel voordelen in een doorlopend traject: je beter op het project oriënteren (snuffelen) en zelf daarbinnen je pad zoeken, vrienden introduceren en meer jongeren aan het project verbinden, langer met elkaar verbonden blijven en meer debatten of presentaties aangaan. Met de korte looptijd beklijft het niet, volgens de deelnemers. Dan ontstaan er dus geen duurzame verbindingen tussen de deelnemers en verandert er niets aan de wijk en de omgeving waar deze projecten worden aangeboden. Een deelnemster vat het voor de groep samen: *“Zo heel de week door vol, kan niemand. Maar wat meer tijd ervoor nemen, zodat je wat meer een band op kan bouwen met mensen, dan nemen mensen anderen mee, dat het echt een gevestigd iets is wat altijd is, heel het jaar door, of in ieder geval over een half jaar verspreid. Jongeren moeten het eerst kunnen meemaken, zien wat de meerwaarde is, dat het ook gezellig is. Als het doorloopt kunnen mensen makkelijker instromen.”*

Opschaalbaarheid stelt de vraag naar de potentie van het project om groter te worden. Ook hier is eensgezindheid over onder de projectleider, docenten en deelnemers: ja zeker! De projectleider hierover: *“Het groter maken is een kwestie van meer docenten, meer locaties en zelf er natuurlijk minder bij betrokken zijn. Het is vooral een zakelijk aspect want er is aanwas genoeg. Er is behoefte aan dit project.”*

Docent spoken word gelooft dat de behoefte aan dialoog universeel is en het project daardoor landelijke potentie heeft, in elk geval in andere steden goed kan werken. Deelnemers zijn van mening dat veel jongeren Luister dan! leuk zouden vinden. Een van hen zegt: *“Ik vind dat je een groter bereik moet hebben want er zijn best wel veel jongeren die niet weten wat ze met hun leven moeten doen.”*

Nu Luister dan! een succesvol project lijkt te zijn komt de vraag naar opschaling, maar dat kent valkuilen. De eerste twee edities waren kleinschalig met ruimte voor experiment en bijsturing. Het team heeft daarin geleerd hoe het project goed werkt, de volgorde van de workshops, het contact met en de werving van jongeren. Daar zullen de navolgende edities de vruchten van plukken. Op basis van de opgedane ervaring plaatsen de betrokkenen ook vragen en kanttekeningen bij hoe je Luister dan! kunt opschalen en een structureel, continu karakter kunt geven:

- Het is vooral duidelijk geworden dat de persoonlijke aandacht en steun die de docenten aan alle verschillende deelnemers schenken, het verschil maken. Voorwaarde voor deze manier van werken zijn kleinschalige groepen.
- Er zijn kleinschalige groepen nodig zodat deelnemers vertrouwen in elkaar krijgen en zich open durven stellen.
- Ook vanuit het mbo is de ervaring dat massale, grote dingen niet werken voor hun leerlingen. *“Alles wat groot is, is gedoemd om te mislukken. Economisch gezien is dat handig, hè, want dan heb je schaalvoordelen. Maar menselijk gezien, alles wat klein is, is te overzien. Daar voelen mensen zich in thuis.”*
- Als het project groter wordt of op meerdere plekken wordt aangeboden, zijn er meer docenten. *“Maar je kunt niet zomaar iedereen voor zo’n groep zetten”* en *“Dit staat of valt alleen met mensen die daar helemaal in geloven.”*
- De Dalweg wordt geopperd als vast punt, waar deelnemers terecht kunnen en waar docenten hun mentorrol kunnen vervolgen. Maar als je als docent er niet gericht aan werkt (er uren voor krijgt) en andere klussen nemen de overhand, hoe vaak ben je daar dan aanwezig?

Er is sprake van een zekere herhaalbaarheid. Luister dan! is inmiddels in aangepaste vorm op andere plekken ingezet. Uit de Luister dan! editie van najaar 2015 is een module voor het middelbaar onderwijs voortgekomen, met de titel *Argument!* Deze module vindt gretig aftrek. In schooljaar 2015-2016 is de workshop Argument 64 keer gegeven op vijf verschillende mbo scholen. Het geeft aan dat Luister dan! dicht op een concreet gevoelde behoefte van de deelnemende jongeren én van onderwijsinstellingen is ontwikkeld.

Naast bevordering van communicatievaardigheden en dialoog blijkt Luister dan! een grote rol te spelen bij beroepskeuze en oriëntatie op eigen toekomstwensen. Uit de interviews met projectleider, oud-deelnemers en mentor wordt duidelijk dat jongeren en met name jongeren die doorstromen vanuit het vmbo al op hele jonge leeftijd een keuze maken en dat dit vaak niet de juiste of meest passende keuze is. Veel van de oud-deelnemers menen dat Luister dan! hen nieuw inzicht heeft gegeven in hun mogelijkheden en een klein aantal van hen heeft naar aanleiding van het programma ook de overstap naar een andersoortige stage of opleiding gemaakt. Deze jongens zijn van mening dat Luister dan! breder ingezet kan worden en dat je niet vroeg genoeg kan beginnen met het aanbieden van Luister dan!, desnoods verplicht op school. In de klassen van het basis en voorgezet onderwijs voorafgaand aan de studierichting/ beroepskeuze. Ook op andere plekken waar kinderen regelmatig samen zijn en spelen (speeltuinen, naschoolse opvang, etc.) zijn varianten van Luister dan! mogelijk.

4.2.4 Bevindingen – Bouwstenen

De visie voor de toekomst van de projectleider: *“Dat een kind van 11 goedgebekt in de wereld staat. Dat een jongere bij wijze van spreken met de universele Rechten van het Kind onder de arm naar het stadhuis gaat om daar het recht op goede scholing, een veilige omgeving en dergelijke op te eisen. Dat hij met argumenten komt en dat burgemeester en wethouders zich schamen dat kinderen niet veilig rond kunnen lopen in Rotterdam.”*

Specifiek over de deelnemers zegt ze: *“Ik wil dat deelnemers hun eigen mening ontwikkelen en later ook hun eigen kinderen leren hun eigen mening te ontwikkelen. Wat is je mening? Hoe deel je die op zo’n manier dat je ruimte laat voor andere meningen? Deelnemers laten beseffen dat je een mening ook weer los kunt laten als blijkt dat je het bij het verkeerde einde had! Het bieden van alternatieve vormen om je mening te uiten en te verbeelden, zodat je je mening kunt geven zonder haat te verspreiden: deelnemers laten ervaren dat ook kunst een middel is om frustraties te uiten; en dat je je mening ook met humor kunt verkondigen.”*

Aan de hand van het stroomschema gaan we na in hoeverre deze visie benaderd wordt. Voor een overzicht van de antwoorden op de vragenlijsten verwijzen we naar bijlage 3.

Activering kunstzinnig

+ Deelnemers denken positiever over kunst en cultuur.
+ Deelnemers zien meer wat kunst en cultuur voor hen kunnen betekenen.

- Een deel van deelnemers had al affiniteit met kunst en cultuur.
- Nog geen rolmodellen of lokale partijen die rol voor duurzaam creatieve wijk grijpen.

In hoeverre waren de deelnemers al creatief voordat ze bij Luister dan! begonnen? Uit interviews met oud-deelnemers blijkt dat creativiteit vaak geen vanzelfsprekend onderdeel van hun leven was. De huidige deelnemersgroep is gevarieerd en ook de mate waarin de deelnemers (en hun ouders) thuis of daarbuiten creatief actief zijn varieert. Meer dan de helft van de deelnemende jongeren is het (helemaal) eens met de stelling ‘Ik was thuis al vaak creatief actief bezig, zoals met muziek maken, schilderen, tekenen, foto, film en animatie, schrijven, theater, ...’ Slechts enkele jongeren geven aan thuis helemaal niet vaak creatief actief bezig te zijn of laten het antwoord in het midden.

Daarnaast is iets meer dan een derde van de deelnemers aan Luister dan! het (helemaal) eens met de stelling 'Ik was al vaak creatief actief in een project, club of vereniging, ...' Eenzelfde deel antwoordt neutraal op de stelling, de rest was eerder (helemaal) niet vaak creatief actief bij een project, club, vereniging of anderszins. Een aantal deelnemers dat al kunstzinnig actief was, is ingestroomd bij Luister dan! vanuit andere activiteiten zoals de theatergroep van Armin aan de Dalweg of de schrijfcursus van de skvr in het centrum. Voor andere jongeren is deelname aan Luister dan! de eerste keer dat ze deelnemen aan een buitenschoolse cursus.

Het onderzoek laat een divers beeld zien ten aanzien van creativiteit als vanzelfsprekend onderdeel van de opvoeding en aanmoediging van ouders om buitenschoolse activiteiten te ontplooiën. Uit de vragenlijst blijkt dat nagenoeg een kwart van de deelnemers aan Luister dan! aangeeft dat hun ouders zelf vaak creatief actief zijn en dat iets meer dan de helft van de ouders de deelnemende jongeren aanmoedigt om creatief bezig te zijn. Een deelnemster zegt: "Ik denk dat mijn ouders het ook leuk vinden. Die hebben mij ook altijd meer aangemoedigd bij de naschoolse activiteiten dan bij school." Een andere deelnemer vertelt: *"Mijn ouders vinden het leuk dat ik eindelijk iets heb gevonden dat ik echt leuk vind. Ze zien de meerwaarde op lange termijn. Toch weer een manier waarop ik mezelf ontwikkel op sociaal gebied."*

De omgeving van de jongere vormt niet altijd de stimulans en ook bij de jongeren die al langer aan verschillende creatieve activiteiten deelnemen, is ouderlijke steun ten aanzien van deelname aan buitenschoolse creatieve activiteiten niet vanzelfsprekend. Een vijfde deel van de deelnemers is het (helemaal) oneens met de stelling 'Mijn ouders moedigen mij aan om creatief actief bezig te zijn'. In de focusgroep stellen een aantal actieve jongeren dat de focus van hun ouders veelal op school en schoolprestaties is gericht. De jongeren schetsen vooral een beeld van desinteresse van hun ouders. In de woorden van een deelnemster: *"Mijn ouders hebben het nooit echt aangemoedigd, ook niet afgemoedigd, they don't really care. Ze zagen niet echt de meerwaarde van dans of theater."*

Vanaf jongs af aan ging ik zelf op zoek naar alles. Dat maakt het soms wel moeilijk als je zelf als klein meisje zoekt naar dingen om te doen, omdat je ouders zich niet echt interesseren in dingen buiten school om. Het was altijd: 'Hoe ging het op school?'" Een andere deelnemster zegt: *"Nee, mijn ouders zijn er totaal niet mee bezig. Maar ik ben mijn ouders heel erg dankbaar voor dat ze me toch de vrijheid geven van: hé, als jij er gelukkig mee bent, ga je gang."* Een deelnemer merkt op: *"Ze denken dat je bij die buitenactiviteiten niet zo veel haalt uit jezelf en mijn ouders raden het ook echt af bij mij. Dus het is wel een beetje een probleem. Mijn vrienden hebben me er altijd in gesteund."*

Ten aanzien van stimulans vanuit school en de bredere omgeving is bijna de helft van de jongeren het (helemaal) eens met de stelling 'Mijn school of omgeving moedigt mij aan om creatief actief bezig te zijn'. Verschillende deelnemers geven aan dat ze juist tijdens school met creatieve vakken kennis hebben gemaakt.

Als het tijdens de focusgroep over de stelling 'Mijn familie en vrienden vinden het belangrijk dat ik meedoe aan dit traject' gaat, blijkt dat ongeveer de helft van de jongeren zijn of haar omgeving niet heeft uitgenodigd om te komen kijken naar de presentatie. Een enkeling is opnieuw teleurgesteld. Een deelnemer over zijn ouders: *"Mijn ouders zien wel dat zo'n project voordelen heeft. Maar aan de andere kant, ik heb ze bijvoorbeeld ook niet uitgenodigd. Omdat ik toch denk dat het niet helemaal boeit voor hen. Ik weet het niet zeker, maar gewoon – zomaar. Omdat het iets nieuws is."* Een deelnemer over zijn omgeving: *"Het is dat je ze gewoon niet kan bereiken ermee. Ze zijn te erg in hun eigen wereld opgesloten om uit hun comfortzone te stappen om dan iets nieuws te willen meemaken of leren."*

De docent spoken word merkt op dat voor zover er een afstand tot kunst en cultuur onder de deelnemers waargenomen wordt, dit voor een groot deel te verklaren is door een enge opvatting van het begrip kunst en cultuur en het opleidingsniveau. Dit spreekt uit de woorden van een de oud-deelnemers en stagiair: *"Ik heb niet veel kennis van kunst en cultuur, maar ik vind het wel leuk."*

Ik heb er nu eigenlijk nog niet zoveel mee te maken. Ik houd van foto's maken. En muziek bijvoorbeeld. Maar ik maak geen muziek, ik houd meer van muziek luisteren. Ik kan niet zonder muziek. Dat is mijn identiteit eigenlijk." Over opleidingsniveau zegt de docent: *"Het heeft denk ik niet zo veel met religie of cultuur te maken, maar meer met opleidingsniveau. Ik ben vroeger ook niet doodgegooid met kunst en cultuur thuis. Mijn vader luisterde Queen en we keken naar Herman Finkers en Toon Hermans, zeg maar. Dat is wel iets, dus ik denk dat die jongeren thuis ook wel iets van een basis hebben."* Het beeld dat jongeren in achterstandswijken niet aan kunst en cultuur doen en dat ouders hen niet steunen lijkt genuanceerder dan dat het vaak in vertogen over de 'achterstandswijk' wordt geschetst.

Zijn de deelnemers anders tegen kunst en cultuur gaan aankijken? In de interviews stellen ze dat hun mening over kunst en cultuur door deelname aan Luister dan! positief is veranderd. Een oud-deelnemer vertelt: *"Ik deed niet echt aan kunst en cultuur. Mijn familie ook niet. Ik vond het niks. [...] Mijn mening over kunst en cultuur is best wel veranderd. Ik denk er beter over dan eerst, over bepaalde soorten theater. Kunst en cultuur kan best wel wat betekenen, maar het verschilt per persoon."* Het wordt duidelijk dat deelname aan Luister dan! veel jongeren een positieve ervaring heeft opgeleverd, en dat ze zich bewust zijn wat kunst en cultuur voor hen persoonlijk kan betekenen. Oud-deelnemer en stagiair: *"Ik zou wel graag gitaar willen spelen. Ik heb een dansvoorstelling gezien en met theater vond ik ook eigenlijk wel leuk. Ik zit er echt over na te denken wat ik nu eigenlijk wil kiezen. Ik kan alles wel als hobby doen, maar ik moet nog uitvinden waar ik nou echt goed in ben. Door Luister dan! ben ik meer open geworden voor andere activiteiten en kan ik makkelijker beginnen met kunst en cultuur en bijvoorbeeld theater. Dat helpt me wel."* Bijna drie kwart van de deelnemende jongeren is het (helemaal) eens met de stelling 'Door dit project wil ik creatief actief blijven'. De overige jongeren laten het antwoord op deze stelling in het midden. Na deelname aan Luister dan! antwoordt het overgrote deel van de jongeren ook positief op de stelling 'Als ik ooit kinderen heb dan wil ik dat zij ook deelnemen aan creatieve activiteiten'. Slechts twee deelnemers laten het antwoord in het midden.

Luister dan! onderschrijft het belang van het versterken van rolmodellen en lokale partijen die een rol kunnen nemen voor een duurzame creatieve wijk. Behalve via de docenten die bij Luister dan! zijn betrokken, worden er geen andere partijen in die rol gezet. De projectleider geeft aan dat Luister dan! op de lange termijn overgedragen zou moeten worden aan de jongeren zelf: *"Ik wil dat de jongeren zelf ontdekken, dat ze dit heel erg leuk vinden en ze het zichzelf gunnen om erin getraind te worden en er beter in te worden om vervolgens zelf trainers in de wijk te kunnen worden. Dat ze zelf zeggen: Mevrouw, we hebben u helemaal niet meer nodig, we gaan het zelf doen!"* Uit de eerste editie zijn jongeren voort gekomen die bij de tweede editie als stagiair hebben geholpen. Dat zal bij editie drie weer zo zijn. Het is nog te vroeg om te zeggen dat deze jongeren ook in de toekomst de creatieve activiteit in de wijk zullen borgen.

Levendigheid

+ Er is behoefte aan activiteiten. Veel activiteiten en infrastructuur is wegbezuinigd.

- Op de huidige schaal draagt Luister dan! nog niet bij aan levendigheid.

De deelnemers aan Luister dan! zijn uit verschillende Rotterdamse wijken en randgemeenten afkomstig. Bijna de helft van de respondenten geeft in de vragenlijst aan in hun vrije tijd naar clubs of verenigingen buiten de eigen wijk te gaan. (Omdat niet alle deelnemers aan Luister dan! zelf uit Hillesluis afkomstig zijn, maakt deelname aan Luister dan! hier mogelijk deel van uit). Een oud-deelnemer en stagiair zegt over zijn wijk: *"Ik voel me wel thuis in mijn wijk, ik ken ook bijna iedereen in mijn wijk. Maar ik ben er niet echt veel. Er zijn weinig activiteiten, kansen. Stageplekken heb je niet in Bloemhof. Ik ben meer buiten mijn wijk, voor sport, werk en school. Alles eigenlijk. Niks is in mijn wijk, alleen slapen."*

Een kwart van de deelnemende respondenten is het (helemaal) oneens met de stelling 'Ik vind dat er voldoende gebouwen of organisaties in mijn wijk zijn waar culturele activiteiten plaatsvinden'. Ongeveer een derde van de deelnemers is het (helemaal) oneens met de stelling 'Ik vind dat er voldoende culturele events plaatsvinden op straat of pleinen in mijn wijk'. Slechts enkele jongeren stellen dat er in hun wijk voldoende gebouwen of organisaties zijn waar culturele activiteiten plaatsvinden en dat er voldoende culturele events plaatsvinden op straten of pleinen in hun wijk.

Luister dan! biedt de deelnemende jongeren een activiteit, maar draagt nog niet wezenlijk bij aan de levendigheid in de wijk. Uit focusgroep en interviews blijkt dat ook de jongeren vinden dat Luister dan! eerst groter moet worden, meer deelnemers moet aantrekken en langere tijd vanuit een fysieke plek moet opereren voordat het project een verschil in de wijk maakt. Ook geven de deelnemers in de focusgroep en sommige van hun ouders na afloop van het einddebat aan dat ook de zichtbaarheid van Luister dan! nog te beperkt is. Mensen om de deelnemers heen hebben er nog nooit van gehoord, er is geen 'buzz'. Enkele ouders vragen zich af hoe er voor het slotdebat publiek is geworven. Zij hadden een breder publiek gewaardeerd. Een vader: *"Op de uitnodiging las ik dat ze in debat gaan met lokale politici en ondernemers. Dan denk ik, zou Aboutaleb ook komen?"*

Uit de vragenlijsten en interviews met stakeholders, (oud-) deelnemers en ouders blijkt dat de culturele infrastructuur in de wijken tanende is en dat er grote behoefte is aan fysieke plekken in de wijk, waar bewoners van verschillende leeftijden kunnen inlopen, deelnemen aan activiteiten, assisteren bij projecten of zelf iets organiseren. Buurthuizen zijn wegbezuinigd; er zouden alleen activiteiten voor kleine kinderen zijn. In gesprek tonen de betrokkenen zich bewust van het belang van een goede culturele infrastructuur en blijvend actieve en creatieve wijk. Een moeder van een deelnemer zegt dat ze altijd veel heeft georganiseerd in de wijk, maar dat het vrouwenhuis waar ze actief was in 2013 is wegbezuinigd. Voor haar moeten de activiteiten wel bereikbaar en dus in de wijk zijn.

En in de woorden van een oud-deelnemer en stagiair:

“Er was een buurthuis bij ons in Feijenoord. Het was een paar jaar terug, ik weet niet waarom ze het toen hebben weggehaald, maar ik had opeens echt niks meer te doen. En ik werd echt boos. Er is niks anders te doen dan rondlopen op straat en hangen op de pleintjes, dat is niet goed. Ik vind het echt zonde, dat buurthuis betekende veel. Er waren jongeren van jong tot oud, ouders er bij, van alles te doen, poolen, zaalvoetbal, kaarten, al zat je daar gewoon te praten met vrienden. Het was gezellig en voor zover ik weet waren er nooit problemen. De grote zaal van sporthal de Dam was ook elke zondag open en dan werden er echt veel zaalvoetbalpartijen gespeeld. Er waren echt veel jongens, zo’n dertig jongeren. Ik was toen elf en kwam daar best wel vaak. Doorschuiven op de lange bank totdat je aan de beurt bent. Dat zijn dingen die werken, veel jongeren komen daar op af. En de activiteiten in de zomervakantie. Daar was ook graffiti en zang en dans, optredens. Volgens mij deden meisjes dat veel. En sieraden maken, dat soort dingen voor kinderen. Je kreeg een flyer in de brievenbus en bij elke deur hing wel een poster. Dat had je allemaal, maar dat is er niet meer.”

De betrokkenen pleiten ook specifiek voor een plek voor culturele activiteiten. Een oud-deelnemer en stagiair stelt dat een brede culturele infrastructuur in zijn wijk ontbreekt terwijl deze volgens hem een belangrijke rol kan spelen in de oriëntatie van lokale kinderen en jongeren op hun eigen mogelijkheden en de betrokkenheid onderling vergroot. Jongens in de wijk gaan volgens hem automatisch voetballen of boksen omdat hun vader en broer daarvan houdt, maar dat is niet aan iedereen besteed: *“Bij ons in Bloemhof heb je niet echt veel plekken waar je verschillende activiteiten kan doen. In de Afrikaanderwijk heb je wel een plek waar je muzikles kunt volgen, een paar van mijn vrienden deden mee aan de sazcursus. Die kunnen wel erg mooi spelen. En wat SKVR deed in Hillesluis was mooi. Als er andere activiteiten zijn, kunst en cultuur in de wijk, dan zijn de wijk en de jongeren meer samen en ook meer betrokken. Het is leuk als je met andere mensen en andere jongeren een activiteit doet waar je niet veel van af weet. Iets dat je later misschien wel leuk gaat vinden.”*

Persoonlijke ontwikkeling

- + Alle competenties komen naar voren, in het bijzonder: creativiteit, kritisch denken, communicatie en sociale vaardigheden.
- + Deelnemers worden ook geprikkeld op het vlak van identiteitsvorming, toekomstperspectief, vergroten kansen en horizonverbreding.

- Bij een langer lopend traject kunnen de effecten sterker worden.

In de focusgroep zijn de jongeren het er unaniem over eens dat je bij Luister dan! dingen leert die je op school of bij andere activiteiten niet leert. Je leert meer over jezelf, je leert van elkaar en je leert heel snel. Ze geven aan dat het "een soort school is, maar dan leuk!" Ze verklaren dit, evenals een mentor van het mbo en sommige ouders, met de stimulerende lesvormen die worden ingezet en de gedrevenheid van de docenten. Daarnaast wordt de persoonlijke aandacht, de positieve bevestiging en het creëren van een positieve leeromgeving door de docenten genoemd. Ook het feit dat de jongeren zelf ervoor kiezen deel te nemen, speelt een rol.

De ervaring die de jongeren hebben opgedaan reikt verder dan de vrijetijdssfeer. Deelnemers nemen de vaardigheden die ze hebben geleerd mee naar andere situaties zoals school, thuis en werk. Een deelnemer zegt en veel deelnemers beamen dit: *"Luister dan! laat jongeren uit hun comfortzone komen zodat ze nieuwe ervaringen kunnen meemaken en ervan kunnen leren. Wat Luister dan! heel erg goed doet, is dat het handvatten geeft waar je heel je leven gebruik van kan maken, om adequaat te kunnen beargumenteren, om jezelf af te schermen of te beschermen, of – noem maar op. Tegen de hele maatschappij."* Ze hebben bovendien het gevoel dat ze een kleine voorsprong hebben op klasgenoten. Zij kunnen inmiddels (beter) debatteren. Ze zien het certificaat wat ze na afloop krijgen, als iets extra's voor op hun cv, naast werk, school en stage.

Vooral de stagiairs steken veel op. Ze leren van de docenten: hoe je vergadert, je iets uitlegt. Ze zien wat er bij de organisatie van een project allemaal komt kijken. Er wordt naar hun inbreng geluisterd en ze hebben een (klein) aandeel in hoe het project verloopt. Ze vervullen allerlei taken, van werving tot organisatorische taken. Een van de docenten beschrijft de verandering, sinds de eerste keer dat hij de drie huidige stagiairs als deelnemers zag: *"Ze zaten onderuit gezakt, hadden nergens zin in. Ze zaten onderling een beetje te gniffelen. En een half jaar later komen ze tijdens de generale repetitie naar me toe: 'Hier is je draaiboek en dit moet je weten'."* Ze doen werkervaring op, krijgen meer zelfvertrouwen en communicatie vaardigheden.

Hieronder vatten we samen wat de jongeren hebben gewonnen op de acht competenties die onderscheiden worden. Alle competenties komen naar voren in het onderzoek. De competenties die eruit springen zijn:

Creativiteit

Voor de projectleider gaat creativiteit over het verwoorden en verbeelden van ideeën. In de verschillende workshops wordt hier ruim aandacht aan gegeven. Deelnemers leren tijdens de workshops verhaal, debat en comedytechnieken. Dagelijks worden verschillende opdrachten uitgevoerd en teksten of scènes geproduceerd. Juist wanneer een onderwerp niet direct tot een jongere spreekt of er drempels zijn om eigen ideeën op te schrijven worden de jongeren gestimuleerd om zich via een creatieve vorm toch uit te spreken. Een deelnemster zegt: *"Ik heb nooit eerder meegedaan aan zo'n project. [...] Maar ik vind dat je bij Luister dan! heel erg gemotiveerd wordt om creatief bezig te zijn."* Zij komt uiteindelijk tot de volgende spoken word voordracht tijdens de publieke presentatie:

*Niet langer gemotiveerd. Ik ben niets waard
Dat heb ik mezelf onderweg wijsgemaakt
Onhandelbaar, Respectloos, Brutaal, Lui, Waardeloos
Dat is wie ik ben,
dat is wat mij is verteld
Zo vaak dat ik mezelf nooit*

*de vraag heb gesteld
Of het eigenlijk wel klopt
wat jij tegen mij zei
Respectloos
Onhandelbaar
Lui en brutaal
Is dat wat ik ben?*

Op de stelling 'Ik heb tijdens dit project verschillende ideeën bedacht en uitgetprobeerd' antwoorden de meeste jongeren positief. Iets meer dan de helft van de deelnemers meent binnen Luister dan! geleerd te hebben ideeën te bedenken waar anderen niet snel opkomen.

Kritisch denken

In de lessen vindt echte dialoog plaats, alle standpunten worden afgetast. Cultureel-maatschappelijke issues worden besproken: beeldvorming, identiteitsvraagstukken, de ophef over Sylvana Simons of Zwarte Piet. Een deelnemster: *"Bij Luister dan! wordt je mindset wel gewoon verbreed. Wanneer je denkt dat je open-minded bent, dan kan het blijkaar nog meer open."* Verschillende deelnemers geven aan dat ze bij Luister dan! hebben geleerd *"hoe je niet moet veroordelen"*.

Deelnemers leren kritisch denken, maar vooral ook reflecteren. De helft van de deelnemersgroep meent bij Luister dan! geleerd te hebben na te denken over de ideeën van anderen. Waar dit niet voor alle deelnemers nieuw is, geeft een oud-deelnemer en stagiair bijvoorbeeld aan dat het nieuw voor hem was om na te denken over de ideeën en ervaringen van anderen over grote maatschappelijke thema's. Enkele deelnemers geven aan dat ze naar aanleiding van de lessen – ook thuis – meer nadenken over waarom ze iets normaal vinden of waarom ze dingen op een bepaalde manier doen. Deelnemer nieuwe rol: *"Op de zaak bijvoorbeeld, wanneer er als ik werk een discussie ontstaat over voetbal dan vraag ik 'waarom denk je er zo over?' of 'is dat echt waar, kan je dat bewijzen?'"*

Sommigen zeggen ook beter over zichzelf na te denken en stellen zichzelf meer bewust de vraag *“Wat wil ik? Wat vind ik leuk?”*

Communicatie

Communicatie is een essentieel onderdeel van Luister dan! Jongeren beschrijven hoe ze voor het eerst echt naar elkaar luisteren en elkaar daardoor echt leren kennen. Het feit dat ze veel eigenaarschap voelen, maakt dat de deelnemers zich openstellen. Debat, spoken word en comedy hebben een speelse vorm, waardoor de jongeren bepaalde regels ook tot zich nemen. Een oud-deelnemer en stagiair zegt: *“Het debat, het discussiëren, vond ik echt leuk. Je mag gewoon zeggen wat je wilt en we mochten zelf bepalen waar we over gingen discussiëren en dat maakt het leuk. Zo leer je ook. Je mag zeggen of je er tegen bent of er voor, je mag zelf vertellen. Je staat op en geeft een argument en zo ga je dan discussiëren. Dat ben ik niet gewend. Ik wist niks van debat eigenlijk. Het is heel wat anders dan dat je op straat met iemand gaat discussiëren. Met debat wacht je op elkaar en mag je je zegje doen. Dat is toch leuk. En daarna ga je met zijn allen kijken wie gelijk heeft.”*

Een eigen mening of ideeën hebben is één ding, er over communiceren een ander. De docent spoken word zegt: *“[...] omdat ze zichzelf niet helemaal goed kunnen uiten altijd, of durven uiten. Het wordt niet gesupport, ook niet op school ofzo. Het is gewoon: ‘Ik moet gewoon een beetje moeilijk doen zo, beetje stoer doen’, en dat werkt niet als je gaat solliciteren.”* Op de stelling ‘Ik heb geleerd hoe ik aan anderen duidelijk kan maken wat ik denk’ reageert meer dan driekwart van de deelnemers zeer positief. Deelnemers geven aan ook beter te weten hoe ze een ander kunnen overtuigen. Een deelnemer zegt: *“Ik heb geleerd hoe je je beter kan uiten bij andere mensen, wat ik eerder niet echt goed heb kunnen doen.”* Een andere deelnemer voegt toe: *“Het helpt me met spreken in het openbaar.”* Vooral de stagiairs leren het nodige op het vlak van communicatie. Oud-deelnemer en stagiair: *“Ik dacht dat ik tijdens mijn stage voor de klas zou staan om het project te pitchen, maar nu heb ik leerlingen persoonlijk aangesproken om mee te doen.”*

Dat is moeilijker dan je denkt. Ik heb veel van Ludette geleerd. Zij is erg goed met pitchen. Ik stap door Luister dan! makkelijker af op mensen en kan makkelijker praten. Mezelf makkelijker voorstellen en kennis maken met anderen. Dat merk ik buiten het project ook

Twee derde van de deelnemers heeft binnen Luister dan! (heel) vaak geleerd om naar anderen te luisteren. Op de stelling 'Ik heb geleerd om iets te doen met de reacties die ik van anderen krijg op mijn ideeën' reageert driekwart van de deelnemers aan Luister dan! positief (vaak tot heel vaak). Bijna twee derde van de deelnemers antwoordt '(heel) vaak' op de stelling 'Ik heb geleerd om mijn mening te geven over de ideeën van anderen zonder hen te kwetsen'. Oud-deelnemers geven aan beter te zijn gaan communiceren waardoor de een zich beter begrepen voelt en een ander aangeeft dat hij ook nieuwe contacten heeft gemaakt en stappen onderneemt ten behoeve van zijn eigen toekomst. Ook de mentor van deze oud-deelnemers bevestigt de communicatieve ontwikkeling die de oud-deelnemers bij zichzelf waarnemen. De mentor geeft aan dat hij leerlingen van hele andere kanten ziet dan op school: *"Wat ik zie? Nou leerlingen die ik hier op school zie als rustig zijn ineens heel fel in het debat of kunnen gewoon goed dingen weergeven in de argumenten. Of die [bij Luister dan!] ineens heel erg gemotiveerd waren en op school, ja, toch wat minder."*

Sociale en culturele vaardigheden

Deelnemers geven – elk in hun eigen woorden – aan dat ze sociaal zijn geworden. Van samenwerken met andere jongeren en met verschillende cultureel ondernemers hebben ze veel geleerd. Een aantal deelnemers vertelt dat ze moeilijkheden hadden op het sociaal vlak. Sociale vaardigheden versterken bij Luister dan! heeft hen geholpen. Zo zegt een deelneemster: *"Het helpt mij om mijn schoolleven en sociaal leven makkelijker te maken. Nou, van dit project worden sommige mensen, ik, socialer, zeg maar. Want ik durf nu iets sneller mijn mond open te trekken en nu heb ik mensen in mijn klas die iets tegen mij zeggen."*

Twee derde van de deelnemers antwoord positief op de stelling 'Ik heb geleerd om respect voor anderen te hebben, ook als zij een andere mening hebben dan ikzelf'. De overige deelnemers antwoord 'soms' of 'bijna nooit'. Daarnaast is twee derde van de deelnemers er van overtuigd dat zij bij Luister dan! geleerd hebben zich in te leven in en te luisteren naar de verhalen van anderen. Tijdens de opdrachten in de workshops leerden ze zich actief verplaatsen in standpunten en posities van anderen. Zo moesten ze zich bijvoorbeeld inleven in een mbo-docent die jongeren continu moet aansporen, werden de jongeren in de debat les ingedeeld in voor- en tegenstanders of namen ze een rol in de jury. Tijdens de observaties zien we deelnemers door elkaar gestimuleerd en gesteund. Er wordt hard geapplaudisseerd en er worden complimenten gegeven als iemand zichzelf overwint en zich durft te openen naar de groep. De positieve feedback en bevestiging zoals de docenten die geven, is ook tussen de deelnemers onderling te zien.

Overige competenties en effecten

Identiteitsvorming: Wie ben ik?

Een aantal begrippen komen telkens terug: jezelf worden, (zelf)bevestiging, zelfreflectie en ontwikkelen kritische houding, vertrouwen, zelfbeeld. De positieve feedback van peers, docenten en publiek spelen hierbij een belangrijke rol. Over die positieve feedback zegt een deelnemster nieuwe rol: *"Dat je dan gewoon zelfverzekerder wordt, sterker in je schoenen staat. Ja, zo ben ik als persoon veranderd. Dat ik beter met moeilijke situaties om kan gaan, dat ik niet terug kruip en dat ik denk van: hé, kom op, je kan dit wel, ga verder."* De mbo-mentor vertelt wat hij van zijn leerlingen na deelname heeft teruggekregen: *"Nou, enthousiasme, en dat ze er ook wel trots op waren dat ze daaraan mee mochten doen. Trots dat ze dat voor elkaar hadden gekregen en dat het lukte. Gewoon laten zien, dit is voor elkaar en dit kan ik. Voor sommige leerlingen is dat een hele stap."*

De opbouw van het programma zette hier bij de afgelopen editie ook op in. Mede-ontwikkelaar en docent spoken word: *"Kijk eerst eens naar jezelf en dan eens naar buiten en plaats het dan eens in perspectief. [...] Ja, dan, je geeft ze gewoon een heel, een hele duw in de goede richting. In de zin van, identiteitsvinding en vorming en dat is heel erg belangrijk. Vooral in deze tijd waarin je zo veel keuzes kunt maken en zo veel richtingen op kunt qua politiek en religie en denken en voelen en vinden en subcultuur en dan moet je stoer doen op school en je - weet je wel."* Tijdens de workshops loopt de docent rond, hij kent alle namen en maakt veel contact. Kleine en grote onzekerheden worden door de jongeren met hem gedeeld. Een van de docenten zegt: *"En ja, dan zie je wel iemand, niet veranderen, maar zichzelf worden in plaats van een rolletje spelen."* Door de succeservaring die de deelnemers opdoen, doordat ze zich tijdens het traject openstellen naar de anderen en een beetje zelfspot ontwikkelen, durven ze steeds meer zichzelf te zijn.

In het geval van bijna driekwart van de deelnemers aan Luister dan! levert deelname aan het programma vaak tot heel vaak bevestiging van eigen kunnen op, blijkt uit de vragenlijst. De overige deelnemers antwoorden soms op de stelling 'Ik heb geleerd dat er veel dingen zijn die ik (al) kan'. Niemand antwoord negatief. Bijna de helft van de deelnemers antwoord positief op de stelling 'Ik heb geleerd dat er dingen zijn waar ik echt goed in ben'. Naast inzicht in eigen kunnen (eigen talenten), noemen deelnemers ook inzicht in eigen voorkeuren. Er achter komen dat je bijvoorbeeld schrijven leuk vindt, al had je dat nooit gedacht. De mbo-mentor nuanceert wel enigszins als hij opmerkt dat leerlingen op verschillende manieren meer zelfvertrouwen kunnen verwerven, bijvoorbeeld ook als ze ergens (anders) stage lopen.

Toekomstperspectieven: Wat wil ik?

Andere begrippen die telkens terugkomen: identiteitsontwikkeling (zelfbewust, trots, regie over houding, jezelf presenteren), maar ook: positie bepalen, creatieve houding en nieuwe manieren om naar de wereld te kijken, door deelname ook in de toekomst groei en nieuwe mogelijkheden voor zichzelf zien.

Op de stelling 'Ik heb geleerd dat er dingen zijn waar ik heel goed in kan worden' wordt overwegend positief geantwoord. Dit gaat zowel over beroepsoriëntatie als een breder perspectief. Jongeren oriënteren zich op de toekomst, wat vind ik leuk, wat kan ik, wat wil ik. Ze oefenen met verschillende rollen in zowel het project, de disciplines, als stage. On stage en off stage.

De helft van de deelnemers aan Luister dan! is het eens met de stelling 'Ik heb geleerd om goed na te denken over wat ik zelf graag zou willen en wat ik daarvoor zou moeten doen'. Ook op de stelling 'Ik heb geleerd om goed na te denken over wat ik wel en (nog) niet goed kan, en wat ik nog wil leren', antwoord bijna de helft van de deelnemers positief. Oud-deelnemer en stagiair: *"Ik heb mezelf meer leren kennen. Dat gaat automatisch. Tijdens het debat hoor je veel argumenten van anderen en denk je zelf ook even na hoe jij dat vindt, hoe jij er over nadent. En zo leer je jezelf eigenlijk kennen en dat heeft mij geholpen. Voor Luister dan! en na Luister dan! zie ik wel verschil bij mezelf. Ik was onervaren, weinig kennis en ervaringen. Nu zie ik een meer ervaren ik. Ik denk er meer over na of iets mogelijk is, of ik er goed over nadenk. Ik kijk anders naar mijn leven eigenlijk. Ik stel vragen aan mezelf. Wat wil ik? Vroeger was dat niet zo, vroeger dacht ik, ik doe gewoon wel financiële administratie, maar na Luister dan! stel ik mezelf die vraag, bewust. Wat wil ik? Wat zou ik later kunnen doen wat ik leuk vind? Ik heb mijn ouders verteld dat ik meer kennis en ervaring heb en dat ik andere jongeren ook meer kennis en ervaring wil geven. Zij vinden dat mooi en zien die verandering ook aan mij. Hoe ik er nu over nadenk."*

Een andere oud-deelnemer en stagiair vertelt: *"Dit is echt iets anders. Luister dan! heeft weinig met mijn opleiding te maken, maar geeft mij wel meer inzicht in andere opleidingen. Meer inzicht dan bij mijn eigen opleiding. Op de middelbare school moet je al in de vierde klas een beslissing nemen, welke opleiding je zou willen doen. Eigenlijk vind ik dat je nog te jong bent om te kiezen want in de vierde klas wist ik niks van opleidingen af. Ze zeiden tegen mij financiële administratie is wel goed, daar zijn veel banen in te vinden."*

En zo ben ik aan mijn opleiding begonnen. En ik ben goed met rekenen, haal goede cijfers, maar ik denk wel na over mijn toekomst en of ik dit later ook wil. Je kan er wel goed in zijn, maar je moet het ook leuk vinden. Dus ik twijfel. Ik zou ook later wel bij de SKVR willen werken. Net als Ludette met jongeren."

Kansen vergroten

Oud-deelnemer en stagiair: *"Mijn netwerk is groter dankzij de projectleider. En nu ik stage loop wordt mijn netwerk nog groter. Ik krijg veel hulp, bijvoorbeeld met solliciteren. Dan kijken ze wat goed is en wat niet goed is. En ik heb nu bijvoorbeeld een certificaat van het debat. Dat staat mooi op mijn cv en het heeft me al geholpen, want ik werk nu als verkoper."*

De kans is vergroot dat deelnemers met een diploma school verlaten. De deelnemers die als gevolg van het project beter zijn gaan zien wat ze willen en die binnen hun school konden schakelen naar een opleiding die beter bij hen past, zullen minder snel vroegtijdig het mbo verlaten. Ook de school is daar naar eigen zeggen blij mee.

Een deelnemster die jarenlang taalproblemen heeft gehad op school, komt er bij Luister dan! achter dat ze taal ontzettend leuk vindt. Na onderzoek komt ze erachter dat ze dyslectisch is en realiseert ze zich dat ze misschien op een veel hoger niveau kan studeren. En daar komt ze achter, nu ze 16 is.

Horizonverbreding

Door deelname aan Luister dan! wordt de horizon van de deelnemers verbreed en dat is ook terug te zien in hun oriëntatie. Een van de deelnemsters zegt dat ze nu beter de weg weet: *"Dit is de eerste keer dat ik aan een cursus mee doe. En nu wil ik nog meer projecten gaan doen. Misschien iets met dansen of media. Zonder Luister dan! wist ik niet eens waar je je kan aanmelden voor zulke projecten."* Andere deelnemers houden de creatief docenten ook na afloop in hun vizier en komen op die manier met nieuwe thema's in aanraking.

Docent spoken word: *"Je verbreedt hun wereld wel door te laten zien, dat je kunstenaar bent, je daar ook wel degelijk een beroep van kan maken. En het is heel tof dat die jongens [oud-deelnemers] tijdens de try-out op dinsdagavond naar me toe komen en zeggen: 'Uw gedicht op 4 mei was echt mooi.' Want dan volgen ze je dus gewoon op Instagram en zijn ze onder de indruk van iets waar ze normaal waarschijnlijk helemaal niets mee zouden hebben, 4 mei."*

Binding

- + Geen doelstelling, maar deel van ouders betrokken.
- + Er is een hechte band binnen de groep en deelnemers breidden hun netwerk uit.
- + Deelnemers profiteren van netwerk docenten.

- Jongeren niet erg bekend met andere cultuurwerkplaatsprojecten.
- Institutionele samenwerking nog beperkt.
- Ergernis zelfstandig ondernemers en SKVR.

Ouderbetrokkenheid vergroten is geen expliciet doel van Luister dan! We zagen al dat de betrokkenheid en interesse van ouders van de deelnemers aan Luister dan! sterk verdeeld is. Mentor van het Albeda College weet vanuit zijn functie heel goed hoe de betrokkenheid van ouders varieert en waarom het moeilijk is om sommige ouders bij de ontwikkeling van hun kinderen te betrekken, ook als het om de schoolloopbaan gaat. De werkwijze van Luister dan! vanuit een fysieke plek in de wijk en met een openbare presentatie op een lokaal podium biedt volgens de mentor kansen om de ouders te betrekken en zelf te versterken. Zo'n plek in de wijk is neutraal, daar gaan ouders naar zijn idee eerder heen dan naar school. Bovendien is Zuidplein gericht op het bereiken van een breed publiek. Na het bezoeken van de publieke presentatie in Theater Zuidplein is de mentor ervan overtuigd dat Luister dan! niet alleen betrokkenheid van ouders bevordert, maar in kleine zin ook bijdraagt aan de activering en maatschappelijke deelname van de omgeving van de jongeren.

Zowel tijdens de try-out als tijdens de publieke presentatie zijn verschillende (groot-) ouders, broers en zussen aanwezig om de deelnemers te steunen en te zien optreden. Sommigen wonen zelfs beide bijeenkomsten bij, zitten met een camera in de hand klaar in de zaal om alles vast te leggen of mengen zich persoonlijk in het debat. Achteraf zoeken de ouders hun kinderen op en complimenteren ze hen en ook andere deelnemers met hun prestatie. De jongeren willen op hun beurt elkaars ouders zien. Na een begroeting blijven de ouders achter en kijken ze van een afstand hoe de jongeren in groepjes van hot naar her bewegen en de spanning en extase van zich afgooien, springen, dansen. Verschillende ouders raken met elkaar aan de praat, wisselen ervaringen uit of zoeken de project-leider even op om te bedanken.

Er is een hechte groep ontstaan. Deelnemers waren divers qua leeftijd, opleidingsniveau en culturele achtergronden, maar allen geïnteresseerd en gemotiveerd. In die zin bestond de deelnemersgroep, hoe verschillend ook, uit gelijkgestemde geesten en vonden jongeren bevestiging bij elkaar/in elkaars verschillen. Mede door de intensieve en persoonlijke opzet van de workshops zagen we tijdens de observaties al snel een hechte groep jongeren ontstaan. Ook buiten de workshops communiceren de jongeren met elkaar. In de 'Coole mensen van de skvr' groeps-WhatsApp sporen de jongeren elkaar aan om op tijd te zijn, praten ze na over het project, inhoud uit de teksten en de docenten en worden de onderlinge banden aangehaald en versterkt. Er is dus niet alleen sprake van een breder netwerk, maar van een "close contact" zoals de deelnemers het zelf noemen en van meer inzicht in de ander. De jongeren ventileren hun eigen mening, maar zijn ook nieuwsgierig naar elkaars achtergronden, of en hoe thema's bij de ander thuis ter sprake komen.

De individuele netwerken worden verbreed: met andere jongeren en via de docenten. Enkele deelnemers zijn zonder verwachtingen met vrienden meegekomen naar Luister dan! Sommige deelnemers zaten al bij elkaar in de klas en weer anderen namen samen deel aan theater of schrijfcursus en stroomden via die weg in bij Luister dan!

Maar het overgrote deel van de deelnemers heeft naar eigen zeggen door Luister dan! veel nieuwe jongeren leren kennen. Deelnemer nieuwe rol: *"Ik vond het best wel leuk om mee te doen eerlijk gezegd. Ook omdat je je kring gaat vergroten. Je vriendengroep. En dat is ook gebeurd bij mijzelf. Een aantal klasgenoten deed ook mee. Ik heb nu een betere band met mijn klasgenoten en mijn vrienden-groep is een beetje groter geworden."*

Uit gesprek met de verschillende docenten blijkt bovendien dat sommige deelnemers ook na afloop van het project contact houden of de overige stedelijke en artistieke activiteiten van de docenten volgen op social media. De jongeren ervaren de medewerkers niet als typische docenten, vertrouwen hen veel persoonlijke informatie toe en beschouwen hen als mentor. Een oud-deelnemer, die nu bij Luister dan! stage loopt, besprak zijn problemen op school met een van de docenten: *"Hij kan mij verder helpen in mijn verdere loopbaan of op school in gesprek gaan met mijn mentor."* Ze helpen met solliciteren, het schrijven van een brief. Of een docent ontdekt talent in een deelnemer, bevestigt deze persoon in zijn of haar talent en moedigt aan om de ingangen te grijpen die hij vanuit zijn netwerk en status als artiest kan bieden naar grotere podia. Verschillende jongeren voelen zich door de docenten serieus genomen en durven zich daardoor te verbinden aan nieuwe, voor henzelf nog onbekende initiatieven.

Het belang van een netwerk is allen duidelijk. Want het vinden van een stageplaats, het vinden van een baan, hangt nauw samen met het hebben van een netwerk. De mentor op het Albada College pleit voor het opdoen van praktijkervaring in de wijk en ziet Luister dan! als een goede mogelijkheid. Zijn ervaring is dat met name veel Marokkaanse leerlingen en hun ouders geen netwerk hebben: *"Soms wordt er gelabeld 'discriminatie', dat zal best plaatsvinden, maar het is vaak een tekort schieten aan netwerk. Dus dat netwerk, als je dat in de wijk hebt, dat is ontzettend belangrijk, wil je in de toekomst ver komen in de maatschappij. En dat kun je dus leren in die wijk. In dat wijkgebouw."* Een oud-deelnemer en stagiair zegt: *"Waar hebben jongeren behoefte aan? Jongeren hebben behoefte aan werk. Veel jongens werken bij Albert Heijn bij ons daar."*

En ik ken ook genoeg mensen die helpen bij een neef of een oom die een pizzatent heeft. Dus er valt wel genoeg te doen. Als je maar een beetje een netwerk hebt en een beetje sociaal kan zijn komt het goed."

Inzetten rolmodellen doet Luister dan! op verschillende manieren. Het team van Luister dan! bestaat uit jonge professionele vakdocenten die aanzien genieten in het culturele veld, maar ook herkenbaar zijn voor de deelnemende jongeren. Ze hebben verschillende culturele achtergronden, zijn bekend met de Rotterdamse wijken en spreken dezelfde 'taal' als de jongeren. De herkenbaarheid en gedeelde sociaaleconomische achtergrond, maakt dat docenten aan een woord van de jongere genoeg hebben om te begrijpen wat hij of zij bedoelt. Dit komt ten goede aan de (vertrouwens)band die zij met elkaar hebben. Docent spoken word: *"Dat vind ik tof aan Luister dan!, wij kennen de doelgroep, ik kom uit een soortgelijke wijk en je merkt dat die klik er dan is met jongeren en die kun je ook niet goed faken. ... Eigenlijk het enige wat wij doen, is op andere knoppen drukken dan waar normaal gesproken op gedrukt wordt. Ik herken mezelf meestal heel snel in een groep, soms heb je een groep waar je zelf vijf keer in zit [lacht], dan weet je gewoon, dat zijn irritante gasten. Maar als je ze normaal benadert, en net die dingen kunt meenemen waarvan je weet dat ze ertegen aan lopen, dan zie je dat ze in twee weken tijd al heel veel kunnen."*

Het idee is dat ook uit de deelnemers nieuwe rolmodellen voortkomen. Het is nog te vroeg om te zeggen of dit gaat gebeuren.

Aansluiting tussen de cultuurwerkplaatsprojecten. Deze aansluiting is er vooral via de docenten, die ook in andere Cultuurwerkplaatsprojecten een rol vervullen. Enkele jongeren zijn bij Luister dan! ingestroomd vanuit andere Cultuurwerkplaatsprojecten of vanuit het reguliere cursusaanbod van de skvr. De theatergroep van Armin is hiervan een voorbeeld. De meeste jongeren zijn echter op uitnodiging van de projectleider, de ambassadeurs, klasgenoten of vrienden tot deelname overgegaan. Tijdens en na deelname aan Luister dan! uiten veel deelnemers de wens om creatief actief te blijven en aan cursussen deel te nemen.

Van bekendheid met de cultuurwerkplaatsprojecten is nog geen sprake. In de focusgroep merkt een van de deelnemers op dat het prettig zou zijn als er meer communicatie over en verbinding tussen verschillende bestaande projecten was (binnen en buiten SKVR-verband). Andere deelnemers beamen dit. De projectleiders en docenten blijken voor de jongeren een belangrijke vindplaats als het gaat om informatie over nieuwe en andere projecten.

Is er sprake van meer of betere samenwerking met lokale organisaties en ondernemers? De samenwerking van Luister dan! met organisaties en ondernemers is tot op heden beperkt tot de samenwerking met Theater Zuidplein en de verschillende docenten uit het team, allen zelfstandig ondernemer in de culturele sector. De talentontwikkelingstak van Theater Zuidplein, Lab-Z, heeft interesse in Luister dan! getoond en tijdens de publieke presentatie een scout afgevaardigd. Vanwege te kleine en dure workshopruimte in Zuidplein, zijn tijdens de tweede editie de workshops op de Dalweg gegeven. Alleen het slotdebat is in Theater Zuidplein gehouden.

Hoewel er vanuit Luister dan! wordt ingezet op meer intensieve samenwerkingen met lokale partners, zoals scholen en moskeeën gaat de samenwerking ten aanzien van de uitvoeringsweken volgens de projectleider vooralsnog niet veel verder dan de wervingsfase. Het is zoeken naar geschikte inhoudelijke samenwerking met (boven) lokale organisaties en ondernemers waarbij het van belang is de artistieke en inhoudelijke vrijheid te bewaken en verschillende rollen, verantwoordelijkheden en verwachtingen helder af te bakenen. Als je een samenwerking met een moskee aangaat, wordt het bijvoorbeeld gauw een islamdebat of zijn er andere beperkingen.

De samenwerking binnen het project lijkt succesvol en voorspoedig. De deelnemers zijn enthousiast over het docententeam. Moeilijk ligt de relatie tussen deze docenten en de SKVR. Een van de ontwikkelaars zegt: *"Ik weet dat het een hit is, Luister dan!, en meestal als iets een hit is, komen er allemaal mensen bij. En iedereen wil daar wat mee, misschien met de beste bedoelingen, maar ik vraag me af waar dat allemaal naartoe gaat."*

De zelfstandig ondernemers, wiens eigen initiatief onder de skvr-vlag is geschaard, hebben de indruk dat de skvr met de eer van hun concept, expertise en inspanning aan de haal gaat. Hebben moeite met het verlies van eigenaarschap, doordat de communicatie via de skvr-huisstijl verloopt. Merken dat hun manier van werken vaak botst met de meer bureaucratische werkwijze van grote organisaties als de skvr (financiële afhandeling, maar ook de nadruk op 'massa' maken worden genoemd) Ze ervaren bovendien een verlies van zeggenschap, doordat ze de indruk hebben dat toekomstplannen voor Luister dan! zonder hen worden gemaakt. Er ontstaat serieuze ergernis.

Activering sociaal

- + Er is ruimte om binnen het project verschillende rollen te vervullen.
- + Er is veel potentie onder de jongeren om zich in te zetten voor de wijk.

- Het verzilveren van deze potentie vraagt begeleiding, die in de huidige vorm niet kan worden gegeven.
- Vooralsnog is er geen sprake van een ondernemender wijk of meer-zelf-organiserend vermogen.

Luister dan! biedt ruimte voor nieuwe vormen van participatie en ziet jonge deelnemers zelf als de toekomstige vrijwilligers, rolmodellen en wellicht ook docenten. Inmiddels hebben twee deelnemers een nieuwe rol gekregen. Een van hen stroomde door naar een stage. In totaal zijn er tot op heden drie stages vervuld bij Luister dan!

Ten eerste de stageplekken. Na afloop van de eerste editie is de projectleider door een aantal jongeren benaderd met vragen naar mogelijkheden om als vrijwilliger of stagiair mee te werken aan Luister dan! De deelnemers zien nieuwe mogelijkheden en rollen voor zichzelf. Een jongere wilde zich graag voor Luister dan! in Hillessluis inzetten, omdat hij daar vandaan komt *"en iets nuttigs wilde doen, tijdens zijn stage, in plaats van gewoon bij een bedrijf alleen maar administratieve werkzaamheden uit te voeren."*

De vragen van deelnemers en hun omgeving worden door de projectleider actief opgepakt. Zo zocht zij met drie jongeren vanuit een administratieve opleiding naar een vorm van stage binnen Luister dan! Tijdens de werving van deelnemers op scholen vertelt de projectleider dat er binnen Luister dan! mogelijkheden zijn voor stage. Voor een deel van de deelnemers, zeker voor de huidige stagiairs, was dat een belangrijke motivatie om zich aan te melden.

Vanwege het enthousiasme van sommige van zijn studenten was de mentor van het Albada college bereid om de regels binnen het college te buigen zodat de studenten die graag een stage bij Luister dan! wilden lopen ook daadwerkelijk aan de opleidingseisen voldeden. Hij heeft de stages als 'praktijkuren' weggeschreven. Want er komen voldoende werkzaamheden aan bod bij Luister dan!, maar bij de stage-eisen van de opleidingen (een jongen doet bedrijfsadministratie en twee doen de opleiding tot financieel administratief medewerker) past het niet. Ook zou het fijn zijn voor scholen als Luister dan! een erkend project zou worden. Ook binnen de skvr zelf bleek het regelen van stageplekken niet eenvoudig te zijn: het bleek moeilijk om jongeren vanuit een niet-artistiek georiënteerde mbo-opleiding als stagiair aan te nemen en in een dergelijke 'prille' rol te begeleiden.

Ten tweede is er de rol van 'deelnemer nieuwe rol.' De projectleider hield contact met enkele jongeren, houdt hen op de hoogte als er een nieuwe editie begint en vraagt hen geregeld om assistentie. Ze gaan een keer mee naar een presentatie over Luister dan! en zijn in bredere zin ambassadeur. Ze helpen bij de werving van nieuwe deelnemers en pitchten het project op scholen. Ze betrekken hun broers en zussen en vrienden.

Ten derde is er de ambitie om Luister dan! uit te breiden met een kweekvijver waar jongeren zichzelf na het debatprogramma verder kunnen ontwikkelen en hun talenten kunnen verdiepen. Ze zouden eventueel een training kunnen volgen om zelf docent te worden binnen Luister dan!

Om deelnemers die zich nu aanmelden als vrijwilliger of ambassadeur te versterken, laten groeien en op te leiden tot rolmodel is volgens de organisatoren van Luister dan! vooral veel tijd en ruimte binnen de organisatie nodig. Ze zien dit als een gedeelde kans. Voor de jongeren met affiniteit met kunst en cultuur is de skvr een mooie werkplek. En voor de skvr biedt het de kans om te verjongen en mensen bij de organisatie te betrekken die essentieel zijn in het feitelijk realiseren van een breed bereik in de wijk.

Leidt Luister dan! tot een ondernemende en zelf-organiserende wijk? De deelnemende jongeren aan Luister dan! uiten een grote persoonlijke behoefte aan activiteiten en een wil tot het organiseren van activiteiten. Twee derde van de deelnemende jongeren zegt zich door Luister dan! na deelname actief te willen inzetten voor de verbetering van hun wijk. De rest laat het antwoord in het midden. Uit het grote aandeel jongeren dat het eens is met de stellingen 'Door Luister dan! wil ik zelf andere activiteiten gaan organiseren' en 'Door Luister dan! wil ik zelf creatieve activiteiten gaan organiseren' spreekt de potentie van Luister dan! om zowel nieuwe rolmodellen uit de wijken voort te brengen als het organiserend vermogen te vergroten. Zo startte een oud-deelnemer en stagiair zijn stage bijvoorbeeld met de wens om actief een verschil te maken in zijn wijk en zomeractiviteiten te gaan organiseren: *"In een gesprek met Ludette, toen Luister dan! al voorbij was kwam ik op mijn idee. Ik wil graag mensen helpen. Projecten organiseren voor kinderen in de zomervakantie. Ik vind dat leuk. Dat had ik ook meegemaakt toen ik klein was en ik zie dat nu niet terug. Ik zou het graag terugzien, maar ik kan het niet zelf. Ik moet ook mensen hebben die het kunnen organiseren en financieren. Ik zou kunnen helpen bij het organiseren en op de dagen zelf helpen, kinderen blij maken."*

De omgeving van de deelnemers wordt – zodra daar kansen toe worden gezien – betrokken. Na de eindpresentatie benadert een aantal ouders de projectleider. Ze zijn geraakt door het project, willen er zelf een rol in spelen of het project inbedden in de eigen activiteiten en netwerken in de wijk (in het geval van een sociaal al zeer actieve familie). Er wordt een concrete vervolgafspraken gemaakt om mogelijkheden te verkennen.

De gesluierde zusjes van een van de stagiairs zijn er – op zijn uitnodiging – voor de tweede keer en komen na afloop met de vraag of ze zelf ook iets kunnen betekenen voor het project. Ze houden contact met elkaar. Net als hun broer gaan ze wellicht ook helpen in een project van Stichting de Verre Bergen met Syrische vluchtelingen. Bovenstaande observaties laten de olievlekwerking zien die zich uitbreidt van deelnemers naar hun omgeving en die Luister dan! kan hebben op sociale activering. Maar het laat vooral potentie zien. De invloed is nog summier, betreft vooralsnog enkele (al actieve) families en van ‘empowerment van de lokale gemeenschap’ kan nog niet gesproken worden.

Leidt Luister dan! tot een sterkere wijk? De deelnemende jongeren wonen verspreid over Rotterdam, als individu hebben ze niet meteen een effect op hun wijk. Als ze begeleidt worden in hun rol als organisator dan kunnen daar positieve effecten uit voortkomen. In dit kader noemen de deelnemers ook het belang van een groter bereik: “Als Luister dan! groter wordt en meer jongeren meedoen dan zou de wijk wel kunnen veranderen. [...] Iedere jongere heeft zijn eigen talent en als ieder gaat doen wat zijn talent is, verandert de wijk.”

Of de wijk nu al sterker is, is ook te betwijfelen op basis van het feit dat sommige deelnemers al eerder actief waren met organiseren, in jongerenpanels, e.d. Ook blijven kansen liggen. Zo is op de wens en het initiatief van de hierboven geciteerde stagiair om in eigen wijk zomeractiviteiten te organiseren door skvr Dichtbij niet teruggekomen. Hij is niet bij het Creative Summer event of de Summer school betrokken. De afwachende stagiair voelt zich in dit opzicht niet echt ondersteund, maar dat kan nog komen, zegt hij zelf.

De vraag of hun eigen deelname en creatieve activiteiten binnen Luister dan! ook een positief verschil in de wijk maakt, behoeft volgens de deelnemers aan de focusgroep enige nuancering. Er is hulp (begeleiding) nodig op het moment dat jongeren initiatief tonen, massa binnen het project om meer enthousiaste jongeren terug de wijk in te sturen en maatwerk voor een brede doelgroep om invloed op de wijk te hebben.

Een deelnemer merkt terecht op: *“Als je invloed op de wijk wilt hebben zou je eigenlijk in plaats van persoonlijke projecten zoals dit, echt wijkprojecten moeten organiseren. Dat echt de hele wijk mee kan doen. Dus niet alleen onze leeftijd, maar misschien ook jong en oud...”* De deelnemers zijn van mening dat bij de brede wijkactiviteiten kunst en cultuur een verschil kunnen maken in een wijk. Daar komen in hun ervaring ook ouders op af, niet alleen kinderen. *“Ouders praten dan ook weer met ouders en zo verbreden ze dan ook weer hun eigen banden.”*

4.2.5 Aandachtspunten Luister dan!

- Hoe kan de institutionele binding beter? Hoe kan de samenwerking met creatieve zzp'ers en de SKVR beter (eigendomsrechten, partnerschappen)? Hoe krijgt de SKVR flexibiliteit in bestaande structuren en systemen, zodat die partnerschappen levensvatbaar blijven? Werk toe naar blijvende betrokkenheid door een duurzame en gelijkwaardige samenwerking met docenten en rolmodellen.
- De wens om Luister dan! verder te ontwikkelen en duurzaam in te zetten – als een doorlopend programma met bijv. wekelijkse bijeenkomsten – is breed gedragen onder alle betrokkenen. Dit biedt mogelijkheid tot instroom, ruimte voor individuele begeleiding en enkele publieke presentaties per jaar kunnen positief bijdragen aan zowel het bereik van Luister dan! als de intensiteit van de ervaring en ontwikkeling van de deelnemers. *Ontwikkel een doorlopende aanpak, maar houd aandacht voor de beleving van kleinschaligheid voor de deelnemers en de selectie van passende docenten. Ben beducht op 'ten onder aan eigen succes.'* *Sluit het voornemen (stand eind juni 2016) om Luister dan! vanaf 2017 onderdeel te maken van het reguliere SKVR-aanbod en het creëren van een wijkvariant hierbij aan?*
- Er gebeurt veel met de deelnemers in het intensieve traject, maar beklijven de opgedane ervaringen? Tijdens Luister dan! worden meningen gevormd en verbeeld, maar nog niet verworpen. *Ook hierom vraagt het traject een langere looptijd.*

- Het aantal deelnemers en de betrokkenheid uit de wijk is nog beperkt. *Zichtbare activiteit en een doorlopend programma op een vaste plek in de wijk, nodigt uit tot inloop van potentiële deelnemers. Daarnaast kan er zo gewerkt worden aan het actief betrekken van andere wijkbewoners.*
- Er is veel potentie om deelnemers binnen Luister dan! en binnen hun wijk verder (sociaal) te activeren. De stap naar daadwerkelijk zelf een project organiseren is echter groot, onoverzichtelijk en vraagt om de juiste begeleiding. *Een langer lopend project of doorstromen naar een "ik organiseer voor mijn wijk"-traject biedt de mogelijkheid om hierop in te spelen. Het initiatief dat de jongeren en hun omgeving na deelname aan Luister dan! tonen is een kans om in co-creatie contextgerichte projecten voor de wijk te ontwikkelen.*
- Ook binnen Luister dan! en de skvr liggen veel mogelijkheden tot andere vormen van activering van de deelnemers. *Het vraagt op korte termijn om medewerkzaamheid en flexibiliteit op organisatorisch vlak (bij de skvr) en op lange termijn om structurele trainingsmogelijkheden, leer-werkplekken of een kweekvijver voor nieuwe docenten, die ingericht zijn op andere dan traditioneel geschoolde kunstvakdocenten, op verschillende opleidingsniveaus en vormen van leren.*
- Voornemen skvr Dichtbij (stand eind juni 2016) is om Luister dan! vanaf 2017 onderdeel van het reguliere skvr-aanbod in het mbo te maken. *Wordt hierbij (voldoende) ingespeeld op de veranderingen in het mbo naar het opdoen van 'maatschappelijke werkervaring' en de praktijkprojectweken die (op het Albeda College) het stage-lopen in het eerste studiejaar vervangen?*
- Identiteitsvorming en opleidings/beroepskeuze zijn belangrijk voor alle jongeren. Dialoog kan gestimuleerd worden op alle plekken waar kinderen en jongeren samenkomen. *Worden de kansen binnen alle onderwijsniveaus en buitenschoolse opvang/activiteiten voldoende gezien en benut?*
- We kunnen concluderen dat Luister dan! veel potentie heeft. Dialoog en een goed gevoerd debat zijn vitaal in een steeds harder wordende maatschappij, waar ongenueanceerde en discriminerende ideeën rap hun weg naar het publiek/media vinden.

Maar hoe kun je individuen versterken zonder opvattingen over verschillen, huidige achterstanden, beperkingen of vooroordelen te bevestigen?

- Burgemeester Aboutaleb zegt op 25 mei 2016 naar aanleiding van een onderzoek waaruit blijkt dat discriminatie van moslims vaker voorkomt dan gedacht, dat de overheid wel kan registreren, op sporen en berechten, maar de oplossing ziet hij in een “stevig debat” in de samenleving (www.nos.nl/artikel/2107146-aboutaleb-racisme-en-discriminatie-zijn-betonrot). *Liggen er ook kansen voor een stedelijk programma i.s.m. de gemeente?*
- Er is veel tijd en aandacht voor de deelnemende jongeren en hun omgeving: de projectleider houdt contact met mentoren, stage-docenten, ouders en begeleiders en zorgt er in samenspraak met hen voor dat de jongeren toestemming hebben om mee te doen, roostervrij zijn en veilig thuis komen. *Is hier voldoende tijd voor ingebouwd in het project of is dit op het conto (de ‘vrije tijd’) van de docenten?*

4.3 Move to the Future

4.3.1 Projectbeschrijving

Move to the Future is een project in Hillesluis dat zich focust op bewegen, door middel van voetbal, dans en theater. Jongeren tussen de 14 en 21 jaar uit Hillesluis, waarvan een deel niet op school zit of dreigt uit te vallen, worden gestimuleerd om te kiezen welke richting zij op willen gaan in hun leven. Het doel is voornamelijk om deze jongeren toekomstperspectief te bieden, dat zij zich persoonlijk ontwikkelen en wellicht een voorbeeldfunctie verwerven.

Typering project	
Projectleider	Dorinda Dijs
Oriëntatie	Vinden maatschappelijke positie; ontwikkeling persoonlijke competenties; bewustwording eigen talent; leren betere keuzes te maken; verwerven voorbeeldfunctie (rolmodellen)
Thema	Bewegen als uitgangspunt
Doelgroep	Jongeren tussen 14 en 21 jaar in Hillesluis en waarvan een deel momenteel niet op school zit of dreigt uit te vallen; Jongeren “van de straat”, niet bereikt via scholen, bestaande clubs of andere initiatieven; pittige jongeren
Disciplines	Dans, voetbal, theater
Docenten	Karim Elmaslouhi (dans), Jamal El Ghannouti (voetbal), Armin Tashakoor (theater)
Locatie	skvr locatie Dalweg, Afrikaanderhal
Samenwerkingspartners	fc Feyenoord, Dock Jongerenwerk

4.3.2 Onderzoek

Het onderzoek in het voorjaar van 2016 richtte zich op de voetbal, theater en danslessen. Hieraan deed een vaste groep van tien a twaalf deelnemers mee. Er vonden twintig bijeenkomsten plaats. Daarnaast hebben de deelnemers twee keer een voetbaltoernooi en een keer een iftar georganiseerd. In de zomer organiseren ze elke week een voetbal-clinic voor de wijk. Deze activiteiten zijn niet actief in het onderzoek meegenomen en worden hieronder enkel beschreven.

4.3.3 Bevindingen – Voorwaarden

Artistiek

+ Is in dit project vooral nog middel, niet enkel doel, maar dans en theater worden ingezet bij een groep jongeren die daar geen affiniteit mee hebben.

– Blijft het artistieke vooral middel of heb je met deze jongeren ook artistiek gezien doelen?

In eerste instantie is niet de artistieke kwaliteit het uitgangspunt van Move to the Future, maar sport en bewegen. Zoals de projectleidster aangeeft: *“Het uitgangspunt van Move to the Future is bewegen. Ik vind persoonlijk het artistieke het belangrijkste: daar ben ik van. Doordat we nu de focus op voetbal en sport hebben, hoe kom je dan ooit tot de kunstkant? Jongeren deinzen terug voor de kunstkant, omdat het voor hen onbeduidend is.”* Kunst wordt ingezet als middel binnen dit project, niet enkel als doel. Naast voetbal wordt er gewerkt met theater en dans. De theater- en danslessen moeten toegankelijk zijn voor deze groep jongeren en worden daarom zo laagdrempelig mogelijk gehouden. De theaterdocent vertelt over een van zijn lessen: *“Die hele sessie had vrij weinig met theater te maken.”*

Maar juist omdat je het dan zo laagdrempelig houdt wekt dat veel beter interesse en welwillendheid dan als je in een keer met moeilijke dingen komt aanzetten." Ook de danslessen zijn in het begin vrij laagdrempelig en zijn meer een work-out. Later in het traject leren de deelnemers een choreografie. De dansdocent vertelt: "[...] dit is hetzelfde eigenlijk als leren lezen. Je begint met een letter, een woord, op een gegeven moment zinnen en daarna lees je boeken uit. Dat is eigenlijk precies met dansen. Ik begin stap voor stap en zodoende krik je het niveau hoger op."

Hoewel het werkt om niet al te moeilijk te beginnen, blijft de vraag hoe je ervoor zorgt dat het artistieke niveau van dit project hoger wordt, zonder wellicht (een deel van) de doelgroep te verliezen. En: Moet je deze groep jongeren überhaupt wel door middel van kunst en cultuur iets willen leren, of kan het net zo goed op een andere manier? De deelnemers zijn heel duidelijk, een van hen spreekt voor de groep als hij zegt: *"We kennen elkaar heel lang dus voor ons maakt het eigenlijk weinig uit wat we doen. Of het nou dans of voetballen is. Het is gewoon dat we bij elkaar komen en dat is gewoon het belangrijkste voor ons."* De theaterdocent geeft aan dat het wel belangrijk is om de deelnemers iets via kunst en cultuur te leren: *"Eh, Ja! Want kijk, wat misschien wel heel grappig is. Die jongens die lijken verbaal heel streetwise en die kunnen heel makkelijk hun stem verheffen, maar het meest simpele telefoongesprek lukt niet. Als je met ze in gesprek gaat dan zeggen ze joh ik heb heel vaak gesolliciteerd maar ik wordt nergens aangenomen. En dan heb ik echt zo iets van nou, dat is niet gek. Dus dat zijn de dingen die ze wel met theater kunnen bereiken. Hoe communiceer je, hoe presenteer je, hoe praat jij tegen mensen, sowieso."*

Contextgericht

- + Er wordt contextgericht gewerkt: jongeren hebben inbreng in de invulling van de lessen en geven hun behoeften aan.
- + De docenten staan dicht bij de jongeren.

- Niet geconstateerd.

Contextgericht werken komt sterk in het project naar voren. Waar de projectleider aangeeft moeite te hebben met contextgericht werken, betekent haar keuze voor de drie docenten dat het project wordt uitgevoerd door mensen die dicht bij de jongeren staan. De voetbaldocent zegt hierover: *“Dat versnelt het proces heel erg inderdaad. Het hoeft niet per se, maar bijna alle projecten die geweest zijn, hebben of gefaald of heel veel vertraging opgelopen omdat die mensen die dat dan aanbieden in de wijk op een te grote afstand staan van de jongeren.”*

De kaders van het project zijn vooraf bepaald door de projectleider en de docenten. De deelnemers krijgen de mogelijkheid om bijvoorbeeld de theaterlessen naar eigen behoefte in te vullen of zelf met ideeën te komen over de soort activiteiten die ze kunnen opzetten in de wijk. Een van die behoeften bleek solliciteren naar werk te zijn. De deelnemers hebben zelf ervaren of bij anderen in hun omgeving gezien dat solliciteren vaak vruchteloos blijft: *“Dan ga je op een gegeven moment moe raken, zat raken van oké wat doe ik dan verkeerd? 75 keer solliciteren en allemaal nee? Dat kan niet. [...] Dan ga je denken van ze willen mij niet, ik ben nutteloos voor dit allemaal, ik heb geen waarde voor de maatschappij.”* De docenten hebben samen, maar ook met de deelnemers, gekeken welke competenties zij denken dat jongeren in de toekomst nodig zullen hebben. Een van de docenten vertelt: *“Heb ik ook wel een beetje bij hun gepolst. Hebben soms moeite met solliciteren. Dus we hebben het in een bepaald jasje gestopt dat we via theater jongeren willen leren om zich te presenteren.”* Tijdens de theaterlessen doen ze daarom bijvoorbeeld rollenspellen in de vorm van een sollicitatiegesprek of een concentratiespel of improviseren ze een verhaal.

Ook het besluit om lessen comedy te geven is in samenspraak met de deelnemers genomen. Comedy associëren ze niet met theater en spreekt ze aan. Uit de observaties blijkt daarnaast dat het tijdens de lessen vaak draait om situaties die dichtbij de jongeren staan, herkenbaar zijn of waarin ze hun energie kwijt kunnen. Bijvoorbeeld in improvisaties waarin een zoon aan de deur wordt opgepakt voor een diefstal of waarin een vader erachter komt dat zijn zoon een meisje zwanger heeft gemaakt.

Opvallend is dat er vaak een moment ontstaat waarin er ruzie is of even wordt gestoeid, geschreeuwd of gevochten.

De deelnemers hebben dus inspraak in wat ze willen doen binnen de lessen en ook wat ze voor de wijk willen doen (zie sociale activering). Ze worden aangespoord om hierover na te denken. Ze hebben echter geen keuze of ze überhaupt iets met theater of dans willen doen. Een deelnemer vertelt: *“Als we alleen kunnen voetballen doen we alleen voetbal. Maar om onze droom [deelnemen aan een voetbaltoernooi in het buitenland] te kunnen bereiken moeten we sowieso iets van theater en dans doen.”* Dit ‘voor wat, hoort wat’ principe zorgt voor evenwicht in de voorwaarden ‘artistiek’ en ‘contextgericht’.

Verbindend

+ Docenten met goede binding met de wijk betrokken van buiten de SKVR.

- (Nog) geen samenwerking met lokale organisaties.
- Vooralsnog geen bridging.

De lokale relaties die worden opgebouwd in dit project zijn die met de docenten, die deels als rolmodel gezien kunnen worden. Samenwerking met andere organisaties in de wijk gebeurt nog nauwelijks, al wordt er nog gesproken met Feyenoord (Street League) en dock over samenwerkingsverbanden.

De verbinding met de rest van de stad is in dit stadium van het project volgens de projectleider en docenten nog niet relevant. Hoewel ze zien dat het goed zou zijn om de stad te betrekken, richten ze zich met de jongeren eerst op hun rol binnen de eigen wijk. Daarbij wordt ‘wijk’ breed opgevat: Hillesluis en de omringende wijken.

Het gaat de docenten om jongeren uit buurten en wijken waar behoefte is aan dit project, behoefte aan bezigheid en ondersteuning bij het bereiken van je doelen: *"Het is niet alleen Hillesluis. We hebben wel gezegd het is een project dat we zijn gestart in Hillesluis en eigenlijk ook bedoeld voor de jongeren in Hillesluis, dus daar ligt wel de grootste kern. Maar ik vond het lullig om, vooral voor de jongeren, want het is ook iets van hun, om vriendjes uit een omringende wijk, die eigenlijk nog maar op 50 meter af ligt van waar ze wonen, om die af te wijzen. Dus ik heb gezegd van, komt er bijvoorbeeld een jongere uit Afrikaanderwijk, of Bloemhof of een van de omringende wijken, Feyenoord dan zijn die ook van harte welkom."*

Vooralsnog is er geen sprake van bridging. De deelnemers vertellen ook dat ze elkaar van kleins af aan kennen en al heel lang een vaste groep vormen. De groep blijkt bovendien redelijk homogeen te zijn: de jongens die de vragenlijst hebben ingevuld komen uit Hillesluis of omringende wijken, volgen een opleiding op mbo-niveau en zijn tussen de 16 en 19 jaar oud. De voetbaldocent schat dat ongeveer 80 procent van de deelnemers Islamitisch is.

De voetbaldocent benoemt het voordeel van het werken met een bestaande homogene vriendgroep met referentie aan zijn eigen ervaring: *"In mijn tijd heb ik daar heel veel aan gehad. Dat waren hele goede vrienden van mij met wie ik ben opgegroeid in de wijk. We waren een hechte kern. En omdat wij altijd alles samenededen, maakt niet uit wat het was, zolang we maar die kern bij elkaar hadden, dan was plezier altijd gegarandeerd. Omdat plezier op die manier gegarandeerd was, weet ik dat we op het moment dat we deze jongeren ook in hun kracht zetten en ook bij elkaar houden, dat ze elkaar over die drempel gaan helpen. Ik kan ze wel over die drempel helpen, maar er hoeft maar een tegenslag te zijn, dan lopen ze weg. Op het moment dat ze elkaar blijven aansturen, blijven corrigeren op dingen die niet kunnen, houden aan de afspraken, ja, dat werkt het sterkste."* De deelnemers geven ook aan dat de veiligheid van de groep hen de ruimte geeft om nieuwe dingen uit te proberen.

Uiteraard zit er ook een nadeel aan het werken met een homogene vriendenclub. Niet alleen blijven de deelnemersaantallen laag op deze manier. Deelnemers kunnen er juist ook veel van leren om uit hun rolpatronen te breken en nieuwe mensen te leren kennen, die hen weer heel andere dingen kunnen leren. Daarnaast zegt een oud-stagiair van Move to the Future: "Ik had liever gewild dat Dorinda ook meer diversiteit in de jongeren had gebracht. Nu zie je alleen maar Marokkanen. Het zou beter zijn als ook Cabo's, Nederlanders, Surinamers, gewoon alles meedeed. Dan weet je zeker dat er aan dans en theater wordt gedaan. Want Marokkanen houden niet van dans en theater begrijp je."

Duurzaam

+ Potentie van een vaste kern die zich blijvend inzet voor de wijk.

- Nog te vroeg in het traject om te beoordelen, maar er wordt ook niet zichtbaar aan gewerkt.

Docenten zien de jongeren niet enkel als deelnemers, maar als mensen die zich ook in de toekomst voor hun wijk blijven inzetten. Een van de docenten geeft aan dat er veel bereikt kan worden, maar dat dit een kwestie van lange adem is: *"Een vaste kern met wie je echt heel veel dingen kan gaan bereiken in de wijk. Maar het is niet iets van de korte termijn."* De deelnemende jongeren zien dat zelf ook zo: *"Wat wij hier leren kunnen we ook aan de wijk doorgeven."*

Aangezien het project in de startblokken staat is het nog te vroeg om te spreken over een structureel vervolg of herhaalbaarheid. De deelnemers en docenten schatten wel in dat het project groter kan worden in de wijk (opschaalbaarheid): *"Ze gaan vanzelf komen, let maar op. Als ze weten hoe leuk dit is, komen ze wel."* Er wordt nog niet actief (zichtbaar) gewerkt aan het vergroten van de deelnemersgroep. Tijdens de voetbaltrainingen is er wel een aantal jongens aanwezig die komt kijken. Daarnaast hebben de deelnemers van Move to the Future een toernooi georganiseerd waarbij ze met kinderen uit de wijk wijkteams vormden.

De jongeren geven aan dat het project ook voor deze kinderen interessant kan zijn, zodat zij ook niet op straat hoeven hangen.

4.3.4 Bevindingen – Bouwstenen

In de toekomstvisie van de projectleider voor Hillesluis als wijk komt duidelijk de wijkgerichte aanpak naar voren. Door eraan bij te dragen dat de jongeren zich op een positieve manier gaan inzetten voor hun wijk, hoopt ze uiteindelijk ook de wijk te verbeteren: *“Als die jongens zich positief gaan gedragen en daar hun broertjes en zusjes in meenemen, dan leidt dat tot enorme veranderingen in de wijk. Dit kan heel groot zijn in Hillesluis. Dat de wijk sterker wordt is het einddoel. Dit is ook het zelforganiserend vermogen. Dit is wel heel ambitieus en dan zijn we alweer tien jaar verder.”*

Aan de hand van het stroomschema gaan we na in hoeverre deze visie benaderd wordt. Voor een overzicht van de antwoorden op de vragenlijsten verwijzen we naar bijlage 3.

Activering kunstzinnig

+ Het bewustzijn van het belang van actieve creatieve activiteiten groeit onder de deelnemers gedurende het project.

- Hun omgeving is blij dat ze van de straat zijn, maar hecht niet aan het kunstzinnige aspect.

De deelnemers interesseren voor kunst en creatieve activiteiten gaat moeizaam. Ze zijn er niet mee bekend, hebben er uit zichzelf geen interesse in en zijn er *“een beetje bang voor”* (voetbaldocent). De opkomst was daardoor in eerste instantie bij de theater en danslessen veel minder groot dan bij de voetballessen. Rond half juni is daarom besloten aanwezigheid verplicht te maken en de intensiteit op te voeren van een naar twee keer in de week.

Een oud-stagiair ervaart dat ook werving lastig is als jongeren zeker weten dat er bij de activiteiten ook dans en theater hoort: *“Daar is ook dans en theater bij betrokken en ik zeg je eerlijk, het is best moeilijk om jongeren te vinden die ook dans en theater gaan doen omdat ze vooral voor voetbal komen.”*

Uit de interviews, observaties en de focusgroep blijkt dat de deelnemers inderdaad voorheen niet creatief actief waren. Toch geeft in de vragenlijst ongeveer de helft van de jongeren aan dat ze het (helemaal) eens zijn met de stelling ‘Ik was thuis al vaak creatief actief bezig, zoals met muziek maken, schilderen, tekenen, foto, film en animatie, schrijven, theater,...’. Met de stelling ‘Ik was al vaak creatief actief in een project, club of vereniging’ zijn vrijwel alle deelnemers het (helemaal) mee eens. Het is niet duidelijk hoe ze deze stellingen hebben geïnterpreteerd.

De jongeren snappen prima waar de kunstzinnige onderdelen voor dienen. Hierop wordt tijdens de lessen ook ingespeeld. De theaterdocent legt bijvoorbeeld bij een concentratiespel uit: *“Als je je beter kan concentreren kun je beter voetballen en leren.”* De projectleider vertelt: *“Jongeren deinzen terug voor de kunstkant, daar hebben ze geen doelstelling bij. Maar ze snappen goed dat je beter leert communiceren door te acteren of dat je zelf beter gaat presenteren. Dat zijn allemaal wel logische dingen die je wel duidelijk kan maken.”* Met de stelling ‘Door Move to the Future zie ik nu dat ik via creatieve activiteiten dingen kan leren die ik ook voor school en werk nodig heb’ is het grootste deel van de deelnemers het eens. Twee deelnemers antwoorden neutraal. In de woorden van een deelnemer: *“Vooral theater kun je wel gebruiken op je werk en ook op school zelf zeg maar. Dat je jezelf durft te presenteren en als je dat doet, dan gaat het overal goed komen.”*

Bovendien groeit gedurende het project het enthousiasme van de jongeren over dans en theater en doen ze actief mee in de lessen. Een voorbeeld uit de eerste theater les, waarin ze een sollicitatiegesprek oefenen.

Een van de deelnemers van Move to the Future zit tegenover een leerling van de theaterlessen van de theaterdocent, dan volgt het gesprek:

Docent: *"Het gaat heel goed."*

Deelnemer: *"Laat H. maar overnemen."*

Docent: *"Nee, doe ik zo. Eerst jij."*

Later in het spel:

Deelnemer: *"Ik wil het overnemen."*

De docent kijkt hem verbaasd aan.

Deelnemer: *"Ja, is toch tof!"*

De deelnemers krijgen een andere kijk op dans en theater. Een docent vertelt: *"Ze moesten niks van dans hebben. Op een gegeven moment heeft Karim een paar keer bootcamp met ze gedaan en vervolgens konden ze twee dagen niet meer lopen. Toen kwamen ze erachter dat dansen is niet voor mietjes."* Een deelnemer vertelt: *"En dan zie je toch uiteindelijk dat het toch wat is. Je hebt nog nooit theater gedaan, nog nooit gedanst, maar ja, dat is toch wel leuk om een keer te doen."* De theaterdocent voegt toe: *"Ze waren best wel bang voor theater. Dus ik zei wacht even, dus je zou het niet leuk vinden om naar een theatershow te gaan? Maar ja theater is saai, dit dat. Dus ik zeg, en als we naar een comedyshow gaan? En we gaan lachen? Wat vind je daarvan? Ja maar comedy is tof. Ik zeg ja maar comedy is ook theater. Nee, is iets anders! Ik zeg nee, comedy is ook theater. Ze staan op hetzelfde podium vaak, alleen stoppen ze het in een ander jasje. Ja maar comedy vinden we wel gaaf."* De theaterdocent is bovendien met twee deelnemers naar een theatervoorstelling over Syrische vluchtelingen gegaan. Dat heeft indruk gemaakt, een van deze deelnemers vertelt: *"Dat had mij wel ontroerd. Ik zeg je eerlijk. [...] Je moest zelf kijken, zeg maar, van hee bedoelt hij dat nou of bedoelt hij dat nou? Dat je zelf gaat puzzelen. Vond ik wel leuk om te doen."*

Met de stelling 'Als ik ooit kinderen heb, dan wil ik dat zij ook deelnemen aan creatieve activiteiten', zijn alle deelnemers het (helemaal) eens.

Wat betreft de omgeving van de deelnemers blijkt dat ouders de deelname aan het project als iets positiefs beschouwen, vooral doordat het hun kinderen van de straat houdt. Een deelnemer vertelt: *"Mijn ouders zijn blij als ze horen dat ik hier zit. Als ik op straat ben dan belt ze me om het half uur van waar ben je en hier dan denkt ze ja hij is toch op een veilige plek waar hij niks stoms kan doen en waar hij veel dingen kan leren. Dus ja. Die vinden het ook prima."* Of het voor de ouders dan per se om creatieve activiteiten moet gaan, blijft onduidelijk. Uit de antwoorden die de jongeren op de stellingen geven komt naar voren dat meer dan de helft van de ouders vaak creatief actief bezig is. Hoewel sommige deelnemers dus stellen dat hun ouders wel creatief actief zijn, stellen andere deelnemers dat dit niet het geval is. De aanmoediging van ouders onder deze groep jongeren blijkt groot te zijn. Met de stelling 'Mijn ouders moedigen mij aan om creatief actief bezig te zijn', is het overgrote deel van de deelnemers het (helemaal) mee eens. Aanmoediging vanuit school of omgeving ervaart iets minder dan de helft van de deelnemers.

In het project is niet gewerkt met lokale partijen die een rol kunnen grijpen voor toekomstige creatieve activiteit in de wijk. In hoeverre de deelnemende jongeren zelf creatieve rolmodellen kunnen en willen zijn, is te vroeg om te zeggen. Het beeld is verdeeld. Zes van de zeven deelnemers geeft in de vragenlijst aan, creatief actief te willen blijven door dit project. Tijdens het daaropvolgende focusgroep gesprek klinkt door: *"Als we alleen kunnen voetballen, doen we alleen voetbal."* Tegelijkertijd zijn er ook deelnemers die aangeven ook creatieve activiteiten te willen organiseren: *"Ik wil gewoon, doordat ik heb gezien dat het leuk is, zou ik wel gewoon dingen als theater en dans kunnen organiseren."*

Levendigheid

+ Er is met dit project activiteit voor jongeren in de wijk, een plek (Dalweg, sporthal) waar ze twee keer in de week heen kunnen.

- De activiteiten worden door de deelnemers als positieve aanvulling op het (te beperkte) activiteitenaanbod in de wijk beoordeeld, maar vooralsnog alleen door enkele jongeren genoten.
- Het project is nog niet zichtbaar in de wijk, behalve op de voetbaltoernooien die de deelnemers organiseren.

Zowel de projectleider als de docenten brengen naar voren dat er onvoldoende plek is in de wijk waar de jongeren terecht kunnen, maar dat er wel behoefte aan is. Nu is er de Dalweg. De projectleider zegt hierover: *“De Dalweg is niet per se een goede plek om aanwezig te zijn in de wijk, want dat is niet in Hillesluis. Maar het is wel dichtbij het Cruyff Court, dus ik kan daar nu wel goed mee uit de voeten. [...] Zo’n plek [zoals het DES gebouw] in de wijk is essentieel, maar het gaat allemaal heel langzaam.”* De theaterdocent stelt: *“Op iedere straat heb je zo’n pleintje waar ze kunnen voetballen. Maar je hebt om de hoek van iedere straat geen theater of dansmogelijkheid.”* Wellicht biedt h.o.u.s. in de nabije toekomst ook deze jongeren een plek op de Dalweg. De jongeren zelf zijn minder uitgesproken over het aantal gebouwen of organisaties in hun wijk waar culturele activiteiten plaatsvinden. Op de stelling hierover laat de meerderheid van de jongeren het antwoord in het midden of is het ermee oneens (niet voldoende gebouwen). Eén jongere vindt dat er voldoende gebouwen of organisaties zijn.

Er is meer eensgezindheid onder de docenten en deelnemers over het aanbod van activiteiten voor jongeren in Hillesluis. Er zouden te weinig activiteiten zijn. Te weinig kunstzinnige activiteiten. Een van de docenten stelt bijvoorbeeld: *“Nee. In Hillesluis zijn wij de enige die echt op het gebied van culturele activiteiten iets aanbieden.”* En te weinig andere activiteiten voor jongeren. De voetbaldocent die de wijk van vroeger kent merkt op: *“Ik vind dat wij vroeger veel meer activiteiten hadden, veel meer bezigheden hadden om onze interesses en onze energie in kwijt te kunnen. En ik vind dat de jongeren van tegenwoordig dat niet meer hebben. Als ik het betrek op mijn eigen wijk en de omringende wijken, zijn er bijna geen activiteiten meer in de buurtcentra.”*

Daar waar ik vroeger vier keer in de week na schooltijd en soms vroeg in de avond terecht kon op sociëteiten... gewoon bij elkaar komen, tafelvoetballen, bordspellen doen, playstationnen. Dat kon bij ons gewoon in de wijk. En daarnaast deden wij ook heel veel aan sport want in dezelfde wijkcentra hadden wij altijd een sport-accommodatie. Daar konden we lekker voetballen, konden we aan andere sporten doen. Het werd allemaal gefaciliteerd. We hoefden daar niks voor te betalen en dat is allemaal wegbezuinigd de afgelopen jaren." De deelnemers geven aan dat als er activiteiten zijn in Hillesluis, die alleen voor kinderen van 8 tot 13 jaar zijn: "Nee, er zijn helemaal geen activiteiten voor ons." Daarom voetballen ze voor zichzelf op straat. Meer dan de helft van de jongeren geeft in de vragenlijst aan dat ze voor clubs of verenigingen in de vrije tijd, buiten hun wijk moeten zijn. Twee andere jongeren kunnen hiervoor wel in hun eigen wijk terecht. Met betrekking tot de stelling over of er voldoende culturele events op straten of pleinen in de wijk zijn, is de meerderheid het oneens (niet voldoende) of laat het in het midden. Slechts een jongere is het met die stelling eens.

Een van de docenten merkt op wat het gevolg is van te weinig activiteiten voor jongeren in de wijk: *"En dan vinden ze het gek dat jongeren dan buiten op de hoek hangen... Ik praat het niet goed, maar het is sneller van de baan als je ze iets geeft om mee bezig te zijn. En dat is ook de reden dat ik me heb verbonden aan dit project."*

Met de stelling 'Dit project maakt Hillesluis levendiger' is het overgrote deel van de deelnemers het tenslotte eens. Slechts een deelnemer laat dit in het midden. Of het project zichtbaar wordt in de wijk, is nog onduidelijk, aangezien het project in de startfase zit. Het is nu twee keer zichtbaar geworden in de voetbaltoernooien die de jongeren in de wijk hebben georganiseerd. De betrokkenen zijn positief over de potentie tot groei en zichtbaarheid in de toekomst.

Competenties

- + Het project heeft potentie voor het vergroten van de competenties. Tijdens de korte looptijd van de deelname kwam vooral samenwerken en sociale vaardigheden naar voren.
- + Daarnaast zijn er onbedoelde effecten: individuen bereiken doelen en vergroten hun kansen, ze proberen nieuwe dingen en verbreden hun horizon.

- Het is allemaal nog pril gezien de korte duur van deelname.

Het project zet op alle competenties in, behalve op digitale geletterdheid. De verschillende soorten competenties worden aangeleerd met inzet van drie disciplines: voetbal, dans, theater. Deels zit er overlap in de competenties die de verschillende disciplines versterken, deels vullen ze elkaar aan. De voetbaldocent vertelt wat vanuit voetbal belangrijke competenties zijn: *"Discipline staat heel hoog in het vaandel, vooral als je werkt met jongeren die talent hebben. Discipline en zelfvertrouwen. Maar via sport kom je ook, net als met dat toernooi, op een stukje organiseren, ondernemen. Want als ze coach zijn moeten ze zelf dingen gaan ondernemen, zelf hun team regelen, ze moesten zelf hun team coachen. Presenteren, ja, je presenteert je ook op het voetbalveld maar je presenteert je heel anders dan met kunst en cultuur."*

De deelnemers kunnen goed aangeven waarom ze deelnemen. Ze kiezen bewust om iets te gaan doen, waardoor de kans dat ze in de problemen komen kleiner wordt. Ze zien dat je door leuke dingen te doen of zelf te organiseren, minder reden hebt om op straat te zijn waar je mogelijk met verkeerde dingen in aanraking komt. Dit is een voorbeeld van zelfregulatie. Ook zijn de jongeren bewust van de transfer van de skills die ze tijdens de lessen opdoen. In de theaterlessen oefenen de jongeren met communiceren en zichzelf presenteren. Als we aan de deelnemers vragen wat ze hebben geleerd, reageert een van hen als volgt: *"Hoe je bijvoorbeeld een sollicitatiegesprek moet houden."*

Normaal ben je zenuwachtig voor een sollicitatiegesprek, maar als je dat weer oefent dan ja ga je vol overtuiging op gesprek."

De jongeren waren nog maar kort voor aanvang van het onderzoek in het project ingestroomd. Toch tekende zich al gedurende het onderzoek groei af op het vlak van deze competenties. De jongeren zelf gaven in de vragenlijst bij alle competenties aan iets geleerd te hebben. Uit de overige onderzoeksinstrumenten komen het meest nadrukkelijk de competenties samenwerken en sociale ontwikkeling naar voren:

Samenwerken

Bij de observaties komt deze competentie duidelijk naar voren: er moet heel veel samengewerkt worden. Ze werken als groep aan het realiseren van hun droom (deelname aan een internationaal voetbaltoernooi), in ruil voor ondersteuning daarbij organiseren de jongeren voetbaltoernooien in de wijk. Maar ook tijdens de voetbaltraining en de theater- en danslessen zijn de deelnemers zelden alleen bezig. Ze moeten in teams samenwerken om te kunnen scoren en bij de danslessen trainen de deelnemers in tweetallen. Vijf van de zes deelnemers geven in antwoord op de vragenlijst aan te hebben geleerd anderen om hulp te vragen als dat nodig is of anderen te helpen als ze zien dat het nodig is. Bij het organiseren van voetbaltoernooien komen de deelnemers voor verschillende vragen te staan, waar ze samen oplossingen voor moeten vinden. Op die momenten kunnen de deelnemers tevens ontdekken in hoeverre ze beschikken over probleemoplossingsvaardigheden.

Sociale en culturele vaardigheden

Vanuit de verschillende disciplines wordt aan sociale vaardigheden gewerkt. De dansdocent zegt: *"Zoals discipline, respect, goed met elkaar omgaan en dat leren we ze. Het is niet alleen maar bewegen, bewegen, tellen, maar het is meer eigenlijk. Je bent eigenlijk 50 procent aan het opvoeden en 50 procent aan het doceren."*

Tijdens de theaterlessen is goed te zien dat de deelnemers zich meer openstellen en zichzelf durven te presenteren in de groep, al bepaalt 'stoer doen' de dynamiek van de lessen sterk. Bij theater hoort ook het tonen en uitspelen van emotie. Een deelnemer vertelt: *"Ja volgens mij voor heel het team is het wel lastig om je emoties zeg maar te tonen in theater. Omdat we, zeg maar, bijvoorbeeld in zo'n achterstandswijk zijn opgegroeid. Dat hebben we niet geleerd zeg maar, die emoties laten zien."* Er zijn verschillende momenten waarop de theaterdocent ingrijpt om de jongens weer terug te brengen naar de les. Hoewel veel jongens vaak nog teruggrijpen op het fysieke of op humor (stoer doen), lukt het de deelnemers steeds meer om zich echt in te leven. Een van de deelnemers moet tijdens een theaterles iemand spelen die een meisje zwanger heeft gemaakt en daarmee wordt geconfronteerd door zijn vader. Hilari- teit alom natuurlijk bij de andere deelnemers, maar de jongen gaat serieus te werk, speelt dat hij doodsbang is en lacht geen moment. De theaterdocent complimenteert hem: *"Je doet het heel goed."* Tegen de rest zegt hij: *"Hij leeft zich goed in."*

Overige competenties en effecten

Individuen bereiken doelen en vergroten hun kansen

Een belangrijk doel van het project, wat betrekking heeft op de toekomst van de deelnemers, is hen stimuleren eigen doelen te bereiken. Een van de docenten zegt: *"Dat elke jongere, eigenlijk, in de wijk een doel voor zijn ogen heeft en ook bereikt. [...] Zoals het krijgen van een nieuwe baan. Of het behalen van een diploma. Of het hoger scoren in sport, dans, of je wordt een performer. Door middel eigenlijk van onze workshops stimuleren wij hen om dat te bereiken."* Ook uit de antwoorden van de deelnemers op de stellingen uit de individuele vragenlijst blijkt dat deelnemers goed hebben leren nadenken over wat ze zelf graag willen en wat ze daarvoor moeten doen. Alle deelnemers gaven hierop het antwoord vaak of heel vaak. Om hun doelen te bereiken en hun kansen te vergroten leren deelnemers in het project onder meer zich presenteren, solliciteren en organiseren.

Ook komt naar voren dat de helft van de jongeren vindt dat zijn kansen op werk of stage zijn vergroot door het project. Een van de deelnemers zegt: *"Trouwens, dit kun je ook allemaal op je cv zetten. Want als ze weten dat je al kan organiseren en zo, dan is het veel breder."* Over de stelling dat het door het project beter gaat op school zijn de deelnemers minder overtuigd. Meer dan de helft van de deelnemers laat dit in het midden. De rest is het ermee eens.

Iets nieuws uitproberen en horizonverbreding

Hoewel de lessen vaak laagdrempelig beginnen, zijn de deelnemers terughoudend. Ze kijken soms nog even de kat uit de boom waar het theater en dans betreft. Dit blijkt ook uit een gesprekje tijdens een van de observaties:

Docent: *"Kennen jullie het dansstukje nog?"*

Deelnemer: *"Ja zeker"*

Docent: *"Doe dan voor?"*

Deelnemer: *"Nee, ik schaam me"*

Om over die drempel te komen, is vertrouwen in de groep van belang. De jongens kennen elkaar allemaal al lang. Een van de deelnemers vertelt: *"Als je het ook met deze jongens doet, doe je het ook met vertrouwen. Dus als er bijvoorbeeld iemand anders is in de kamer krijg je van ja je moet dat doen en dan schaam je je een beetje, dan wil je dat niet doen."* Door het onderlinge vertrouwen in de groep kan er veel, hoewel er ook een risico dat de jongens zich eenkennig opstellen.

Maar de deelnemers tonen zich welwillend om iets nieuws te proberen. Een van de deelnemers vertelt: *"Ik wist nog niet dat theater en.. dat dat erbij hoorde. Dus toen Jamal mij had uitgelegd van luister dan, het is ook theater, dans, dat soort dingen. En ik dacht ja is goed, waarom niet? Beetje variëren met andere dingen die ik normaal niet gewend ben."* Een andere deelnemer zegt: *"Ik heb nog nooit in mijn leven gedanst of theater gedaan, en normaal durfde ik dat niet zo te doen. En ja hier, ze helpen je ook gewoon om die stap te nemen."*

Want je zag ook net, niemand wil gelijk die stap zetten." Hoewel de jongeren wat schoorvoetend aan het kunstzinnige deel van het project beginnen, krijgen ze naar het einde toe een "gevoel van wauw, dit hebben we gedaan, dit hebben we behaald, dit vonden we leuk."

Daarnaast betekent iets nieuws uitproberen horizonverbreding voor de deelnemers: *"Want dat leer je hier ook. Dat je je niet bezighoudt met 1 ding, maar met meerdere dingen. Dat je ook stappen durft te zetten."* En dat er ook meer is dan op straat zijn en een balletje trappen.

Binding

+ Werken met rolmodellen werkt
(is een voorwaarde, geen bouwsteen!).

- Netwerken van de jongeren niet wezenlijk verbreed.

Ouderbetrokkenheid is in dit project geen doelstelling. Maar meer dan de helft van de deelnemers gaf aan dat hun ouders geïnteresseerd zijn in wat ze in dit project doen. Drie deelnemers laten dit in het midden. De belangrijkste reden voor betrokkenheid voor de ouders lijkt te zijn dat hun kinderen niet op straat zijn, het is ze daarbij niet per se om de creatieve activiteiten te doen. De ouders vervullen geen actieve rol in het project.

De netwerken van de jongeren zijn door deelname niet wezenlijk verbreed. Zoals gezegd kenden de meeste deelnemers elkaar al, vaak van jongs af aan. Ze geven zelf aan in de vragenlijst dat ze ook nieuwe jongeren hebben leren kennen. Het is aannemelijk dat ze doelen op de jongeren van Luister dan! die ook theaterlessen volgen bij de theaterdocent en met wie ze een keer samen theater hebben gespeeld. En wellicht op de kinderen en jongeren die in wijkteams aan de voetbaltoernooien deelnamen. De indruk bestaat vooralsnog niet dat deze eenmalige ontmoeting tot intensiever contact is uitgegroeid (geen netwerkvorming).

Op de stelling 'Door Move to the Future weet ik beter bij wie in de wijk terecht kan als ik ergens hulp voor nodig heb' antwoordden 5 van de 7 jongeren met (helemaal) mee eens. De twee andere deelnemers antwoorden neutraal. Daarnaast geven alle deelnemers in de vragenlijst aan dat ze door het project veel medewerkers van organisaties hebben leren kennen. Het is niet duidelijk om welke organisaties het gaat. De jongeren lijken de organisaties die in de wijk werken namelijk wel al te kennen, ze noemen vlot het hele rijtje op: dock, Stedelijk Jongeren Team, ros, Vroege Vogels, Frontlijn, ... Een enkeling heeft ook al wel eens iets met een van deze organisaties georganiseerd. Op de vraag of jongeren daar naar die organisaties toegaan, antwoordt een van de deelnemers 'nee.' Het vertrouwen in veel van deze organisaties ontbreekt omdat de jongeren deze zien als 'collega's' of 'samenzweerders' van de politie. Het verbinden van deelnemers aan organisaties – en hoe dan ook de samenwerking op organisatorische niveau – vraagt dus enig beleid.

Een andere element van de bouwsteen binding is het realiseren van meer aansluiting tussen de cultuurwerkplaatsprojecten. De projectleider zegt hierover: *"Dat lijkt me echt gewoon een noodzaak. Dit doe ik al met de stagiair en met Evita ga ik nu ook samenwerken. Dit doen we echt nog veel te veel, dat we allemaal ons eigen projectje aan het doen zijn, terwijl we eigenlijk allemaal heel hard op zoek zijn naar deelnemers en ze helemaal niet bereiken. Terwijl als we onze krachten meer zouden bundelen en dat eens als uitgangspunt zouden nemen, dan een goede groep vormen en daarmee aan projecten gaan werken, dat lijkt mij een betere aanpak. Ludette gaat nu bijvoorbeeld weer beginnen met Luister dan! Ik wil hier mooi bij aansluiten, maar toen hoorde ik dat het vier uur per dag was en dan gaat het gewoon niet. Het sluit dus helemaal niet aan."* Inmiddels is er aansluiting bij Evita's South Sessions. Er is samengewerkt tussen de projecten rondom de Iftar en zowel de theater- als dansdocent van Move to the Future zijn ook betrokken bij South Sessions. Na de zomer worden South Sessions en Move to the Future samengevoegd om meer massa te creëren.

Een ander element van de bouwsteen binding is het werken met rolmodellen. Rolmodellen zijn herkenbaar voor de deelnemers. Ze hebben een vergelijkbare achtergrond maar lopen een aantal stappen voor en hebben in hun leven iets bereikt. Zoals Jamal El Ghannouti, geboren en getogen in Hillesluis. Hij kent veel van de jongeren, spreekt de taal en is zaalvoetballer in het Nederlandse zaalvoetbalelftal, wat voor veel deelnemers een droom is. Move to the Future laat zien hoe essentieel rolmodellen zijn in de werving van deelnemers. De projectleider vertelt: *“De eerste week waren er twintig jongeren, ook wel echt pittige jongeren. Dit kwam doordat Jamal zijn netwerk had opgetrommeld. Dan zit Jamal in het buitenland, en de week erna kwamen er maar twee jongens terug. Die waren heel enthousiast en zouden de volgende week terugkomen en mensen meenemen en de week erna was er niemand. Dit heeft echt te maken met zo’n sleutelfiguur. Zonder iemand als Jamal gaat het überhaupt helemaal niet lukken.”* De jongeren kennen Jamal persoonlijk of van gezicht, via een sportproject op school of de moskee.

Herkenbaarheid betekent niet per se dat het rolmodel uit dezelfde wijk moet komen en dezelfde taal moet spreken. Ook de dansdocent is een rolmodel. Door zijn vergelijkbare achtergrond doorbreekt hij mogelijk sneller beeldvorming over dans dan docenten die verder van de jongeren afstaan. Zelf zegt hij in de loop van de jaren zijn status als rolmodel te hebben opgebouwd en een bekend gezicht te zijn geworden in de wijk.

Activering sociaal

+ De jongeren worden ertoe aangezet nieuwe rollen in de wijk op te pakken. Het gaat hierbij om nieuwe vormen van participatie en het vergroten van het zelf-organiserend vermogen.

– Niet geconstateerd.

Move to the Future zet expliciet in op het stimuleren van meer vormen van participatie en nieuwe rollen voor de jongeren in hun wijk.

Zichtbaar is dat de jongeren geactiveerd worden om iets anders te doen dan op straat te zijn, ze gaan organiseren en mogelijkere wijs zullen ze uiteindelijk zelf een rolmodel zijn.

Bij de sociale activering – als groep tot positieve activiteiten komen – gaat het de projectleider en de docenten erom dat de jongeren van een negatieve naar een positieve betrokkenheid bij de wijk komen. Ook de deelnemers beamen dat de jongeren in de wijk zich niet altijd even positief gedragen. De dansdocent vertelt: *“Want stel dat wij dit niet zouden doen. Dan zou er eigenlijk ook niet zo’n band zijn ontstaan en dan zouden er waarschijnlijk ook andere dingen zijn gebeurd wat misschien niet goed zou zijn voor de wijk. Ja, criminaliteit et cetera, et cetera.”* Een van de deelnemers stelt: *“Want ja, hiermee kan je je buurt, hoe zal ik het zeggen. Je kan ze [jongeren] die slechte dingen laten vermijden.”* Een andere deelnemer vult aan: *“Nu heb je op de straat bijvoorbeeld niks en dan gaan ze allemaal verkeerde dingen doen. En dat zijn wel de neefjes, broertjes van ons. En ja als je zulke dingen organiseert, net als wij nu doen... nu zouden wij normaal op de straat staan, maar nu zijn we hier, kunnen we niets verkeers doen.”* Door leuke dingen te doen worden andere zaken minder aantrekkelijk volgens een andere deelnemer: *“Want ze kunnen actief hier meedoen, dan gaan ze vanzelf inzien van wat heb ik daar te zoeken bijvoorbeeld op dat pleintje. Wat verdienen ik daaraan? Kan ik net zo goed gaan solliciteren.”*

Er wordt expliciet gewerkt aan een groter zelf-organiserend vermogen: zelf organiseren en andere kinderen en jongeren betrekken. Om hun droom te verwezenlijken, namelijk een voetbaltoernooi in het buitenland, moeten de deelnemers iets terugdoen voor de wijk, waarbij ze zelf mogen, of zelfs moeten meedenken wat ze in de wijk zouden kunnen doen. De deelnemers komen hierbij ook met eigen ideeën wat ze kunnen doen in de wijk. Een van de docenten vertelt: *“Ze zeiden kunnen we niet gezamenlijk een Iftar organiseren? Dat wij zelf gaan koken? En ze trokken het nog zelfs iets verder, dat we zelf gaan koken, dat we samen gaan eten, samen het vasten gaan verbreken, en dat we misschien het eten ook serveren aan oudere mensen in de wijk? Of aan andere behoeftigen in de wijk?”*

Door de docenten is er bewust gekozen om te werken met een beloningssysteem. Tegenover de inzet van de jongeren voor de wijk, helpen de docenten de jongeren om fondsen aan te leggen om hun buitenlandstoernooi waar te maken. Een docent licht toe: *"En je moet niet vergeten dat je hen ook een hand moet reiken, moet laten beseffen dat ze er zelf heel veel aan hebben. En ze, ja het klinkt misschien raar, maar je moet ze toch belonen voor de dingen die ze met je willen doen. Heel veel zijn niet van het beloningssysteem, maar die bereiken ook veel minder. Wij hebben ervoor gekozen om te kijken met de jongeren naar wat zijn jullie dromen, wat willen jullie graag bereiken. Dus het zijn allemaal hun eigen ideeën, waar we naar streven om die ooit te bereiken."* In hoeverre is het zich willen inzetten voor de wijk een echte wens of een opportunistische zet van de jongeren om hun droom te verwezenlijken? Het lijkt erop dat er zeker welwillendheid is om iets terug te doen voor de wijk. Een van de deelnemers stelt: *"Dus als wij iets in de wijk kunnen betekenen, willen we dat graag."* Ook uit de vragenlijst komt naar voren dat alle deelnemers, op een na, zich actief willen inzetten voor de verbetering van hun wijk. Het overgrote deel van de deelnemers geeft ook aan (creatieve) activiteiten te willen organiseren door dit project. Een docent zegt hierover: *"Ze kwamen er eigenlijk ook een stukje zelf mee. Dus we hoefden ze er ook niet voor te overtuigen."*

In hoeverre organiseren helemaal nieuw is voor de deelnemers, is de vraag. Sommige jongeren hebben al eerder ervaring opgedaan. Een deelnemer vertelt over zijn betrokkenheid bij Hillesluis: *"Bijvoorbeeld positieve zin, bijvoorbeeld activiteiten organiseren voor de kinderen. Heb ik ook gedaan, toernooitjes, in samenwerking met TOS, ook en ook met het buurthuis zelf, hebben we ook dingen georganiseerd. En in negatieve zin ja met wijkagenten, problemen proberen op te lossen. Het kan."*

Omdat Move to the Future nog in de beginfase zit, zijn er nog geen nieuwe rollen voor deelnemers binnen het project. Potentie is er wel. Er was een stagiair, maar die is al vroeg in het traject weer gestopt. Een van de deelnemers zegt: *"Zou wel leuk zijn om hier stage te lopen. Kijken hoe het allemaal achter de schermen gaat, niet alleen deelnemen. Het organiseren daarvan."*

In het projectplan is zoals gezegd het doel geformuleerd dat jongeren uiteindelijk een rolmodelfunctie gaan vervullen in de wijk. Hoewel de jongens al twee toernooien hebben georganiseerd in de wijk en daarin kinderen uit de wijk meekrijgen, is het onduidelijk of ze deze functie al hebben verworven en of ze die nog gaan verwerven.

4.3.5 Bevindingen samengevat

In hoeverre neemt Move to the Future de voorwaarden die de kans op effecten vergroten, mee in de opzet van het project?

Het artistieke is in dit project vooralsnog ingezet als middel, maar dans en theater worden wel ingezet bij een groep jongeren die daar geen affiniteit mee hadden. De vraag is wat in de toekomst de artistieke doelen voor deze doelgroep zijn. Het project werkt contextgericht: er zijn docenten betrokken van buiten de SKVR met goede binding met de wijk en de jongeren. De jongeren hebben inbreng in de invulling van de lessen en geven aan wat ze willen organiseren. Het project werkt (vooralsnog) niet verbindend met lokale organisaties en niet aan bridging. In potentie is het project duurzaam omdat het werkt aan een vaste kern die zich blijvend inzet voor de wijk. Het is nog te vroeg in het traject om een oordeel te vellen. Behalve met de huidige deelnemers wordt er verder niet zichtbaar aan duurzaamheid gewerkt.

In hoeverre draagt Move to the Future bij aan een actieve creatieve wijk en aan een kansrijke wijk?

De grootste effecten liggen op het vlak van het werken aan competenties en de sociale activering (nieuwe vormen van participatie voor de deelnemers). Daarnaast neemt het bewustzijn van de deelnemers over het belang van actieve creatieve activiteiten gedurende het traject toe. Hun omgeving vergroot niet direct het bewustzijn van het belang van kunstzinnige activering, maar van activering in het algemeen: alles, zodat de jongeren niet op straat hangen. Het effect op levendigheid is vooralsnog beperkt.

De activiteiten worden door de deelnemers weliswaar als positieve aanvulling op het (te beperkte) activiteitenaanbod in de wijk beoordeeld, maar vooralsnog alleen door enkele jongeren genoten en de activiteiten zijn overwegend niet zichtbaar in de wijk.

De invloedsferen die Move to the Future aanstipt zijn daarmee hoofdzakelijk 'versterken van individuen', 'sociale activering' en 'kunstzinnige activering en bewustzijn'. De potentie is er maar met slechts circa 12 deelnemers die bovendien net begonnen zijn is het uiteraard allemaal nog erg pril. Daarmee liggen de langere termijn doelen ook bij dit project nog ver in het verschiet.

4.3.6 Aandachtspunten Move to the Future

- De groep deelnemers is een bestaande groep, die elkaar van jongs af aan kennen en altijd gezamenlijk optrekken. Het voordeel is dat ze binnen de veiligheid van de groep nieuwe dingen durven proberen. Een eventuele collectieve neiging in ongewenste richting, kan collectief omgebogen worden als er een positieve groepsdynamiek ontstaat. Tegelijkertijd wil je netwerken verbreden en het project openstellen voor veel meer jongeren – ook van andere achtergronden. Bridging is een duidelijke voorwaarde en onderdeel van de beoogde stedelijke rimpelingen.
- Bij Move to the Future komen de deelnemers uit Hillesluis en omringende wijken. De deelnemers die worden bereikt, behoren wel tot de doelgroep in de zin dat ze veel tijd op straat doorbrengen. De "pittige" jongeren zijn na de eerste keer niet teruggekomen. Over de huidige groep zegt een docent: *"Zodra je goed contact met ze hebt, dan respecteren ze je en... het zijn toffe jongens dat moet ik heel eerlijk zeggen."* Wat is precies de doelgroep en wordt die voldoende bereikt?
- De aantallen deelnemers is een aandachtspunt.
- Er zit spanning tussen de doelstellingen en het aantal deelnemers. Het doel is dat jongens zich positief gaan gedragen en daar hun omgeving in meenemen, opdat dit uiteindelijk tot positieve verandering in de wijk leidt. Hiervoor zou je zoveel mogelijk jongeren moeten bereiken.

Daarnaast is het doel jongeren te begeleiden tot rolmodel. Dit betreft per definitie minder jongeren. Nu wordt er (vooralsnog) gewerkt met een groep van 12 deelnemers. Zijn deze jongens allemaal van het kaliber 'rolmodel'? Of moet je ook voor je doelstelling 'jongeren worden rolmodel' juist zo veel mogelijk jongeren bereiken, zodat zij ook lekker bezig kunnen zijn, en er uit die grotere groep vanzelf geschikte rolmodellen-in-spe komen bovendien?

- Over het samenvoegen van Move to the Future en South Sessions ontstond een vraag bij het onderzoeksteam tijdens een observatie bij South Sessions in de eerste zomervakantieweek. Niet alleen waren er weinig deelnemers van South Sessions, ze bleken vooral erg jong (8 of 9 jaar) in vergelijking met de deelnemers van Move to the Future. Hoe sluiten de leeftijdsgroepen en de doelstellingen van de twee projecten op elkaar aan? Is het gevolg niet met name dat er nog meer projectleiders en docenten zich inzetten voor hetzelfde relatief kleine groepje deelnemers?

4.4 Mediawerkplaats en H.O.U.S.

4.4.1 Projectbeschrijving

De doelgroep van de mediawerkplaats zijn jongeren en kinderen uit Hillesluis die tussen de 9 en 20 jaar oud zijn. Het project is gestart om jongeren bewuster te maken van het proces van "beeldvorming in de media" en jongeren de vaardigheden te leren om de voornamelijk negatieve beeldvorming over henzelf en hun leefomgeving autonoom te beïnvloeden. Dit doen ze door middel van verhalen vertellen, videoclipps en radio maken, journalistiek, fictie en documentaires maken. Het doel is om samen met de jongeren een plek te creëren als basis om een actieve en eigen bijdrage te kunnen leveren aan het debat en de beeldvorming over henzelf en de wijk. Het werven van deelnemers is niet goed van de grond gekomen. De mediawerkplaats is als het ware een letterlijke 'toolkit' geworden, die in andere projecten in gezet zou kunnen worden. Projecten zoals Girl Problems zijn onder de vlag van de mediawerkplaats geschaard.

Zelf is de mediawerkplaats uiteindelijk opgegaan in H.O.U.S. (House Of Urban Storytellers).

H.O.U.S. moet een plek worden waar de doelgroep zich thuis voelt en waar de jongeren volledig zichzelf kunnen zijn. H.O.U.S. staat open voor jongeren van 12 tot en met 27 jaar. De focus ligt op jongeren zonder dagbesteding of die buiten de maatschappij dreigen te vallen. Het uiteindelijke doel is dat de jongeren het gezicht worden van H.O.U.S. en het concept zelfsturend voortzetten, waarbij het project 'Da Dream Directorz' (De Droom Regisseurs) naar voren komt. Er wordt gewerkt met vier sleutelfiguren (Real Life Dream Directors). Dit zijn jongeren die een connectie hebben met de doelgroep en daarmee een brugfunctie kunnen vervullen.

Binnen H.O.U.S. wordt iedere deelnemer een crew lid, met als doel je eigen leven, je droom, je ambitie of obstakels en problemen te regisseren in een serie, voorstelling of videoclip over je leven. Tijdens het productieproces werken de jongeren in het echte leven ook aan het realiseren en behalen van doelen en dromen. Het doel van Da Dream Directorz is talentontwikkeling, activering en volledige maatschappelijke participatie van alle deelnemers.

Binnen H.O.U.S. komen alle projecten van Dichtbij samen, onder andere door maandelijkse sneak peeks, waarbij jongeren kennis kunnen maken met alles wat H.O.U.S. te bieden heeft. Ook is er een ontmoetingsruimte waar de jongeren kunnen chillen (The H.O.U.S. community), een onderdeel van H.O.U.S. dat voorstellingen clips en webseries produceert (H.O.U.S. productions) en een moment waarop de producties gepresenteerd worden (H.O.U.S. All Star Events).

Typering project	
Projectleider	Rasheida Adrianus
Oriëntatie	Vertellen van verhalen; talentontwikkeling; activering; volledige maatschappelijke participatie
Thema	Verhalen uit de stad
Doelgroep	Jongeren tussen 12 t/m 27 jaar, focus op jongeren zonder dagbesteding of die buiten maatschappij dreigen te vallen
Disciplines	Verschillende kunstdisciplines die binnen skvr Dichtbij vertegenwoordigd worden, onder andere media, theater (bijvoorbeeld serie, voorstelling of videoclip)
Locatie	skvr locatie Dalweg
Samenwerkingspartners	DOCK, S.T.J., RVC de HEF

4.4.2 Onderzoek

Het onderzoek typeert zich als meebewegen met de ontwikkeling van de projecten, maar kon om verschillende redenen bij deze projecten niet van de grond komen. Per project kan dat als volgt worden toegelicht.

Mediawerkplaats: In de offerte is opgenomen dat we alle vier de projecten, die er op dat moment in Hillesluis liepen, in het onderzoek zouden meenemen. Naast Ik Droomde, Luister dan! en de voorloper van Move to the Future, behoorde ook de mediawerkplaats hiertoe. Doordat de mediawerkplaats als zodanig niet als 'project' tot stand kwam, is voor het onderzoek overwogen om eerdere groepen deelnemers mee te nemen, zoals die van Chicks and the City of Girls Problems. Daar is van af gezien omdat dit een oneigenlijke vergelijking zou zijn geweest. Deze projecten zijn niet vanuit de visie en voorwaarden van de cultuurwerkplaatsproject ontwikkeld. In samenspraak met de programmamanager is besloten om in plaats daarvan naar H.O.U.S. te kijken, in het bijzonder naar het project Da Dream Directorz.

H.O.U.S. en Da Dream Directorz: Eind mei is de projectleider geïnterviewd en leek het erop dat er eind juni, begin juli al wel een kerngroepje deelnemers zou zijn gevormd die we in het onderzoek zouden kunnen betrekken. Na enige tijd werd echter duidelijk dat dit project zich nog niet voldoende aan de opstartfase onttrokken had, waardoor er gedurende deze veldwerkperiode geen onderzoek mogelijk was.

South Sessions: Aangezien een aantal projecten wegviel en de deelnemersaantallen tegenvielen in vergelijking met wat in de offerte was vastgesteld, werd er in overleg met de programmanager gezocht naar een manier om "massa" te maken in respondentenaantallen. Besloten werd om South Sessions in de Afrikaanderwijk mee te nemen in deze fase van het onderzoek. Dit project heeft momenteel de meeste deelnemers, namelijk 4 voetbalteams. Om de gegevens nog te kunnen analyseren en in de tussenrapportage mee te nemen – het liep inmiddels tegen juli – werd besloten alleen de vragenlijsten af te nemen en een focusgroep te doen. In overleg met de projectleider van South Sessions is er een dag gekozen in de eerste week van de schoolvakantie. Niet alleen bleken in die week de deelnemersaantallen gering (5 a 6 kinderen), ze waren bovendien in de basisschoolleeftijd en daarmee te jong om de vragenlijsten af te nemen. Uiteindelijk konden we South Sessions ook niet meenemen in deze fase van het onderzoek.

4.4.3 Aandachtspunten

Het betreft hier de algemene aandachtspunten die we in Deel I uitwerken:

- de veranderlijkheid van de projecten
- moeite met werving van deelnemers en daardoor het uitblijven van 'massa' in de projecten

5 Netwerkanalyse

Samenwerking is een belangrijk punt binnen de cultuurwerkplaats. 'Verbindend' is een basiskenmerk (en voorwaarde) van de werkwijze van de projecten: het bouwen aan duurzame lokale relaties en verbonden met de rest van de stad. 'Binding' is bovendien een element waaraan de Cultuurwerkplaats denkt te kunnen bijdragen (bouwsteen). Dan gaat het om meer en betere samenwerking tussen de cultuurwerkplaatsprojecten onderling en tussen de projecten en lokale organisaties en ondernemers.

In dit hoofdstuk bekijken we in hoeverre de projecten daarin geslaagd zijn. Hiertoe zijn de samenwerkingspartners van alle cultuurwerkplaatsprojecten in kaart gebracht. Zowel het type partner (school, zzp'er, culturele organisatie, etc.) is beschreven als ook de rol die de partner vervult (werving deelnemers, docent, podium, etc.). De figuren in dit hoofdstuk geven het netwerk op deze twee manieren grafisch weer. De namen van de betreffende partners zijn te vinden in bijlage 4.

Vooraf zijn twee opmerkingen gewenst. Ten eerste zijn de netwerken van de projectleiders breder dan de hier genoemde samenwerkingspartners. Genoemd zijn alleen de actieve samenwerkingspartners. De partners, die momenteel niet bij de cultuurwerkplaats betrokken zijn, kunnen in een later stadium wel een essentiële rol spelen in het doortrekken van de verbindingen uit de wijk naar de stad en de bredere samenleving. Veel voormalige partners zijn buiten beeld geraakt. Hoewel dit potentiële samenwerkingspartners blijven, en met een aantal daarvan het gesprek nog altijd loopt, blijkt samenwerking niet meteen structureel te zijn na één editie van een project.

Ten tweede blijken sommige projecten (nog) weinig partners te hebben. Dit kan zijn omdat ze nog niet zo lang draaien. Maar weinig partners betekent niet per se een slecht project. Het hangt af van de vorm en het doel van het project. Ook is niet iedere organisatie geschikt als partner omdat deze ook een stempel drukt op de inhoud van het project.

Samenwerking met een moskee heeft bijvoorbeeld zijn beperkingen; dock blijkt door de deelnemers vaak te worden geassocieerd met de politie.

5.1 Typen partners

Hedendaagse horizontale netwerken

Het totaal aantal samenwerkingspartners en het aantal verschillende typen partners verschilt sterk per project. Luister dan! en H.O.U.S. hebben zowel veel als veel verschillende partners. Dominant in de samenwerking van deze twee projecten zijn de zelfstandig ondernemers en de informele partners (deelnemers nieuwe rol). Verder hebben Luister dan!, H.O.U.S. en Ik Droomde scholen als partner. Move to the Future heeft de minste partners en draait hoofdzakelijk met drie zelfstandig ondernemers.

De projecten bouwen op deze manier aan hedendaagse horizontale netwerken bestaande uit creatieve zzp'ers en andere kleinschalige partners. Er is veel minder samenwerking met institutionele partners. Dit zijn partners waarmee alle projecten in principe kunnen samenwerken, zoals Tos, StJ en Dock. In de praktijk werken maar 2 of 3 projecten daarmee samen en dan ook nog vrij extensief. De projecten in de Afrikaanderwijk hebben meer relatie met dergelijke stedelijke, institutionele organisaties of gevestigde partijen uit het welzijn of jongerenwerk dan de projecten in Hillesluis. H.O.U.S. kan hierop een uitzondering worden.

Netwerkpartners nog beperkt gedeeld

De netwerken zijn sterk rond de individuele projecten gesitueerd en nog niet breed gedeeld. Gedeeld worden vooral de ingehuurd zelfstandig ondernemers in cultuur of sport, die – zoals we hieronder bij de rollen zien – worden ingezet als docenten. Zo delen bijvoorbeeld Move to the Future en South Sessions – projecten met hetzelfde thema – enkele docenten.

H.O.U.S. kan een verbindende factor worden, die staat via de HEF in verbinding met Ik Droomde en On Stage en via Dock met South Sessions en Move to the Future.

Ontbrekende partners

De samenwerkingspartners komen vooral uit de cultuursector. Bijna dertig procent van het totaal aantal partners is zelfstandig ondernemer in de cultuursector en op scholen. Het aandeel jongerenwerkorganisaties is minder groot dan verwacht, aangezien het jongerenprojecten betreft. Ontbrekende samenwerkingspartners zijn daarmee legio: naschoolse opvang, speeltuinverenigingen en lokale culturele organisaties (Turkse dansgroep, etc.), jeugd/zorg, welzijnspartijen of commerciële partijen. Ook zelfstandig ondernemers met creatieve beroepen of ambachtsslieden op zuid (ook een beroepskeuze!), zijn niet betrokken. Samenwerkingspartners die zorg- of andere vragen bij de deelnemers kunnen signaleren en oppakken, blijven vooralsnog onzichtbaar in het netwerk van het merendeel van de projecten in beide wijken. De cultuurscout die in het begin is geraadpleegd, is naar de zijlijn verdwenen. Er is geen samenwerking met 'ondernemende bewoners' of 'sleutelfiguren in de wijk,' die allerlei sociale, culinaire of andere activiteiten organiseren in en voor de wijk.

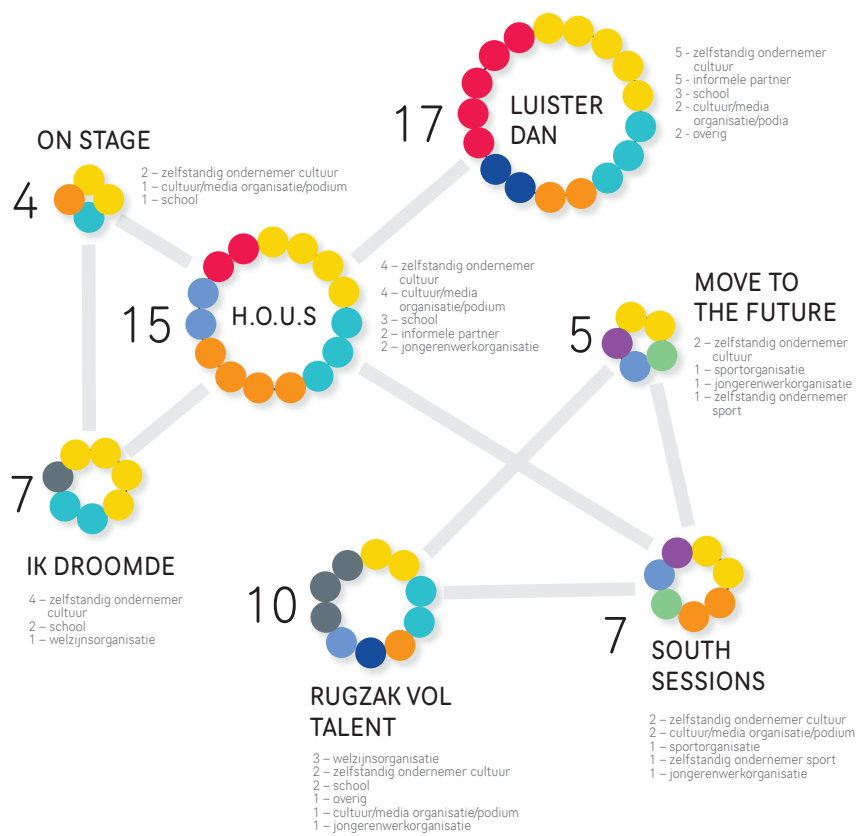
5.2 Rollen die de partners innemen in het Cultuurwerkplaatsproject

Docenten en 'deelnemers nieuwe rol'

Bijna een kwart van alle samenwerkingspartners bestaat uit docenten. Deze extern betrokken docenten zijn veelal rolmodel: mensen met een vergelijkbare achtergrond als de deelnemers, maar die iets bereikt hebben waar de deelnemers bewondering voor hebben. Daarnaast zijn er deelnemers met een nieuwe rol, circa een tiende van het aantal samenwerkingspartners. Zij zijn hoofdzakelijk verbonden aan Luister dan!

NETWERK

TYPEN

LEGENDA

● zelfstandig ondernemer cultuur	● cultuur/ mediaorganisatie/ podium	● jongerenwerkorganisatie
● informele partner	● welzijnsorganisatie	● zelfstandig ondernemer sport
● school	● overig	● sportorganisatie

Figuur 3 Netwerkanalyse: samenwerkingspartners naar type organisatie

Uitvoering en organisatie

De zelfstandig ondernemers (docenten) en informele partners (deelnemers nieuwe rol) zijn betrokken bij de uitvoering en hebben voor een deel invloed op de vormgeving en organisatie van het project. Het bedenken en organiseren van de projecten ligt hoofdzakelijk bij de skvr-projectleiders. Er wordt niet gezamenlijk ontwikkeld met institutionele samenwerkingspartners. In het algemeen is het aantal samenwerkingspartners wat mede-uitvoert dus nog gering.

Werving en locatie

De huidige partners, buiten de docenten, rolmodellen en deelnemers met een nieuwe rol om, zijn hoofdzakelijk gedacht voor werving of dien als locatie waar een project plaats vindt.

Meerdere rollen

Zo'n zestal partners vervullen meerdere rollen in het project. Bijvoorbeeld organisaties die deelnemers werven, maar ook mede-uitvoerder zijn. Zo biedt dock begeleiding aan deelnemers van South Sessions. En is het Albeda College naast werving ook via de Albeda-debatavonden 'Werkt in de wijk' aan Luister dan! verbonden.

5.3 Ervaringen met samenwerking

Zelfstandig ondernemers en de skvr

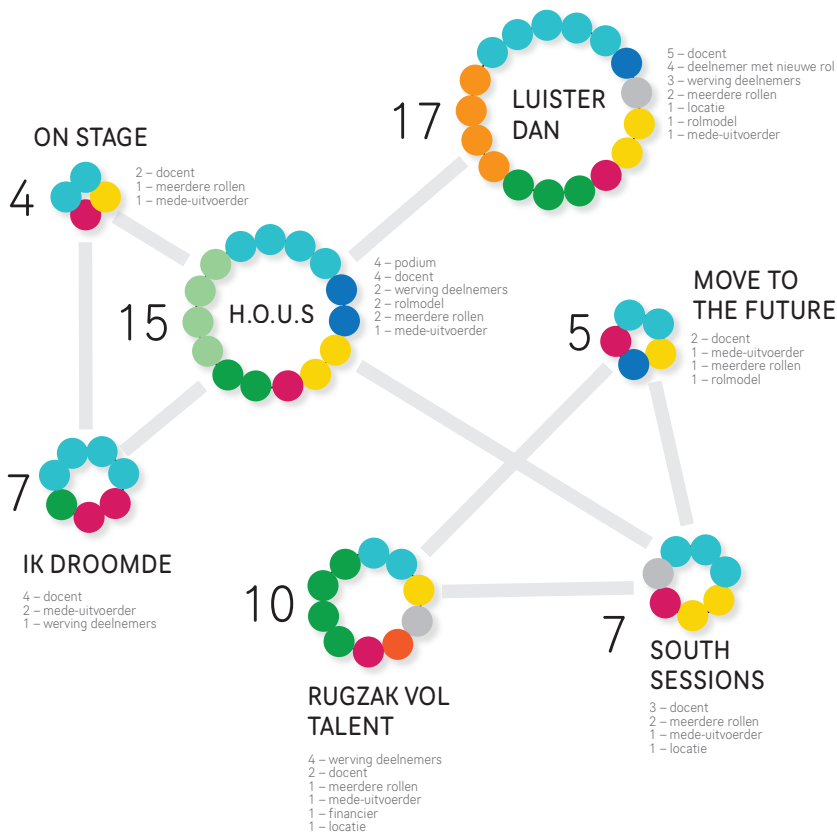
De projecten bouwen aan hedendaagse horizontale netwerken bestaande uit creatieve zzp'ers en andere kleinschalige partners. De werkhouding en processen van de projectleiders en deze docenten komen goed overeen (agiel, snelle besluitvorming, e.d.). Maar tegelijkertijd raken de zzp'ers gefrustreerd in hun samenwerking met skvr als grote organisatie. Zowel in 2014/15, maar ook in het afgelopen seizoen, zijn er culturele ondernemers met hun concepten, op het moment dat deze kansrijk bleken, onder de skvr-vlag geschaard.

Denk aan bijv. Cine Tube/Girls Problems, Paginagroots/Luister dan! of de Wijschool. De ondernemers zien daarin voordelen: zij hebben het netwerk in de wijk, maar niet altijd de locaties of middelen; de skvr heeft het “andere” netwerk en de middelen en krijgt door de samenwerking goede ingangen in de wijk.

In de loop van de samenwerking ontstaat er serieuze ergernis aan de kant van de ondernemers. Het gaat om hun eigen concept, zij werken hard (voor een niet erg hoog uurloon), hebben de expertise die de skvr mist, zijn de essentiële schakel naar de jongeren en daarmee naar het succes van het project. Maar over het project wordt gecommuniceerd in de huisstijl van de skvr, de (financiële) afstemming verloopt bureaucratischer dan ze wensen, ze zien niet voldoende skvr-medewerkers tijdens de projecten en hebben het gevoel dat de skvr wel de eer opstrijkt met ‘hun succes’. Ook ervaren de ondernemers dat er spanning zit op tijd krijgen om een project op te bouwen en de druk om snel massa te maken.

NETWERK

ROLLEN

LEGENDA

■ docent	■ deelnemer met nieuwe rol	■ podium
■ werving deelnemers	■ mede-uitvoerder	■ locatie
■ meerdere rollen	■ rolmodel	■ financier

Figuur 4 Netwerkanalyse: samenwerkingspartners naar rol die ze spelen

Samenwerking tussen Cultuurwerkplaats en institutionele partijen

Uit de voorwaardenstudies naar individuele en wijk/maatschappelijke effecten blijkt dat intersectorale samenwerking een belangrijke voorwaarde voor succes is. Al zijn de projectleiders zich bewust dat het goed zou zijn om samen te werken, neigen de projecten minder naar institutionele samenwerking met de grote, traditionele spelers op het vlak van welzijn en jongerenwerk. Een medewerker van ros betreft wel eens rechtstreeks een kunstvakdocent van de skvr bij een project van ros. Dan gaat het om professionals die elkaar al langer kennen. Maar van structurele samenwerking gericht op de cultuurwerkplaats, die breder in de verschillende organisaties is afgekondigd en ingebed, is (vooralsnog) geen sprake. De belangrijkste verklaring hiervoor is dat samenwerking tussen skvr Dichtbij en dergelijke partijen in het recente verleden niet altijd bevredigend verliep:

- Organisaties proberen de zaken waar ze tegenaan lopen en de doelgroep die ze bereiken zoveel mogelijk binnenshuis te houden en intern oplossingen te vinden. In het geval van locaties waren niet alle partners bereid tot gezamenlijke programmering (bijv. buurtvaders/Ravennest).
- In aanbestedingsprocessen komen lokale institutionele partners tegenover elkaar te staan. Dan is de concurrentiegedachte sterker dan die van samenwerking.
- Het aftasten van grenzen/expertises en financiële relaties is een gevoelig, traag proces. Zeker voor organisaties in cultuur en welzijn die na de bezuinigingen in 2013 zichzelf eerst opnieuw moesten uitvinden, voordat 'delen' weer een mogelijkheid werd.
- Samenwerken met ambulant werkende organisaties als ros ervaren projectleiders als lastig, omdat deze geen vaste locaties hebben van waaruit ze werken.
- In andere gevallen van samenwerking kwam de cultuurwerkplaats niet verder dan aanbod gericht op kennismaking met kunst en cultuur, terwijl de ambitie verder reikt.

De programmaleider geeft aan dat als samenwerking moeizaam verloopt, de natuurlijke reactie is om het *"gewoon maar zelf te gaan doen."*

De netwerkanalyse toont dat dit in seizoen 2015/16 inderdaad grotendeels het geval is geweest waar het institutionele partners betreft. In plaats daarvan is ingezet op het aantrekken van geschikte docenten en rolmodellen.

Enerzijds is dit positief. Het hedendaagse horizontale netwerk is in zichzelf een manier om de wijk te versterken. Zo versterk je rolmodellen en kunnen lokale partijen (individueen en kleinschalige ondernemingen) een rol grijpen in het borgen van de toekomstige creativiteit en andere vormen van activiteit in de wijk. Anderzijds werkt het bevreemdend als de institutionele partners niet (opnieuw) betrokken worden. Want niet alleen 'trekken' alle organisaties blijkbaar aan dezelfde jongeren, ze verschillen ook niet principieel in hun filosofie. Deelnemers aan de Cultuurwerkplaats vertellen dat ze al eens wat met ros hebben georganiseerd; een aantal deelnemers aan Train de Trainer (South Sessions) hebben ook een plek en begeleiding bij Islemunda. En ook de rolmodellen zijn bij verschillende partners in beeld. Uit de interviews met de stakeholders blijkt dat deze partijen zich net als de Cultuurwerkplaats richten op jongeren die een steuntje in de rug kunnen gebruiken; ze zetten eveneens in op de combinatie "aandacht en iets te doen hebben", want dat blijkt in de praktijk belangrijk voor de jongeren in kwestie. Dit spreekt bijvoorbeeld uit de vijf A's in het motto van ros: *"Aandacht, Aanspreken, Aanmoedigen, door middel van Activerend Aanbod."* Ook dock en ros proberen jongeren te laten ervaren dat ze beter kunnen focussen op kansen en mogelijkheden die er WEL zijn en niet op wat NIET mogelijk is. Ook zij zetten in op horizonverbreiding. En dock en ros helpen jongeren aan actieve activiteiten (stages, bijbaantjes, klusprojecten, etc.) waarin ze hun cv verbeteren en/of bijdragen aan de wijk. De vraag die opkomt, is hoe al die partijen en initiatieven zich tot elkaar kunnen verhouden.

Uit de interviews met institutionele partijen distilleren we de volgende 'adviezen':

- Probeer opnieuw om aansluiting te vinden bij organisaties in de wijk, maar kijk wel wie je de gesprekken laat voeren.

- De geïnterviewden benadrukken de complementariteit van wel zijn ('een plek om gewoon te zijn'), sport, spel, kunst en cultuur. Maar dan moet er wel een gesprek gevoerd worden over het verschil tussen het sociaal-cultureel aanbod van deze partijen en het kunstaanbod van de SKVR en hoe zich dat vertaalt in tarieven.
- Werk vraaggericht en bouw projecten van 'binnenuit' (in en met de wijk) op: partners geven aan dat veel projecten, waaronder die van de Cultuurwerkplaats, ontstaan vanuit het eigen idee wat goed is voor een wijk of voor een groep. Het idee is er en daar worden deelnemers bij gevraagd. Maar dat is niet vraaggericht werken en dat geeft een andere dynamiek dan wanneer deelnemers met een vraag komen en je die samen oppakt.
- Vertrouwen wekken, krijgen, verdienen: Zeker als relatieve buitenstaander in een wijk, zoals de SKVR, is het zaak om goed af te tasten wat er al is in de wijk en welke vragen er gezamenlijk opgepakt kunnen worden. Dat geldt voor bewoners: die zagen al zoveel initiatieven komen en gaan, zoveel verwachtingen zijn gewekt en niet waargemaakt, die kijken eerst de kat uit de boom. Als ze zich niet werkelijk gezien en betrokken voelen, ontstaat er geen beweging. Dat geldt ook voor organisaties die al lang in de wijk werken, die willen samen projecten ontwikkelen en niet alleen voor een bepaald taakje in een al bedacht initiatief gevraagd worden (dat kan ook, maar dan komt er wel een factuur!). Uitspraken: *"De SKVR komt soms als een olifant de wijk in"* en *"Samen reizen is altijd leuker dan elkaar halverwege tegenkomen."* Vertrouwen winnen vraagt langdurig aanwezig zijn in de wijk, zichtbaar zijn voor de bewoners en langzaam steeds een stap verder gaan in het gezamenlijk opbouwen van activiteiten.
- Als de Cultuurwerkplaats wil bijdragen aan 'community building en empowerment':
 - Moet iedereen erbij betrokken worden (ouders, opa's en oma's) met als doel om uiteindelijk de kinderen en de jongeren te bereiken
 - Is er een verbindende activiteit en 'traction' (iets wat de aandacht trekt) nodig. Bv. een jaarlijks festival, met lokaal jong en oud artistiek talent uit Hillesluis, lokale ondernemers, lokale catering, etc., georganiseerd met wijkbewoners.

- Moet je lokaal talent en rolmodellen versterken: jongeren zelfstandig maken, leren organiseren, hun talent verder ontwikkelen, leren sociaal te zijn zodat ze zelf ook les kunnen geven.

Al is het de vraag of de Cultuurwerkplaats in het gat moet springen dat de gemeentelijke bezuinigingen hebben geslagen (buurthuizen gesloten, Dalweg/H.o.u.s. neemt deels die functie over), uit de interviews met organisaties blijkt wederom sterke behoefte aan plekken waar jongeren na school heen kunnen en vrij kunnen zijn. Het gaat om 'chillen': kopje thee drinken, kletsen, tafelvoetballen, op de PlayStation spelen. Thuis zijn, zonder thuis te zijn. Hillesluis kenmerkt zich door te kleine woningen voor de vaak grote gezinnen die er wonen. Jongeren zoeken dan elders een plek, het liefst binnen, maar als die plekken er niet zijn wordt het de straat. Daarnaast is de behoefte om niet alle vrije tijd actief in te vullen. Er is ook tijd voor ontspanning nodig. Maar vanuit ontspanning – zoals voor de lol wat trommelen, kan een vraag groeien naar meer – bijvoorbeeld drummen of samen een band vormen.

5.4 Aandachtspunten uit de netwerkanalyse

- Zelfstandig ondernemers (als docent en rolmodel) zijn essentieel in het bereiken van de doelgroep. Hun kennis van de doelgroep en inhoudelijke expertise is essentieel in het succesvol draaien van de projecten. *Werk in het najaar een traject uit waarin met alle zelfstandig ondernemers, die momenteel betrokken zijn, wordt uitgewerkt hoe de samenwerking duurzaam en succesvol kan blijven, zonder dat er sprake is van verlies van het intellectueel eigendom, zichtbaarheid en zeggenschap over de verdere ontwikkeling (doorverkopen) van hun concepten.*
- Institutionele partners als ros, dock, Sportspeeltuin, scholen (bo en vo) en dergelijke zijn vindplaatsen voor de Cultuurwerkplaats: het zijn organisaties of plekken waar de kinderen en jongeren al zijn en al vertrouwd mee zijn. Tegelijkertijd kan in het (creatieve) aanbod van deze partijen een (artistieke) verdiepingsslag gemaakt worden.

De andere (sociale, welzijn, onderwijs, ...) partner is tegelijkertijd een 'vak-professional' die dingen kan oppakken met de deelnemers op vlakken waar de SKVR-docent geen expertise heeft (goed omgaan met jongeren is ook een vak, evenals zorgvragen herkennen en aanpakken). *Ga in het najaar van 2016 (opnieuw) na hoe de cultuurwerkplaats tot samenwerking kan komen vanuit complementariteit en wie deze gesprekken het beste kunnen voeren, op welke lagen in de organisatie.*

- *Ga na hoe de SKVR zich als grootstedelijke instelling in de wijk wil en kan vestigen. Is een langdurige, intensieve aanwezigheid realiseerbaar?*

Bijlage 1 Onderzoeksinstrumenten

a) Observaties tijdens projectbijeenkomsten

Iedere onderzoeker heeft bij elke observatie aantekening gemaakt op onderstaande punten:

Vooraf: schets groeps grootte, samenstelling van de groep, thema.

Gedurende de bijeenkomst, is beschreven:

- Interactie deelnemers onderling (zoals omgangsvormen, veronderstellingen, solidariteit, identificatie, steun, ...)
- Uitingen van de individuele competenties
- Sfeer
- Interactie met docenten (zoals omgangsvormen, veronderstellingen, solidariteit, identificatie, ...)
- Onderwerpen
- Diepgang
- Hoe de buurt/wijk/Rotterdam/netwerk voor komt
- Culturele identiteit
- Overige beelden/onverwachte effecten.

b) Interviews

In de interviews met sociale, culturele, onderwijs (basisschool en mbo-mentoren) en andere professionals met een relatie tot deelnemers en/of samenwerkingspartners zijn de volgende vragen gesteld:

- Wat is hun doel met het cwp-project waar ze bij betrokken zijn (skvr-projectleiders/docenten)
- Of: Hoe zijn ze bij cwp-project betrokken (rol, intensiteit, etc.)? (stakeholders)
- Waar denken ze de cwp primair op in moet zetten (waar spelen de behoeften bij de bewoners en bij de professionals zelf)?
- Per bouwsteen/invloedsfeer uit de verandertheorie: hoe schatten ze de huidige situatie in en wat heeft cwp/project inmiddels (concreet) bijgedragen?
- Wat heeft cwp/project verder teweeggebracht? (onbedoelde effecten)

- Hoe denken de professionals dat kunst en cultuur het verschil kunnen maken?
- Hoe denken ze dat de individuele en wijkeffecten samenhangen?

In de gesprekken met deelnemers met nieuwe rollen kwamen de volgende vragen aan bod:

- Wat levert betrokkenheid bij het project jou op? (netwerk, plek, kansen stage, werk, hulp.)
- Wat heb je geleerd? (vgl. learner reports)
- Wat betekent het voor jou om nu stage te lopen of ambassadeur te zijn?
- Wat deed je aan culturele activiteiten voordat je meedeed aan het cwp-project?
- Wat vond je van kunst en cultuur voordat je meedeed? Is je mening veranderd? Denk je dat kunst en cultuur het verschil kan maken/wijk kan versterken? Vindt je het zelf belangrijk om creatief actief bezig te zijn?
- Wat betekent de wijk voor jou? Voel je je betrokken bij de wijk of de stad? Is er genoeg te doen, zijn er plekken om naar toe te gaan en mogelijkheden om je te ontwikkelen?
- Wat hebben jongeren in deze wijken nodig volgens jou?
- Ben je door het cwp-project anders naar jezelf, je toekomst en je wijk gaan kijken?
- Ben je door het cwp-project verder nog actief geworden, nieuwe dingen gaan doen?

Aan een aantal familieleden van de deelnemers is gevraagd wat zij zien dat deelname aan de cwp met de zoon/broer of dochter/zus doet.

c) Learner reports over individuele effecten

Op verschillende tijdstippen is eerst het open lijst en daarna het gesloten gedeelte van de learner report aan de deelnemers van Luister Dan! en Move to the Future voorgelegd.

Deel 1 – Open vragen learner report

Project:
Naam:
Geboortedatum:
Geslacht (omcirkelen): Jongen / Meisje
Schooltype (omcirkelen) Voortgezet onderwijs: Praktijkschool / vmbo / vmbo tl / havo / vwo Hoger onderwijs: mbo / hbo / Universiteit
Algemeen: Schrijf op wat je tijdens dit project/deze cursus hebt geleerd of ervaren. Misschien heb je geleerd dat iets juist niet werkt, niet altijd zo is of niet waar is. Maak de voorbeeldzinnen af en probeer alles wat in je op komt op te schrijven.
Ik heb tijdens dit project gemerkt/gezien dat...
Ik heb tijdens dit project geleerd dat...
Ik heb tijdens dit project geleerd hoe...
Ik heb tijdens dit project ontdekt dat er ook...
Ik heb ook...

Over jezelf: Schrijf op wat je tijdens dit project/deze cursus over jezelf hebt geleerd. Misschien ben je iets nieuws over jezelf te weten gekomen. Bekijk eerst de voorbeeldzinnen en probeer opnieuw alles wat in je op komt op te schrijven.

Ik heb tijdens dit project gemerkt/gezien dat...

Ik heb tijdens dit project geleerd dat...

Ik heb tijdens dit project geleerd hoe...

Ik heb tijdens dit project ontdekt dat er ook...

Ik heb ook...

Was dit project/deze cursus anders dan andere activiteiten in de wijk (en op school)?

Ja/nee (omcirkelen)

omdat...

Deel 2 – Gesloten vragen learner report

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	heel vaak
Ik heb tijdens dit project verschillende ideeën bedacht en uitgetoetst.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om ideeën te bedenken waar anderen niet snel opkomen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd dat het niet erg is als een idee dat ik uitprobeer niet blijkt te werken. Van dingen uitproberen kun je leren.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om naar anderen te luisteren.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om iets te doen met de reacties die ik van anderen krijg op mijn ideeën.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om mijn mening te geven over de ideeën van anderen zonder hen te kwetsen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om anderen om hulp te vragen als ik dat nodig heb.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om anderen te helpen als ik zie dat ze dat nodig hebben.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om respect voor anderen te hebben, ook als zij een andere mening hebben dan ikzelf.	☐	☐	☐	☐	☐

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	heel vaak
Ik heb geleerd om te luisteren naar de verhalen van anderen en me in hun situatie in te leven.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om na te denken over de ideeën van anderen, ook als ze anders zijn dan die van mij.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om na te denken en vragen te stellen over dingen die ik lees en hoor. Ik geloof niet gelijk alles wat ik lees en hoor.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om een eigen mening te bedenken.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd hoe ik aan anderen duidelijk kan maken wat ik denk.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om goed na te denken over wat ik zelf graag zou willen en wat ik daarvoor zou moeten doen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd om goed na te denken over wat ik wel en (nog) niet goed kan, en wat ik nog wil leren.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd dat ik goed moet kijken of de informatie die ik via de media (internet, tv, film) krijg wel of niet betrouwbaar is.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd hoe de media werken en hoe ik ze zelf kan gebruiken om mijn ideeën met anderen te delen.	☐	☐	☐	☐	☐

	nooit	bijna nooit	soms	vaak	heel vaak
Ik heb geleerd dat er veel dingen zijn die ik (al) kan.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd dat er dingen zijn waar ik heel goed in kan worden.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb geleerd dat er dingen zijn waar ik echt goed in ben.	☐	☐	☐	☐	☐

d) Deelnemersvragenlijst over ontwikkelingen in de wijk

Over mijzelf

Mijn voornaam is

Mijn achternaam is

Ik ben een jongen/meisje
Ik ben jaar

In welke wijk woon je? Ik woon in

Hoeveel keer (aantal dagen) ben je al bij dit project geweest?
.....keer

Vragenlijst wijk effecten

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens niet mee oneens	mee oneens	helemaal mee oneens
Ik was thuis al vaak creatief actief bezig, zoals met muziek maken, schilderen, tekenen, foto, film en animatie, schrijven, theater.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik was al vaak creatief actief in een project, club of vereniging.	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn ouders zijn vaak creatief actief bezig.	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn ouders moedigen mij aan om creatief actief bezig te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn school of omgeving moedigt mij aan om creatief actief bezig te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn ouders zijn geïnteresseerd in wat ik in dit project doe.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! zie ik nu dat ik via creatieve activiteiten dingen kan leren die ik ook voor school en werk nodig heb.	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik ooit kinderen heb dan wil ik dat zij ook deelnemen aan creatieve activiteiten.	☐	☐	☐	☐	☐

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens niet mee oneens	mee oneens	helemaal mee oneens
Door Luister dan! heb ik veel nieuwe jongeren leren kennen.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! heb ik veel medewerkers van organisaties leren kennen.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! weet ik beter bij wie in de wijk ik terecht kan als ik ergens hulp voor nodig heb.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! gaat het beter op school.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! zijn mijn kansen voor stage of werk vergroot.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind dat er voldoende gebouwen of organisaties in mijn wijk zijn waar culturele activiteiten plaatsvinden.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind dat er voldoende culturele events plaatsvinden op straat of pleinen in mijn wijk.	☐	☐	☐	☐	☐
Voor clubs of verenigingen waar ik in mijn vrije tijd heen ga, moet ik buiten mijn wijk zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
Luister dan! maakt Hillesluis levendiger (meer te doen, meer activiteiten).	☐	☐	☐	☐	☐

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens niet mee oneens	mee oneens	helemaal mee oneens
Ik denk dat creatieve activiteiten een wijk sociaal kunnen versterken (meer onderling contact en betrokkenheid, meer kansen voor jongeren).	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! wil ik creatief actief blijven.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! wil ik zelf creatieve activiteiten gaan begeleiden.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! wil ik zelf creatieve activiteiten gaan organiseren.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! wil ik zelf andere activiteiten gaan organiseren.	☐	☐	☐	☐	☐
Door Luister dan! wil ik me actief inzetten voor de verbetering mijn wijk.	☐	☐	☐	☐	☐

d) Deelnemersvragenlijst over ontwikkelingen in de wijk

De focusgroepgesprekken volgden op het invullen van de gesloten vragenlijsten over de individuele en wijkeffecten. Hierin is verder doorgevraagd op de stellingen uit de vragenlijsten die corresponderen met de bouwstenen uit de verandertheorie.

f) Enquête in de openbare ruimte Hillesluis

Vragen aan bewoners & bezoekers van Hillesluis

In welke wijk woont u?

Hillesluis/andere wijk;

Kent u de skvr?

Nee.

Ja, via school kinderen.

Ja, cursussen.

Ja, presentaties of optredens .

Ja, van horen zeggen.

**Kent u de projecten van de skvr in Hillesluis? (Luister dan!,
Ik Droomde, Mediawerkplaats, Move to the Future)**

Nee.

Ja, ik ken iemand die daaraan meedoet.

Ja, van horen zeggen.

**Vindt u het belangrijk om actief creatief bezig te zijn?
(muziek maken, schilderen, dans, foto, film en animatie,
schrijven, theater)**

Nee/Ja, omdat.
.....
.....
.....

Indien ja, waar doet u dat dan?

Thuis/In Hillesluis/In een andere wijk, namelijk:

.....

Moedigt u uw kinderen aan om creatief bezig te zijn?

Nee/Ja, omdat.
.....
.....
.....

Vindt u dat er voldoende gebouwen of organisaties in uw wijk zijn waar culturele activiteiten plaatsvinden?(muziek, schilderen, dans, film en animatie, schrijven, theater)

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....

Vindt u dat er voldoende culturele activiteiten plaatsvinden op straat of pleinen in uw wijk? (optredens, presentaties van cultuurprojecten, festivals)

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....
.....

Denkt u dat creatieve activiteiten de levendigheid in uw wijk kunnen vergroten? (meer te doen, sfeer)

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....
.....

Vindt u uw wijk een sterke wijk?(bewoners kennen elkaar en zorgen voor elkaar, bewoners zorgen er samen voor dat de wijk beter wordt,...)

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....
.....

Zijn er in uw wijk voldoende mogelijkheden voor jongeren om zich te ontwikkelen? (clubs/verenigingen, zelf organiseren, stagelopen)

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....
.....

Denkt u dat je met creatieve activiteiten een wijk sociaal kunt versterken?(mensen meer met elkaar in contact staan en kansen voor jongeren)

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....

Zet u zich actief in voor de verbetering van uw wijk?

Nee/Ja, omdat.....
.....
.....

g) Publieksenquête bij projectpresentaties

Ik ben een...

- ☐ Man, ouder dan 25 jaar.
- ☐ Man, jonger dan 25 jaar.
- ☐ Vrouw, ouder dan 25 jaar.
- ☐ Vrouw, jonger dan 25 jaar.

Ik woon...

- ☐ In de wijk Feijenoord.
- ☐ Op Zuid, maar niet in Feijenoord.
- ☐ Ergens anders in Rotterdam.
- ☐ Buiten Rotterdam.

Ik ben hier vanavond...

- ☐ Omdat ik familie van een deelnemer ben.
- ☐ Omdat ik een vriend/in van een deelnemer ben.
- ☐ Voor mijn werk.
- ☐ Om een andere reden.

Ik vond *Luister dan!*...

- ☐ Stom.
- ☐ Gewoon.
- ☐ Leuk, omdat het een goed debat was.
- ☐ Leuk, omdat jongeren laten zien wat ze hebben geleerd.
- ☐ Leuk om een andere reden.

Ik vind een project als Luister dan! belangrijk omdat:

	eens / oneens	
Het jongeren de kans biedt om zich te ontwikkelen.	☐	☐
Het jongeren iets leuks te doen geeft .	☐	☐
Het jongeren een stem en een podium geeft.	☐	☐
Het jongeren bewust maakt van wat je met creativiteit (zoals 'stand-upcomedy' en 'spoken word') kunt doen.	☐	☐
Het jongeren bij elkaar brengt.	☐	☐
Het debat vanavond mijn beeld van jongeren positief heeft veranderd.	☐	☐
Projecten als Luister dan! een wijk leuker kunnen maken.	☐	☐
Het jongeren bewust maakt van hun rol in hun wijk.	☐	☐

h) Netwerkanalyse

Uit de projectplannen en in een kenniswerkplaats is het netwerk van de Cultuurwerkplaats in kaart gebracht. De individuele projectleiders hebben het Excel bestand aangevuld voor wat betreft de typen partners, de intensiteit van de samenwerking en de rollen van de partners.

i) Reconstructie van de projecten sinds 2014

Op basis van documentatie en in samenwerking met de programmeur is er een reconstructie gemaakt van de projecten die sinds 2014 zijn opgezet, hoe die zijn doorontwikkeld (soms onder andere namen of buiten de Cultuurwerkplaats om) en de beoogde en gerealiseerde deelnemers/publieksaantallen.

Bijlage 2 Onderzoek gerealiseerd per project

Ik Droomde (N= 12 kinderen van groep 4)

Observaties:

1e keer: 12 kinderen en 4 ouders

2e keer: 12 kinderen

3e keer: 11 kinderen en 4 ouders

Interviews en groepsgesprekken:

- Interview ouderconsulent olBs De Piramide
- Interview ouderconsulent obs De Akkers
- Interview projectleider/invullen schema verandertheorie
- Groepsgesprek met 4 ouders
- Groepsgesprek met 12 kinderen
- (Kort) interview met leerkracht van huidige deelnemers uit groep 4 (deze leerkracht is ook de leerkracht van groep 5, die vorig jaar mee deed aan het project)
- (Kort) interview met oud deelnemster op olBs De Piramide (meisje van 11 jaar)
- Interview met oud-deelnemster en medewerkster Bij Corrie.

Luister dan! (N= 21 jongeren)

Observaties:

1e keer: 6 deelnemers storytelling, 7 deelnemers comedy

2e keer: 9 deelnemers spoken word, 5 deelnemers debat

3e keer: 6 deelnemers debat, 6 deelnemers spoken word

4e keer: 16 deelnemers op podium

Interviews en focusgroep:

- Interview met projectleider/invullen schema verandertheorie
- Interview met docent spoken word
- Interview met mentor mbo
- Interview met 2 stagiairs
- Interview met 2 deelnemers nieuwe rol
- Gesprekjes met 6 familieleden
- Vragenlijst wijk en individuele effecten: 15 respondenten
- Publieksenquête slotdebat: 33 respondenten
- Focusgroep met 16 deelnemers

Move to the Future (N= 10 a 12 deelnemers vaste kern)

Observaties:

- 1e keer: 3 deelnemers Move to the Future, 6 deelnemers theatergroep theaterdocent
- 2e keer: 8 deelnemers
- 3e keer: 8 deelnemers

Interviews en focusgroep:

- Interview met theaterdocent
- Interview met dansdocent
- Interview met voetbaldocent
- Interview met projectleider/invullen schema verandertheorie
- Interview met deelnemer nieuwe rol
- Focusgroep met 8 deelnemers

Overige onderzoeksactiviteiten

- Interviews 5 stakeholders: Cultuurscout, Dock, Tos, gebiedsmanager Hillesluis, kunstenaarsduo Maaïke Eggers en Michael Anhalt
- Enquête in de openbare ruimte in Hillesluis: 20 respondenten
- Interviews projectleiders projecten Afrikaanderwijk/invullen schema verandertheorie
- Netwerkanalyse van de projecten in Hillesluis en Afrikaanderwijk
- Reconstructie van de projecten en deelnemers/publieksaantallen sinds 2014
- Maandelijks aanwezigheid projectleidersoverleg
- Literatuurverkenningen effecten en voorwaarden individuele en wijk effecten
- Kenniswerkplaatsen over factsheets voorwaarden, stroomschema en monitor

Bijlage 3 Beschouwing op uitvoering onderzoek

Zoals voorgenomen hebben we in de afgelopen periode onderzoeks-instrumenten ontwikkeld en in de praktijk getest. Methodologisch gezien kozen we voor kwalitatief onderzoek. Alle voorgenomen onderzoeksinstrumenten zijn ingezet. De onderzoeksvragen zijn onveranderd gebleven.

Veranderingen in de voorgenomen uitvoering van het onderzoek

- De learner reports: het bleek lastig verschillende momenten af te dwingen in het uitvoeringsproces voor het afnemen van de twee delen van het learner report. Het gesloten deel werd bovendien afgenomen samen met de gesloten vragenlijst naar de wijk-effecten. De deelnemers ervoeren dit als veel. Alleen bij Luister dan! zijn beide delen van de learner reports afgenomen. De toegevoegde waarde van de antwoorden op de open vragen bleek beperkt ten opzichte van het inzicht wat we al uit de interviews, informele gesprekken met deelnemers en observaties hadden verkregen. Bij Move to the Future hebben we geen open vragenlijsten voorgelegd, maar steviger ingezet op het focusgroepgesprek dat op de gesloten vragenlijsten volgde. Daarin is ingegaan op een aantal open vragen uit het learner report en is ook anderszins het verhaal achter de gesloten vragen opgehaald.
- Niet in alle projecten waren alle onderdelen, zoals optredens voor publiek, aanwezig. Daardoor zijn niet overal alle onderzoeks-instrumenten ingezet (zie bijlage 2).
- De deelnemersaantallen: De keuze voor het aanvullend inzetten van vragenlijsten was gemotiveerd door de hoge beoogde deelnemersaantallen: van zoveel mogelijk deelnemers vang je hun ervaring af met de vragenlijst, met een aantal deelnemers ga je in interviews de diepte in. Met de kleine deelnemersaantallen hebben we de antwoorden op de vragenlijsten kwalitatief geanalyseerd. We kunnen de lijsten naar de individuele deelnemers herleiden en koppelen aan antwoorden die ze gaven in interviews en focusgroepgesprekken. Het aantal ingevulde vragenlijsten is zodanig klein, dat we deze niet in tabellen in de tekst van het rapport verwerken.

De lagere gerealiseerde deelnemersaantallen in de voorjaarseditie van de CWP-projecten en de veranderingen in de uitvoering van het onderzoek staan niet in de weg van goed kwalitatief onderzoek. De veranderingen zijn ondervangen door de multi-perspectivische opzet van het onderzoek: we interpreteren bevindingen alleen als 'effecten' indien die uit meerdere onderzoeksinstrumenten blijken. Een effect in deze rapportage is dus minimaal door de deelnemers zelf benoemd, door hun onderwijzer of mentor en door de projectleider opgemerkt en we hebben deze in de observaties vastgesteld (deze onderzoeksinstrumenten zijn in alle onderzochte projecten ingezet).

De ervaringen

Positieve ervaringen:

- + We hebben veel onderzoeksinstrumenten ontwikkeld en in elk geval bij Luister dan! allemaal kunnen testen. Hieruit kunnen we lessen leren voor het vervolg onderzoek.
- + Veel bereidheid onder de deelnemers om aan het onderzoek deel te nemen. De projectleiders geven ons terug dat de open en oprechte omgangsvorm met de jongeren door de onderzoekers hier de reden voor is.
- + Ondanks het kleine aantal respondenten, is de respons goed: circa drie-vierde van de 'harde kern' van deelnemers aan Luister dan! en Move to the Future heeft de vragenlijsten ingevuld en aan de focusgroep deelgenomen. In het geval de Ik Droomde is de hele klas bevraagd.
- + De projectleiders zijn gretig naar de uitkomsten. Het voorwaardenrapport over individuele effecten waarderen ze als 'zeer bruikbaar'. Ze waarderen dat de onderzoekers dicht op de projecten zitten, 'echt meelopen' en veel aandacht voor de projecten en deelnemers hebben. Observatieverslagen, focusgroep met ouders e.d. leveren ook de projectleiders (nieuwe) inzichten op. De interviews met henzelf ervaren de projectleiders als inspirerend.

- + Voor de onderzoekers was het waardevol om bij de maandelijkse projectleiders-overleggen te zijn. Dit was een moment van contact met alle projectleiders en konden er onderzoekstechnische zaken worden uitgewisseld, maar het verschaftte de onderzoekers ook goed inzicht in de uitvoeringspraktijk en de uitdagingen die de projectleiders hierin tegenkomen.

Minder positieve ervaringen:

- De learner reports werken niet voor het basisonderwijs.
- Het bleek lastig om in de uitvoeringspraktijk van de afzonderlijke projecten, die bovendien veranderlijk is, voldoende tijd voor het onderzoek in te ruimen. Dat is gelukt, maar achteraf gezien niet altijd op ideale momenten in het proces.
- Voor de rolmodellen (extern aangetrokken docenten) was het onduidelijk of het interview met hen onder werk/reguliere uren viel.
- De respons onder wijkbewoners (enquête in de openbare ruimte) was laag.
- Er waren teveel vragenlijsten. Nadat de open vragenlijst van de learner reports was afgevallen ging het al beter, maar voor de deelnemers is het niet duidelijk waarom ze twee lijsten moeten invullen. Dit vraagt ook veel van ze.
- Het onderzoeksteam was fors, de deelnemers zien (te) veel verschillende gezichten.
- Ondanks dat de deelnemers zeer bereid waren aan interviews mee te doen, voelen ze zich niet helemaal op hun gemak met een een-op-een interview (bleek achteraf via de docent). Dit vraagt nog nauwere betrokkenheid van de onderzoeker bij de jongeren, en voor- en achteraf begeleiding van projectleider en docent.

Geleerde lessen

We hebben veel lessen kunnen trekken uit onze ervaringen die we meenemen in het vervolgonderzoek:

- Binnen elk te onderzoeken project 1 extra sessie plannen die geheel aan het onderzoek besteed kan worden (observaties niet inbegrepen), zodat het onderzoek geen stoorfactor is in het inhoudelijke proces.
- Goede afspraken maken over de tijdsinvestering in het onderzoek van bijvoorbeeld docenten en rolmodellen.
- Verdere integratie van de vragenlijsten is noodzakelijk (kernvragen uit de twee lijsten samenvoegen tot 1 vragenlijst).
- Nog meer dan we in het voorjaar hebben gedaan, het aantal gezichten (onderzoekers) wat de deelnemers zien beperken.
- Op het moment dat er een community rondom de Cultuurwerkplaats is opgebouwd kan er community-based research worden ingezet.
- De enquête in de openbare ruimte heeft veel inzicht geboden, maar hoeft als zodanig niet herhaald te worden.
- De focusgroepgesprekken leveren ook goed beeldmateriaal (documentaire) op.

Bijlage 4 Netwerkpartners

Project: Ik droomde

Partner	Type	Rol
Bij Corrie	welzijnsorganisatie	mede-uitvoerder
RVC de HEF	school	mede-uitvoerder
OBS de Akkers	school	werving deelnemers
Efrat Zehavi	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Liesbeth Eshuis	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Roos Mens	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Camie Bonges	zelfstandig ondernemer cultuur	docent

Project: H.O.U.S.

Partner	Type	Rol
TV Rijnmond	cultuur/media organisatie/podia	podium
OPEN Rotterdam	cultuur/media organisatie/podia	podium
Albeda College	school	werving deelnemers
AFFR	cultuur/media organisatie/podia	podium
GLR/mediacoaching	school	werving deelnemers
48HR	cultuur/media organisatie/podia	podium
Natasja Morales	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Elsbeth van Noppen	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Ludette el Barkany	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Anil Janssen	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Jennifer Sint Jago	informele partner	rolmodel
Chanel	informele partner	rolmodel
S.T.J.	jongerenwerkorganisatie	meerdere rollen
DOCK jongerenwerk	jongerenwerkorganisatie	meerdere rollen
RVC de HEF	school	mede-uitvoerder

Project: Luister dan

Partner	Type	Rol
Avicenna college	school	werving deelnemers
Essalam Moskee	overig	werving deelnemers
Theater Zuidplein	cultuur/media organisatie/podia	meerdere rollen
Albeda werkt in de wijk	school	meerdere rollen
Stichting Lokaal	overig	mede-uitvoerder

Project: Luister dan		
Partner	Type	Rol
Rotterdam Festivals	cultuur/media organisatie/podia	locatie
Derek Otte	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Daphne Huisden	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Farbod Moghaddem	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Manu van Kersbergen	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Mohamed Mbarki	informele partner zelfstandig	rolmodel
Najiba Abdellaoui	ondernemer cultuur	docent
Albeda college	school	werving deelnemers
Nena Ezzelellaoui	informele partner	deelnemer met nieuwe rol
Aziza El Zarow	informele partner	deelnemer met nieuwe rol
Dervis Gurlek	informele partner	deelnemer met nieuwe rol
Arman Adamail	informele partner	deelnemer met nieuwe rol

Project: Luister dan		
Partner	Type	Rol
fc Feyenoord	sportorganisatie	mede-uitvoerder
dock jongerenwerk	jongerenwerkorganisatie	meerdere rollen
Karim	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Armin	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Jamal	zelfstandig ondernemer sport	rolmodel

Project: Rugzak vol talent		
Partner	Type	Rol
wijkteams	welzijnsorganisatie	werving deelnemers
TOS	welzijnsorganisatie	werving deelnemers
Bureau Frontlijn	welzijnsorganisatie	mede-uitvoerder
JCF	overig	financier
LCC 't Klooster	cultuur/media organisatie/podia	locatie
HRO	school	meerdere rollen
Globetrotter	school	werving deelnemers
SHJ	jongerenwerkorganisatie	werving deelnemers
Mart Bechtold	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Remses Rabbani	zelfstandig ondernemer cultuur	docent

Project: On Stage		
Partner	Type	Rol
NIFFO	cultuur/media organisatie/podia	meerdere rollen
Zoe Cochia	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Anil Janssen	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
RVC de HEF	school	mede-uitvoerder

Project: South Sessios		
Partner	Type	Rol
3D Sports	sportorganisatie	mede-uitvoerder
Kenan	zelfstandig ondernemer sport	docent
Dock jongerenwerk	jongerenwerkorganisatie	meerdere rollen
LCC 't Klooster	cultuur/media organisatie/podia	locatie
Karim	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
Armin	zelfstandig ondernemer cultuur	docent
NIFFO	cultuur/media organisatie/podia	meerdere rollen

Reactie skvr:

Het experiment van de Cultuurwerkplaatsen van skvr

Vanuit de volle overtuiging dat kunst verschil maakt, startte skvr vier jaar geleden, in samenwerking met Stichting De Verre Bergen (sdvb), vol enthousiasme met de Cultuurwerkplaatsen. We wilden onderzoeken hoe kunst en cultuur kunnen bijdragen aan een krachtiger wijk, oftewel hoe kunstzinnige interventies persoonlijke en sociaal-maatschappelijke verbetering kunnen brengen in Rotterdamse wijken in achterstand. We begonnen kleinschalig in Hillesluis en werkten volgens het model en de methodische aanpak voor *community arts* van Cal XL. Doel was om in een soort kraamkamer met kleinere kunsteducatieprojecten te experimenteren, deze te laten onderzoeken op de positieve effecten in de wijk, daarvan te leren en daarna op te schalen.

In opdracht van sdvb onderzocht het lectoraat Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland, in samenwerking met onderzoeksbureau Urban Paradoxes, de effecten van het programma tot dan toe en formuleerde aanbevelingen voor het vervolg. De tussenrapportage van september 2016 over de onderzoeksresultaten is kritisch, zowel op de haalbaarheid van de beoogde doelstellingen – met name het verbeteren op wijkniveau – als op de concrete resultaten daarvan. skvr heeft daarom besloten om tot een fundamentele herziening te komen van het project en van de wijze van werken.

Het onderzoek toont aan dat skvr met de activiteiten wel degelijk verschil maakt, zij het op bescheiden schaal en dan met name op het gebied van het versterken van competenties van de deelnemende jongeren als communiceren, samenwerken en probleemoplossend vermogen. Sterker nog, de projecten dragen verdergaand bij aan persoonlijke ontwikkeling (identiteitsvorming, toekomstperspectief e.d.). Dat sluit ook aan bij een veel gehoorde behoefte van jongeren. Daarnaast hebben de onderzoekers waardevolle aanbevelingen geformuleerd waarvan skvr veel kan leren, net als van de eerder gemaakte 'Inventarisatie voorwaarden effectieve buitenschoolse cultuureducatie'.

Ook kunnen we met de resultaten uit deze tussenrapportage de doelstellingen haalbaarder maken en meer focussen op het maken van verschil. Belangrijke overall conclusie die ik trek, is dat met de oorspronkelijke doelstelling een te grote broek is aangetrokken. De toegevoegde waarde van skvr ligt in actieve kunstbeoefening. Het verschil dat daarmee gemaakt kan worden, ligt in eerste instantie op individueel niveau. De schaal waarop het project wordt uitgevoerd is te klein en de termijnen zijn te kort om nu al op wijkniveau significante verbetering te realiseren.

Om tot de hierboven genoemde herziening te komen, maakt skvr even pas op de plaats. Zo creëer ik denktijd en nemen we voldoende afstand om niet in eerdere valkuilen te trappen en op constructieve wijze verder te kunnen. Betrokken medewerkers en externe samenwerkingspartners hebben de afgelopen jaren hard gewerkt, vanuit een intrinsieke drive om verschil te maken bij kinderen en jongeren die het niet makkelijk hebben. Hoewel we ze onderschrijven zijn de scherpe constatering in het onderzoek in dat verband teleurstellend. Tegelijkertijd zijn de positieve bevindingen hoopvol, omdat uit het onderzoek blijkt dat we, ondanks de kleine omvang en korte looptijd van de projecten wel degelijk met kunsteducatie rimpelingen en effect kunnen realiseren, wat een mooie bevestiging is van onze oorspronkelijke overtuiging. Positief is ook dat eind 2016 de beoogde bereikcijfers vrijwel geheel waren gerealiseerd (zie bijlage A).

De komende tijd wil ik alle resultaten tegen het licht houden, om tot nieuwe, onderbouwde inzichten, motivaties en planvorming te komen. Dat doen we in- en extern met de betrokkenen zelf en we verwerken uiteraard de onderzoeksresultaten uit de tussenrapportage daarbij. De 'roadmap' die we daarvoor opstelden loopt tot 1 mei 2017 en kent vijf stappen: evalueren van de werkwijze, formuleren van geleerde lessen, maken van een nieuw plan, herformuleren onderzoeksvragen en maken van een exitstrategie om de continuïteit van de succesvolle activiteiten te borgen. Intern is de evaluatie gericht op het proces, maar omdat verbinding met de lokale context en samenwerking met lokale partijen kernelementen in de methodiek zijn, betrekken we ook input van buiten daarbij.

skvr krijgt hierbij van sdvb, die behalve samenwerkingspartner ook financier is, grote vrijheid om desgewenst rigoreus voor andere aanpakken en/of activiteiten te kiezen. Deze vrijheid waardeer ik zeer en is voor skvr in deze fase cruciaal.

Ariëtte Kasbergen
Directeur skvr

TIJDLIJN PROJECTEN

